

kovara hunerî, çandî û lêkolînî ya kurdên anatoliya navîn

bîrnebûn

BIHAR/2009

Reinerstraße 34, 47166 Duisburg, W. Tyskland

Li ser şêxbizinên Haymaneyê

*Mahmutlu köyü anatomisi üzerinden
Şexbılan aşireti tarihi*

41

bîrnebûn

ISSN 1402-7488

Tidskriften utkommer 4 nummer per år.
Sê mehan carekê derdikeve / Üç ayda bir çıkar.

Utges av Apec-Förlag AB

Hejmar 41 bihar 2009

Ansvarig utgivare

Ali Çiftçi

Redaksiyon

A. Çiftçi, Dr. Mikaili, H. Erdoğan, M. Bayrak, İ. Türkmen
M. Duran, Muzaffer Özgür, Nuh Ateş, Sefoyê Asê, Vahit Duran

Adress

Navnîşana li Swêdê

Box: 8121, SE 163 08, Spånga/Sverige

Telefaks: 0046-(0)8-761 24 90

E-post

info@birnebun.com

Internet

www.birnebun.com

Têkili/İlişki

Danimarka: İrfan Baysal, 0045-27 11 58 83

Avusturya: Cüneyt Dagdalan, 0043-69 91 11 55 294

Belavkirin / Dağıtım

Ewropa: Muzaffer Özgür/Birnebûn

Postfach 900348 , 51113 Köln / Almanya

Tfn: 0049-172 298 24 51

Türkiye/Ankara:

Dipnot Kitebevi, Selanik Caddesi No: 82/32

KIZILAY / ANKARA

Tfn: 0312-419 29 32

Anatolia Muzik Center

Cumhuriyet Mah. Turan Cad. No: 29 A

Polatlı-Ankara

Tfn.: 0090-312-622 94 36

İstanbul: Selahattin Bulut/Medya Kitapevi

İstiklal Caddesi, Elhamra Pasaj No: 130/6, Beyoğlu

Biha/Fiyatı

Europa: 5 Euro • Türkiye: 2,5 YTL

Abone

Swêd: 400 SEK • Almanya 40 Euro

Welatên din ên Ewropayê: 50 Euro

İsveç hesap numarası

(Birnebûn) postgiro: 468 65 12-7

Ji bo aboneyên li derveyi Swêdê / İsveç dışındaki aboneler için

APEC, "Birnebûn" PlusGiro-Stockholm/Sweden

BIC: NDEASESS

IBAN: SE85 9500 0099 6026 4686 5127

Çap / Baskı

Apec-Tryck AB

Özlem Çekici di ofisa xwe ya parlamentoyê de

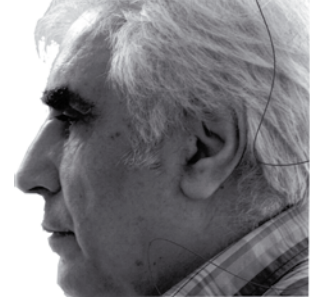
Her nivîskar berpirsê nivîsa xwe ye.

Mafê redaksiyonê heye ku nivîsên ji Birnebûnê re tîn, serrast û kurt bike. Ger nivîs çap nebin jî, li xwedîyan nayên vegeandin.

Waqfa Kurdên Anatoliya Navîn li Swêdê û Komela Ziman li Almanyayê piştgirên kovarê ne.

Wêneya li berg: Dimenek ji fabrika Thyssen
Foto: Harald Finster

2 JI BÎRNEBÛNÊ - Ali Çiftçi

4 HILBIJARTINÊN HERÊMÎ YÊN 2009 - Nebî Kesên

6 "GAWESTÎ" - İrfan Baysal

8 AXAFTINA BAŞBUĞ: ÎRONÎYEK "NASNAMEYA NETEWÎ YA TIRK" - Nebî Kesên

12 SÛRETEK Û ÇEND GOTIN - Rohat ALakom

14 ÎSKEÎSKA BEXTA PÎNEKIRÎ - Xizan Şîlan

16 EHSAN BIRA - Mahmut Tiftikci

19 XÊRA MIRIYAN - Mem Xelîkan

21 LÎ SER ŞÊXBÎZİNÊN HAYMANEYÊ Û KOKA NAVÊ WAN - Nuh Ateş

31 SALNAMEYA ZERDEŞTÎ Û SALNAMEYA MÎLADÎ - Şexmus

33 ROJEK JI ROJÊN MIN - Altun Başaran

35 REINERSTRASSE 34 47166 DUISBURG, W. TYSKLAND - Sefî Doğan

43 LEWENDÊ - Gursel Qemerî

44 MAHMUTLU KÖYÜ ANATOMİSİ ÜZERİNDEN ŞÊXBILAN AŞİRETİ TARİHİ -1- Vahid Duran

57 DANIMARKA PARLAMETOSUNDA MİLLETVEKİLİ, ÖZLEM ÇEKİÇ - Muzaffer Özgür

61 GİZLİ BELGELER IŞIĞINDA DERSİM KATLİAMI VE DERSİM'İ TASFİYE - Mehmet Bayrak

67 ÜNLÜ KÜRT ŞAİRİ ŞEYH RIZA TALABANİ VE TÜRKÇE ŞİİRLERİ - Mehmet Bayrak

72 AKSARAY ZAZACASI -I- Nêçîrvan Qilorî

Xwendevanên delal, ev hejmara biharê herçiqaş hinekî bi derengî ketibe jî bi rûpelên dagirtî ve em dîsa bi we re ne û em bi wê dilşa ne.

Bihar jî bo her însanekî li nav xelkê xwe û li ser erdê xwe xweşikirtîrî bihar e. Bi gulvekirin û hêşinayîyê re rengêkî din tê jiyana meriv di biharê de! Lê jî bo gelê kurd bihar her bûye demeke êş û kederê! Di vê demsalê de şer, komkuji, dert û goçberî her bûye hevalbend jî me re.

Jiyana kurdên me yên Anatoliyê jî parçeyek jî jiyana gelê kurd ya bi tevayî ye.

Piştî vê jiyana kampax, goçberî jî bûye parçeyek jî jiyana me. Gotineka ewropiyana heye dibên; *yê ku carê bûye goçber, herdem goçber e!* Ev gotina bi taybetî jî bo kurdên me yên Anatoliyê rast lê tê!

Ji dema ku kal û pîrên me jî ser axa xwe veqetiyane vir ve, ev goçberiya her berdewam e. Gotineka kurdî jî li ser goçberiyê heye, hema hema eynî maneyê dide. Kurd dibên; *bila hêlûn nexule, hêlûna xulî çênabe!* Di nav malbatên kurdên Anatoliyê de, tu malbatek nemaye ku endameka/kî jî malbatê nebûye goçber. Goçberiyek ku wek topek lêkeve, her yek bi welatekî ve çûye û her yek bûye xwedî kesayetiyeka cûda!

Êdî li Anatoliyê çênabe ku tu însanên me tenê bi navê gund an êşîra van bi nav bikî. Gotinên wek kurdên Elmanyayê, kurdên Swêdê, kurdên Îsvîçrê, kurdên Danîmarkê, kurdên Hollandê, kurdên Fransayê û h.w.d. li gor welatên Ewropa tene bi nav kirin.

Ne tenê ev, herwiha rabûn û rûniştin, danûstandin û zimanê wan jî li gor welatên ku lê dimînin, nav û reng girtine! Bi gotina kurdî *"wek wan bûne!"*

Piraniya zarokên kurdan, çî li metropolên Tirkîyê bin û çî jî li welatên Ewropayê bin, bi zimanê xwe nizanin. Pirê caran endamên malbatekê; pis û pismam, dot û dotmam, xal û xwerzê, ap û birazê jî ber ku zimanên hev nizanin, ne danûstendinekê bi hev re dikin û ne jî hev dinasin! Ev e, têkçûn û windabûyîna miletekî!

Li gel vê rastiye, rastiyeke din jî heye ku li derveyî welêt merivên me jî bo erf û edetên xwe biparêzin, çî ji destên wan tê, ew dixwazin bikin!

Lê li derveyî welêt parastin û pêşxistina çand û edetan jî bê rêxistinîyên civakî zahmet e! Bo nimûne dema şîn û şayîyek dibe, ev rastiya pir vekirîtir dixuye!

Jîyaneka bê şîn û şayî jî ji xwe tune! Îro li serê nas an cîranekî be sibê dê bê serê me giştikan. Ji bo wê jî tevgera civakî ya sosyal pewîstiyek girîng e!

Berî 12 salan dema kovara Bîrnebûnê dest bi weşandina xwe kir ji gelek derûdor û ji însanên cihê cihê, name û pîrozbayî dihatin û di nava wan nameyan de her hêvî û daxwaz dikirin ku divê meriv bi rêxistinî be û heta daxwazên siyasî jî dihatin kirin. Bersiv û duruşma me hertim yek bû, me digot; em tenê kovareka lêkolînî ya folklorîk û çandî derdixin.

Belê, armanca me jî her ev bû û îro jî em di vê şopê da ne! Lê jîyan hinek karên din jî dide ber me! Çênabe em tenê hertiştên li ber windabûnê berhev bikin. Divê em jî bo ku winda nebin jî bibin xwedî mekanîzmeyekê! Ji ber vê yekê jî jî bo dîtin û pêşniyarên di vî warê de rûpelên kovara me jî herkesî re vekirîne!

Erê, di vê hejmarê de bi sernivisa *Hilbijartinên herêmî yên 2009* û herwiha dîsan bi ser-

nivîsa *Axaftina Başbuğ: İroniyek "Nasnameya Neteweya Tirk"* gotina serokerkanê Tirkîyê Îlker Başbuğ ya 14 nîsanê ku di Akademiya Eskeriyê de kiribû, hûn ê van herdu şiroveyan ji qelesa birêz Nebî Kesen bixwînin!

Gawestî navekî di nav kurdên Anatoliyê de pir tê ser ziman dema behsa goçberiyê dibe! Eşîrek bi wî navî tê bi nav kirin. Mahmud Erdem ku bi xwe ji gundê Hecîlera ye, ji xortaniya xwe vir ve her di nav komele û sazîyan de bûye, îsal kitêbek bi navê "*Gawestî*" bi zimanê danîmarkî derxist. Li ser xebata wî, Îrfan Baysal pê re kurtesohbetek bo danasîna wî kiriye.

Rohat Alakom bi sernivîsa *Sûretêk û çend gotin* parçeyek ji jîyana Seîd Kırmızıtoprak (Dr. Şivan) ku li Anatoliyê maye bi me dide nasandin.

Mem Xelîkan bi kurteçîroka *Xêra miriyan* di vê hejmarê de jî em bi tenê nehiştin.

Birêz Nuh Ateş bi navê *Li ser Şêxbizînên Haymaneyê û koka navê wan* bi nivîseka berfirah ya di aliyê sosyolojîk de balkêş lêkolaye.

Altun Başaranê rojek ji jîyana xwe bi sernivîsa *Rojek ji rojên min* bi we xwendevanên delal re par ve dike.

Birêz Seyfî Doğan ji dîroka nû bi sernivîsa *Reinerstrasse 34 47166 Duisburg* serpêhatî û biranîneka xwe ya li Elmanyayê nivîsiye.

Seyfî Doğan diya xwe di meha nîsanê de winde kir. Li vir em ji wî û malbata wî re dibêin; serê we sax be, ciyê diya we bihuşt be!

Mahmutlu Köyü Anatomisi Üzerinden Şêxbîlan Aşireti Tarihi -1 birêz Vahid Duran di dîrokê de kronolojîk serpêhatiya eşîra şêxbîlan bi zimanê tirkî lêkolaye!

Özlem Çekiç, ji neslê nû, ji Antoliyê di hîlbijartinên sala çûyîn de wek milletwekîlî hat

hîlbijartin û di parlamentoya Danîmarkê de cih girt. Muzaffer Özgür bi hevdişînekê wê bi we dide nasandin.

Nivîsa birêz Mehmet Bayrak a bi sernivîsa *Gizli Belgeler Işığında Dersim Katliamı ve Dersimi Tasvîye* ku di hejmara 40î de bi kêmasî hatibû belav kirin, bi serrastkirina wê, em careka din çap dikin. Li vir, em hem ji we û hem ji birêz Mehmet Bayrak lêborina xwe dixwazin!

Birêz Mehmet Bayrak bi sernivîsa *Ünlü Kürt Şairi Şeyh Rıza Talabani ve Türkçe Şiirler* hem Şêx Rıza Talabanî bi me dide nasandin û hem jî ji berhemên wî çend nimûnan dide.

Birêz Nêçîrvan Qilorî bo we ne navekî namo ye! Yek ji wan nivîskar û alîkarê Bîrnebûnê ye. Ji ber karên xwe demekê me navê wî di kovarê de nedît! Di beşa ziman de li ser kirmanckî (dimilî) ya Aksarayê wek beşa yekê *Aksaray Zazacası -1* nivîsiye. Ev ê wek zîncîre her berdewam be. Em li vir bo birêz Nêçîrvan dibêin; tu bi xêr hati!

Kilamên şînan di çanda kurdan de ciyekî xwe yî xas heye. Çi mêr û çi jin, herkesî li ser şînê distira. Di van salên dawî de pirê caran ev kilamên şînan ji aliyê jinan ve têne gotin. Di kewneşopiya kurdan de stranên şînan ku ji aliyê mêran ve hatine gotin bi giranî ne.

Birêz Mahmud Tiftîkî berî bi duh mehan birayê xwe Ehsan ku li Swêdê dima, wenda kir. Bila serê wî û malbata wan sax be! Em di vê hejmarê de kilama ku Mahmud li ser birayê xwe, Ehsan straye diweşînin.

Bi hêviya ku ev hejmar jî li gor dilê we be bimînin di xêr û xweşiyê de!

Ali Çiftçi

Hilbijartinên Herêmî yên 2009

Nebi Kesen

Hilbijartinên herêmî yên 29ê adarê ji bo raya giştî û siyasetzanan bi du pirsan dihat meraqkirin. Yekemin: Partiya hikûmetê, AKPê yê bikare reyên xwe yên hilbijartinên 27ê tirmeha 2008an biparêz e? Hilbijêr li bajarên mezin yên kurda wek Amed yên kîjan partî, DTPê yan jî AKPê, tercîh bikin? Duhemin: DTP çiqas reyan bigire û ê kîjan şaredariyan bi dest bixe?

Ji bo kurdan, encamên hilbijartinan vê carê balkêş bûn. AKPê reyên xwe him li Tirkîyê him jî li bajarên Kurdistanê wenda kirin. Miqdara reyên AKPê li temamiya Tirkîyê jî 47% (2008) ket 39%. Li pir bajar, qeze û beldeyên Kurdistanê hilbijêr heta 30% kêmtir rey dan partiya Erdogan. Li aliyê din, DTPê reyên xwe pirtir kir û şaredariya 7 bajar, 51 qeze û 39 belde qezenc kir. Bi temami, 2.271.566 hilbijêr bi reya xwe DTP kirin partiya çarem ya Tirkîyê. Li herêma Kurdistanê DTP

bû partiya yekem. Li pir bajar û qezeyan, şaredar ne jî DTPê hat hilbijartin, lê miqdara meclîsa şaredariya DTPê li ser 50% bû. Şaredariyên bajarên wek Mêrdîn, Riha, Bedlîs, Elezîz, Bingol, Meletî, Mûş dîsa ket para AKPê yan jî Partiya Saadetê. Ev jî rastî û kêmasiyek DTPê û hemû hêzên kurdan e. Li herêmên der Kurdistan jî DTPê bêhêz ma. Li Anatoliya Navîn tenê beldeya Xelkê Dondurma (Golyazi) tercîha xwe ya şaredarî bo DTPê kir.

Partiyek wek DTPê ku li ser nasnameya kurd avabûye û di bin êrişên dewletê da ye, gora şertên partiyên din kampanyayek hilbijartinan nikare pêk bîne. Di vî warê da dezavantajên DTPê gelek pir bûn. Gerek AKPê û gerek hêzên dewletê bi hev ra êrişek mezin ajotin ser DTPê. Ji aliyekî propagandaya ``terorîstîya dubarekirin`` li hember DTP kirin. Ji aliyê din jî di nav gel da bi eşkere leşker, polîs, walî û hêzên

Hilbijartinên herêmî 2009		
Belavbûna rayan di nav pênc partiyên mezin da		
Partî	Mîqdar (%)	Hejmar
AKP (Partiya Edelat û Pêşvaçûn)	38,8	15.458.985
CHP (Partiya Gel a Komar)	23,1	9.218.445
MHP (Partiya Têvgera Netewîst)	16,1	6.403.831
DTP (Partiya Civaka Demokratîk)	5,7	2.271.566
SP (Partiya Saadet)	5,2	2.060.034

dewletê yê din alîkarîya AKPê kirin û rey ji bo partîya Erdogan xwestin. AKPê jî, pere û mal belav kir ku hilbijêr raya xwe bidin wê.

Hewldan û xebatên AKP û yê hêzên dewlet çiqas tesîr li ser encamên hilbijartinan kirîbe jî, DTP baş li berxweda û bi serket. Ji bo hikûmeta AKPyê û dewlet eşkere bû ku kurd êdî bi nasnameya xwe sîyasatê dixwazin û dikin. AKP, him nasnameya misilmanî û propagandaya ``biratî`` pêş xist, him jî îdeolojîya resmî li ser ``yeknetew bûn`` (tirkbûn) anî ziman. Lê, hilbijêrên kurd vê carê ewqas guh nedan gotinên vale yê AKPê.

Di hilbijartinên 2009an da DTP giraniya xwe da pirsgirêka kurd, nasnameya kurdî û daxwazên kurdan. Va jî bû sebeba serkeftina DTPê. Gerek li pîrozbahiyên Newrozê û gerek di pêvajoya hilbijartinan da heyecan û hevîyek mezin di nav gel û xebatkarên DTPê hebû. Hilbijartin ji bo herêman bû, lê atmosfer û kampanya yê hilbijartinan li Kurdistanê gelek bi mesajên sîyasî ji aliyê pirsgirêka kurd girêdayî bûn. Mirov dikare bêje ku berpîrs û xebatkarên DTPê rola van hilbijartinan ji aliyê xweidarekirina herêmî jî girîng bû. Di vir da jî hilbijêrên kurd mesajek zelal dan ber çav. Gelê kurd êdî naxwaze ku partiyên tirk û kesên wan li herêmên kurd şaredariyan îdare bikin. Belê, li pir deran namzedên AKPê bi serketin, lê ew jî bi xwe kurd bûn. Gelek hilbijêran raya xwe dan van kesan, dîsan jî ji aliyê daxwazên Tevgera Kurd li dijî sîyaseta AKPê û dewletê bûn. Tespîtek van hilbijarti-

nan ew bû ku kurd ji viraha ê xweidarekirina herêman bixin destên xwe.

Kemasiyek hilbijartinan girîng ew bû ku li bajarên Tirkîyê, berî her tiştî li Anatoliya Navîn DTP bêhêz ma û pir rayên hindik girtin. Va encam bi xebat û hewldanên DTPê ra girêdabû. DTP yan namzed dernexistin yan jî giraniya xwe di xebatên hilbijartinan da nenimand. Ji bona vê, li Anatoliya Navîn li gundê Xelkên Dondurma namzedê DTP bi ser ket. Ku ew jî ne bes e û divê bê guhertin.

Hikûmeta AKPê û dewletê nerazîbûna xwe bi encamên rayên DTPê zû eşkere kirin. Çend rojan paş hilbijartinan, operasyonê mezin li dijî berpîrs û endamên DTPê dest pê kir. Ji sedê pirtir kes hatin girtin û niha guhdar mehkemeyên xwe dikin. Va gav tê wê manayê ku xebat û serkeftinên sîyasî yê kurdan di sîstema Tirkîyê da nayên qebûl kirin. AKPê xwest pêşîya xebata sîyasî ya kurdan û DTPê bi metodên ne demokratîk bigre, lê di hilbijartinan da negihîşt vê armancê.

Hêzên dewletê wek walî, kaymakam, ordî û polîs bi eşkere bûn teref û alîkarî AKPê kirin. Ji aliyê din jî pir asteng li ber DTPê tên danîn. Dawiya hilbijartinan tê xwestin ku bi girtin û cezadayîn DTP di xebatên xwe yê sîyasî da paş bikeve û hêza xwe qeyip bike. Erişên li ser DTPê dibine ku dewlet hin jî ji çareser kirina pirsgirêka kurd re ne amade ye. Sîyaseta înkâr û asimîlekirina nasnameya kurd, di dema pêşda jî, ê di rojeva Tirkîyê da be.

"GAWESTÎ"

Jîyaneka bi rûmet û bi berxwedan. Mîna daxwazîya herkesî. Jîyaneka 40 salî, di nav gelê xwe û di nav komel û sazîyan de. Hen kes hene ku mudaxaleyê tevgera jîyanê dikin. Ez behsa kek Mahmud Erdem dikim. Ew li Danîmarkê dijî. Min ji bo xwendevanên **Bîrnebûnê** hevpeyvînek pê re çê kir.

– *Kek Mahmud merheba, berê em te nas bikin.*

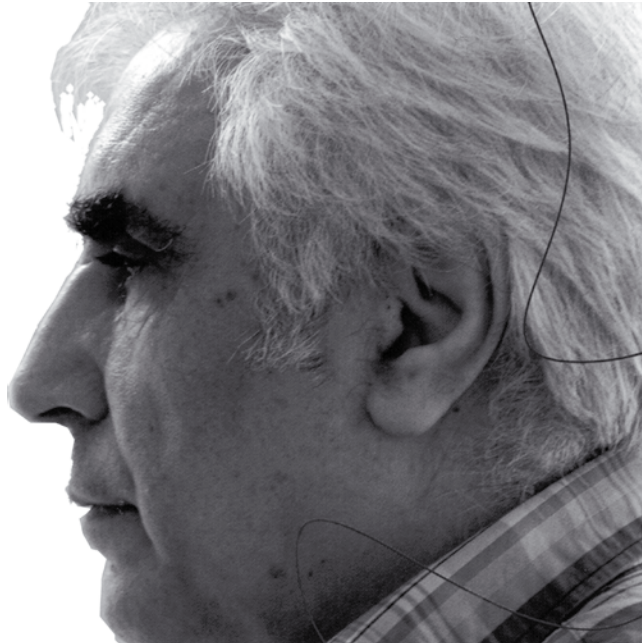
– Ez 1949an li Hecîlera hatime dunê. Dibistana yekemîn min li Hecîlera, pişt vê li Cihanbeyliyê û lîse jî li Konyayê xelas kir.

– *Dema tu li Konyayê di lîsê da bûyî tesîra sîyasetê li ser we hebû?*

– Erê, pîranî min giranî dabû ser pirtûkxwandinê. Min dixwast ez bi nivîskar bim. Wê demê min, bi hevalên alîyê me ra di komela dibistanê da cih girtibû. Ên ku tên bîra min; Ali Kara, Fîrat Kızılkaya, Hasan Sütçü û Ramazan Duran.

– *Hatina te ya Danîmarkê çing bû?*

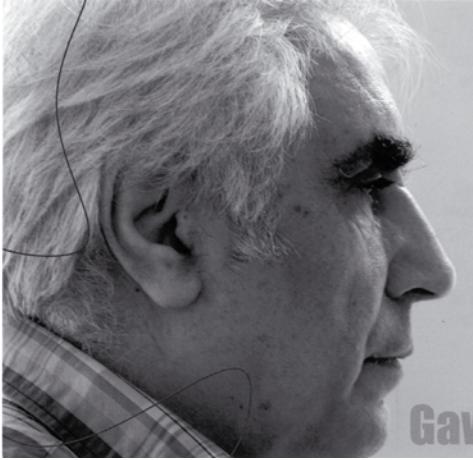
– Dema ez li lîseyê da bûm, kurdîtîya li Fransa dibû, li ser min tesîreka giran kir. Ji bo wê min dixwast ez herim Fransa, lê nebû. Di 1968an da min xwe li Danîmarkê dît.

– *Li Danîmarkê 40 sal, tu dibê çî?*

– Ez 5-6 salan li fabrîkan xebitîm. Min mamostetî û karê vergerandinê (Tercumanî) kir. Di sala 1975an da me Yekîtîya Xebatkarên Tirkîyê (Türkiye İşçiler Birliği) ava kir. Di wir da tiştê balkêş dersên zimanî kurdî ye.

Ji alîyê sîyasetê da xebata dora sosyalîst û komînîstan bû. Ez endamê

Folket med de trætte okser

"Folket med de trætte okser" er en fortælling om det kurdiske folks vandring – hvor de kommer fra, hvordan de har levet i tidernes løb, om deres vandring fra Kurdistans bjerge til Anatoliens højslette og videre til Vesteuropa og Danmark.

Bogen er skrevet af Mahmut Erdem og Ole Hammer – to personer, som begge har haft en central rolle i det danske indvandrerearbejde siden 1970, og som har oplevet alle de vigtigste indvandrerpoltiske begivenheder i Danmark på tæt hold.

Partîya Komînîst a Danîmarkê bûm. Di karûbarê partîyê da min di komîsyona karkerên goçberan da cîh girt.

Di 1982an da serokatîya Federasyona Komelên goçber kir (IND-Sam).

Me xebatên balkêş kirin. Me bi pênc zimanan rojnameyek derxist. Rojname ji bo xerîban bû. Yek ji wan zimanan kurdî bû. Rojname bi alîkarîya Wezîrê Çandîya Nordisk derdiket. Me kursa zimanê kurdî vekir. Armanca vê jî ew bû ku ji zimanê kurdî ra mamostetîya perwerdê bikin. Ji Danîmark, Swêd, Elmanya û Norweçê beşdar hebûn. Birêz M. Emin Bozarslan jî memostetîya kursê dikir.

– *Kek Mahmud te pirtûkek nivîsandiye "Gawestî" li ser vê tu çi dibê?*

– Gawestî bi çavên min jîyana min e. Goçberîya ji Kurdistanê heta Anatoliya Navîn, ji wir jî heta Ewropa.

– *Çima navê pirtûka te Gawestî?*

– Va nava ji bo min semboleke îronîk e. Tu caran gayên wan nawestîne. Her tim gerîyane, di nav gerîyanîya wan

da şoreşgerî heye. Şertên rindtir bibin hene. Di pirtûkê da di van 200 salên dawî da di şexsiyetiya kesan da bi çerokan dîroka xwe tînim ziman. Di wir da bi bîranînên xwe, bi dîrokê mesajan didim.

– *Reaksîyona xwendevanan çing bû?*

– Pirtûk gîşte armanca xwe. Çimkî xwe di vê pirtûkê da dibînin. Tiştên ku min nivîsîne, ne ji bo têrbûnê ye, ji bo tamkirinê ye.

– *Kek Mahmud bawer dikim êdî tu wastiyayî!*

– Na, ez hîn jî dixebitim. Ez îsal jî di Partîya Sosyalîsta Gel (SF) li Şaredariya Brøndby namzetîya xwe datînim.

– *Sipas, li dawî mesajên te ji bo Bîrnebûnê?*

– Ji bo min pewîst e ku Bîrnebûn li pê dawêste.

Irfan Baysal

Berpirsiyarê Bîrnebûnê li Danîmarkê

Axaftina Başbuğ: Îronîyek "Nasnameya Netewî ya Tirk"

Nebî Kesen

Serokerkanê Tirkîyê İlker Basburg roja 14e Nîsana 2009an axaftinek li Akademiya Leşkerî kir. Axaftin ne tenê ji bo mensûbên ordiyê bû, lê ji bo raya giştî wek konferensê hatibû amadekirin. Ji bona vê, gelek rojnamevan û berpirsiyarên medyayê hatibûn konferensê. Televîzyonên tirk jî axaftina Başbuğ bi zindî weşandin. Naveroka axaftinê di raya giştî da gelek hat niqaşkirin.

Giringî ya axaftina Başbuğ ji aliyê pirs-girêka kurd ew bû ku guhdariyên kurdan û tirkan ji bona vekirina siyaseta Tirkîyê di vê warî da hebûn. Ji mehan vir da behsa Konferensa Kurd li Başûrê Kurdistan dibû û dihat gotin ku Tirkîyê jî alîkarî vê konferensê dike. Babeta konferensê divê li ser destberdina şerê çekdarî ya PKKê û çareserkirina pirs-girêka kurd bibiye. Ji aliyê din, hilbijartinên herêman yên 29ê adarê dan berçav ku kurd êdî bê veger xwedî li nasname û daxwazên netewî derdikevin. Di van şertan da pirsê siyaseta kurd ya AKPê û dewletê ket rojevê. Wek tê zanîn, dewlet bi manayê pozîsyona ordiyê û sererkanîya wê tê ziman. Di sîstema siyasî ya Tirkîyê da hêzên ordiyê "xwediyê dewletê" ne. Ew, berî her tiştî, ji bo pirs-girêka kurd tenê xwedî qerer in.

Başbuğ, axaftina xwe li ser gelek babetên rojevê kir. Di vir da hinek "dîtin û respîtên" ilmdar û lekolinêran jî, ji bona

"rastiyên" tezên xwe anîn ziman. Piştî axaftina Basbus, aspekta balkêş ew bû ku rojnamevanên tirk mina cara yekemin navên van ilmdaran bihîstibûn û çend rojan pe-sandina Başbuğ kirin. Pir hindik kesan pirs kirin ku Başbuğ serokerkanê ordiyê yan jî seroka dewleta Tirkîyê ye? Hinek kesan bala nakokiyên axaftina Başbuğ kişand û rex-ne li "tezên" wê kirin. Axaftina Başbuğ, him jî bo demokrasî û him jî ji aliyê siyasetê kurd ya resmî durbûna berpirsiyarên dewleta Tirkîyê eşkere kir. Çima ku, axaftina Başbuğ ne tenê dîtînen wê bûn û ji aliyê grûbek "şanermendan" hatibû nivîs kirin. Gotinên konferensê him ji dewletê ra û him jî ji hikûmeta AKPê "prensibên resmî" ne.

Babeta navendî ya axaftina Başbuğ bi pirs-girêka kurd ra girêdayî bû. Başbuğ, di tarîxa Tirkîyê û ordiya wê da cara yekemin wek serokerkan bi firehî û bi "zimanekî ilmî" li ser vê pirsê sekinî û dîtînen xwe anî ziman. Di wir da du aspektên giring "şirove" kirin. Yek aspekt li ser "nasnameya tirk" ya resmî û "tirkbûna kurdan" bû. Aspekta duhemîn bi giranî asîmîlasyon bû. Herdu aspekt jî bingeh û sebebê pirs-girêka kurd ya Tirkîyê ne. Loma, dîtin û helwesta serokerkanîya tirk bi meraq hat guhdar kirin.

Pirsê nasnamê ne tenê ji aliyê Kurdan, di nav raya giştî ya Tirkîyê da jê ji salan vir

da tê niqaşkirin. Wek tê zanîn, nasnameya kurd ji aliyê dewletê hîn jî nayê qebûlkirin. Hinek îdarevanên tirk wek Demîrel, Ozal û Erdogan bi eşkere behsa kurdan û pirsgirêka kurd kiribûn jî, qebûlkirina resmî ya nasnameya kurd heta îro bû tabûyek. Başbuğ carek din ev bi axaftina xwe tesdiq kir. Wî mîna Atatirk û sazûmandarên Komara Tirkîyê yê din, îdîa kir ku kurd ``tirk`` in. Tarîfa vê jî bi ``Tirkîyeyê`` û hemwelatîyê ra girêda. Li gora Başbuğ, ``hemû kesên ku ji Tirkîyê ne wek tirk tên qebûl û îfadekirin``. Bi manayek din, tarîfa ``netewê tirk`` yan jî ``tirkbûn`` ne bi eslê etnîk ya tirk, lê bi ``Tirkîyeyê`` girêdayî ye. Argûmana vê tarîfê jî, Başbuğ gotinên Atatirk wek referens anî ziman.

Hat xuyakirin ku Başbuğ û berpîrsên Tirkîyê yê din, bi rastî ji aliyê nasnameya kurd ji dema Atatirk vir da tenê gavek neavetîne û dîtina xwe ya resmî neguhertine. Ew nakokîyên di navbena tarîfkirina resmî ya nasnameyan û realîteya nasnameyên netewê fam nekîrine û naxwazên jî fam bikin. Dijî tarîfên ilmî ku di civata navnetewî û dewletan da tên qebûlkirin, xwedî dewleta Tirkîyê pîrs û tarîfa nasname ya netewî li gora xwe diguharin û bi vê şiklê hebûna nasnameya kurdî înkâr dikin. Başbuğ jî baş dizane ku, tirkbûn bi eslê etnîk girêdayî ye û bi ziman, çand û tarîx ji nasnameya kurd cûda ye. tirkbûn ne ``nasnameyek ser`` e, lê etnîkî ye û ferqa xwe ya nasnameyên din wek alman, ereb û kurd tûne.

Tarîfa nasnameya tirk ya resmî ku Başbuğ va tarîf anî ziman, çî dibe bila bibe, ne tirk dibin netewek din ne jî ne-

tewên din wek kurd, ereb û asûrî dibin tirk. Tarîfa di Qanûna Bingehî da jî ne bi îstiqrar tespît bûye û di pêvajoyê da hatîye guhertin. Ev jî wek îronîya ``nasnameya netewî ya tirk`` divê bê zanîn. Dema Atatirk, ango sala 1924an, va îfade li ser nasnameya tirk ketibû Qanûna Bingehî: ``Li Tirkîyê bi manayê hemwelatê ji bo herkesê, bê berçavdayîna ol û irq, ``tirk`` tên gotin.`` (Madde 88) Lê, va îfade di sala 1961an da wûsa hat guhertin: ``Herkes ku, bi Dewleta Tirk ra bi pêwendîya hemwelatî giredayî ye, tirk e.`` (Madde 54). Eynê gotin di Qanûn Bingehî ya 1982an (Madde 66) da jî cih girtiye. Him herdu tarîf ji hev cûda ne û him jî manayên pir ji hev dûr tên ziman. Ji aliyê din, tarîfkirina nasnameya netewê bi sîyaset û kêfîyeta dewletê ra girêdayî ye û dikare herdem bê guhertin. Başbuğ behsa û seba vê guhertinê neanî ziman.

Kurd jî li gora tarîf û kêfa kesên wek Atatirk û Basbûg nabin tirk, çima ku ziman, çand, tarîx û hîsên kurdan cûda ne û ji bona vê jî netewek serbixwe ne. Ji aliyê din, dewleta Tirkîyê bi rastî nasnameya ``netewê tirk`` li ser eslê tirkan ava kir. ``Hemwelatîyên Tirkîyê`` bi zorê zimanê tirkan, çanda tirkî û tarîxa gelê tirk, ango ne tarîxa gelên Tirkîyê ji 1923an şûnda, hîn dibin. Di Qanûna Bingehî (anayasa) û pir qanûnên din da parastin û pêşvabûna ziman, çand û tarîxa tirk bûye esasê sîyaseta dewletê di hemû beşên civakî da. Perwerdehî û çandî ya resmî li ser esasa etnîkiya tirkî pêk tê. Tarîxa tirk ya resmî bi rastî tarîxa tirkan yê hezar salan e ku dibistan, ûnîversîte û entstîtûyên Tirkîyê vê tarîxê pêk

tînin. Li alîyê din ne behsa tarîxa kurd di-
be, ne jî rewşa kurdan ber û paş ava kiri-
na Komara Tirkîyê li sala 1923an tê gotin.

Başbuğ û kesên wek wî çiqas behsa
``Tirkîyêyî`` bikin jî, dîtîna û şîroveyên wan
bi sedîsed li ser nasnameya etnîkî ya tirk û
înkarkirina kurdan û gelên din ê li Tirkîyê
ava bûne. Çima ku, li Tirkîyê ne tenê sîya-
setmedar û bûrokratên dewletê, gelê tirk jî
tirkên ne hemwelatîyên Tirkîyê wek ``esîl-
dar`` (soydaş) dibîne. Wek nimûne: ka-
zak, tater, azerî û tirkmenên Iraqê li go-
ra dewleta û gelê tirk ji esilê tirkan e û bi-
rayên wan in. Di van rojan da, medya û
sîyasetmedarên tirk ji bo Ezerbeycan goti-
na ``du dewlet, yek netewe`` dikin. Va tê
çî manayê? Ji alîyê din, tirk, kurd yan jî er-
menîyên li der Tirkîyê wek bira nabîn in.
Madam ku tirk, kurd, ermenî hwd. hem-
welatê Tirkîyê ne û gora tarîfa dewletê
``tirk`` in, dive xwişk û birayên kurdan û
ermenîyan li dervayî Tirkîyê jî wek tirkên
ku ne hemwelatê Tirkîyê ne, bên qebûlkin.

Eger tarîfa Qanûna Bingehî li ser ``tirk-
bûnî`` wek esas bê qebûlkin, ev tê wê ma-
nayê ku kesên ê ne hemwelatê Tirkîyê ne, ni-
karin bibin ``tirk``. Sedhezaran tirk li dew-
letên Ewropayê bûne hemwelatên van dew-
letan, divê ew êdî ne tirk bin û dewleta tirk
jî wek tirk qebûl neke. Lê, dema ku sîyaset û
pratîka dewleta tirk bê berçav, hertişt eşkere
xûya dibe. Nasnameya resmî ya Tirkîyê et-
nîkî ye û bi vê şiklê jî îcra dibe. Kurd û gelên
din jî mecbûr dibin ku bêjin ``em tirk in``.
Ji vê mezintir jî nasnameya xwe dûrketin û
derewkirin jî nabe. Bona vê, kurdan nasna-

meya tirk qebûl nekirin û ji vir ha jî qebûl
nakin. Lê, bi milyonan kurd asîmîle bûn
û jî nasname xwe ya netewî dest berdan.

Başbuğ di axaftina xwe da behsa
``asîmîlasyona kurdan`` kir û îdîayek anî zi-
man. Ev jî li ser ``ne asîmîlekirina`` kurdan
bû. Kesekî vê gotinê bêje, divê yan ji diney-
ek din hatibe yan jî aqilê xwe winda kiribe.
Eger dewlet asîmîlasyon li ser kurdan neki-
riba, ewqas kurd zimanê dayîka xwe ji bir
bikirîya? Balê, çima perwerdehî bi tirkî di-
be û ji bo kurdan kurdî di dibistanan, ûnî-
versîteyan, daîreyên resmî û medya da qe-
dexê bû û hîn jî qedexeye? Rojnamevanek
dîkarî di konferensê da pirsên xwe li Başbuğ
bi kurdî bike? Şaredarên bajarên kurd dix-
wazin bi zimanê kurdî ji xizmeta bidin,
pêşi li ber wan bi tehdît, mehkemeki-
rin û ceza tê girtin. Başbuğ van tiştan baş
dizane, lê rastîyên Tirkîyê û Kurdistana
Bakûr li gora armanca xwe tevlihev dike.

Hinek babetên din di axaftina Başbuğ
da hebûn ku divê mirov li ser van tiştan di
nivîsek din da bisekine. Li ser PKKê, şerê li
Kurdistana gotinên şaş û vala ji dev Başbuğ
derketin. Hemû ``tezên`` Başbuğ bi girê-
dayîya pirsgerêka kurd minak bi armancakê
hatibûn nivîsî: înkâr û asîmîlekirina nasna-
meya kurd û berdewamkirina şerê çekdarî.
Bi rastî, Başbuğ bi xwe piranîya van îlmda-
ran wek Max Weber ne dizane, ne jî ber-
hemên wan xwendîye. Mixabin, medya tirk
ne va aspekt fam kir û ne jî pirsê vê kir. Bi go-
tinên vala wek ``nasnameya ser`` û ``nasna-
meya bin`` dîsa zeman qeyip bû û pirsgerêka
kurd jî alîyê çareserkirinê di şûnê da ma.

Nebi Kesen doktora xwe ya lêkolînî ya ilmîya sîyasi di 3ê adara 2009an de wergirt

Li Enstîtuya Îlmî ya Sîyasetê ya Fakulteya Felstefê, li Universîteya Zûrihê ji Profesor Hanspeter Kriesi û Doçent Hans~Lukas Kieser bi merasimeka resmê de hat qebûl kirin. Titela wî: **Dr. phil. (Doktor der Philosophie, Doktorê Felsefe)** ye.

Babeta doktora xwe li ser Pirsgirêka Kurd di pêvajoya tewbûna Tirkîyê ya Yekîtîya Ewropayê ye. Naveroka doktorayê bi kurtî ev çend noktayên li jêr in;

- Têkilîyên aborî û siyasî yên YE û Tirkîye wek berendam
- Pirsên taybetî di pêvajoya danûstandinan da
- Pirsgirêka kurd di danûstandinên endametîyê da
- Tesîrên îndîrekt yên nêzîkbûna YE ya Tirkîyê li ser çareserkerina îhtilafî
- Di çareserkerina pirsgirêka kurd ya Tirkîyê tesîra direkt ya YE

Em wek redaksiyona Bîrnebûnê niviskar, alikarê kovarê û dostê hêja pîroz dîkin û bi xebata wî ya bi salan têkoşî ku ev doktora xwe temam bike, bê westan hem karê xwe yê niviskarî û hem jî xwendina xwe berdewam kir. Em bi ev têkoşîna wî serbilind in!

/ Ali Çiftçi

Öz geçmişi

Perwerde/tercuba kar (Eğitim/İş Yaşamı)	
20.03.1963	Tarixxa ji dayik Resmi doğum tarihi (gerçek: 20.06.1962) Yeniceoba (İncov)
1969 – 1980	İlk- ve ortaokul, Lise /Yeniceoba
1980 – 1981	Almanya'ya geliş ve Almanca kursu
1982 – 1985	Ekonomi ve Siyaset Yüksek Okulu/Hamburg İktisat Bölümü
1985 – 1989	Köln Üniversitesi/ İktisat Bölümü ve Siyaset Bilimi
4/1994 - 10/1994	AKKO Treuhand-GmbH, Denetim ve Mali Müşavirlik Şirketi/Hamburg
11/1994 – 1/1995	Ralf Willmer, Mali Müşavir/Hamburg
2/1995 – 3/1996	P. Heimann, Avukat ve Mali Müşavir/Hamburg
4/1996 – 2/2002	GARANTAX Treuhand Mali Müşavirlik Şirketi, Büro Yöneticisi
1/2002	Mali Müşavirlik Devlet Sinavi/Hamburg
2002 yılından beri	Mali Müşavir, Kesen Mali Müşavirlik Şirketi/Hamburg
2008	Uluslararası Vergi Müşaviri/Hamburg
Mamostetîya pewerdê û docenti (Öğretim Görevliliği ve Docentlik)	
1990 – 1991	Docent, Hagen Acik Öğretim Üniversitesi/ Remscheid. Konu: İktisat, Makroekonomi
ji 1991an vir ve	Docent, Seminarzentrum Göttingen GmbH, Göttingen Seminar Merkezi/Göttingen ve Berlin. Konular: İktisat, Türkiye Ekonomisi ve Siyasi Sistemi
6/1992 – 12/1993	Öğretim Görevlisi, Wuppertal Üniversitesi Ekonomi Fakültesi
ji 2002an vir ve/2002 yılından beri	Docent, MUSER-STUDIEN (Privatinstitut für Steuer- und Wirtschaftsrecht), Vergi ve Ekonomi Hukuku Özel Enstitüsü/Hamburg/GS (Gesellschaft zur Fortbildung im Steuerrecht) Vergi Hukuku Eğitim Şirketi/Hamburg. Konular: Gelir ve Kurumlar Vergisi, Uluslararası Vergi
ji 2006an vir ve/ 2006 yılından beri	Docent, Private Fachhochschule Göttingen (Private University of Applied Sciences) Göttingen Özel Yüksek Okulu. Konular: İşletme Vergileri, Türkiye Ekonomisi ve Siyasi Sistemi

Berhemên bi almanî, tirkî û kurdî/Yayınlar (Almanca, Türkçe ve Kürtçe):

Naveroka kitêp û makalên hatine çapkirin/ Kitap ve makalelerin konusu: Kürt sorunu, GAP, Türkiye'nin ekonomik ve politik durumu, Türk Vergi Hukuku, Türk Miras Hukuku, Uluslararası vergilendirme, çifte vergilendirme, AB-Türkiye ilişkileri ve Kürt Sorunu vb.

Seîd Kirmizitoprak li gel malbata xwe li Anatoliya Navîn, li bajarokê Yunakê (1955)

Sûretek û çend gotin

Rohat Alakom

Pêwendî û têkiliyên kurdên ji deverên hev cihê hertim bala mirovan dikêşîne. Dema ez berî çend salan çûbûm mala hevalekî, wî hevalî sûretek nîşanî min dabû. Di sûret de Dr. Şivan Kirmizitoprak, bi jina xwe û ligel zarokeke piçûk xuya dibû. Piştî çend salan, carekê ez çûme Îstenbolê, ez li wir rastî kurê Seîd Kirmizitoprak, Dara Kirmizitoprak hatim û me nasiya xwe da hevdu. Paşê min ew sûretê ku li

bal min bû, min nîşanî wî de. Angorî Dara, ev sûret li Anatoliya Navîn, li bajarokê Yunakê hatibû kişandin, ew zaroka ku li ber wan e jî, xwişka wî Rûken e.¹ Çawa ji çavkaniyekê jî tê xuyan Seîd Kirmizitoprak li Yunakê ehlîyeta xwe (îcazeya ajotina maşînan) wergirtiye.² Çend sal derbas bûn. Berî çend mehan min ji Dara Kirmizitoprak pirsî gelo ew di derbara mayîna malbata wan li Anatoliya Navîn de çi zane.

¹ Hevdudîtî ligel Dara Kirmizitoprak, Îstenbol, 13/5 2002.

² Mahmûd Lewendî, Bûyera Dr. Şivan û Seîd Elçi, War, nr 7/1999, s.79-80.

Dara, di bersîva xwe de malbata wî kîjan salan û li kîjan deverên Anatoliya Navîn maye, yek bi yek bi kronolojîk rêz kiribûn.³ Wek li jêr jî xuya dibe, ew ji der Yunakê hin cîhên Anatoliya Navîn ên din jî maye:

Şibat 1962 - Gulan 1963 - Ankara (Gudul)
 Gulan 1963 - Çile 1964 - Sivas (Gemerek)
 Çile 1964 - Qanûn 1965 - Qonya (Yunak)
 Qanûn 1965 - Qanûn 1969 - Isparta (Navend)

Angorî îfadeya Dara, dema bavê wî li van cîhan maye, wek mîsal li Ispartayê bi şênîyê (ahalî) Ispartayê re hine pirsgirêkên wî yên îdeolojîk hebûne, hin kesan bi hatina wî nerazîbûna xwe nîşan dane. Piştî Ispartayê, Seîd Kirmizitoprak tê Îstenbolê û paşê wek Dara dîyar dike, diçe tevî tekoşînê dibe.

Dema Seîd Kirmizitoprak li aliyê Qonyayê bûye, rojekê diçe bajarokê Quliyê, li wir hêzên neyar û paşverû li dijî wî derdikevin. Carekê tupekî pîknîkê yê hesin û giran ji jor de davêjin ku wî bikujin, lê belê ew bi tesadufî xelas dibe. Angorî M. Şirin Dağ, di van salan de pêwendiyên Seîd Kirmizitoprak ligel mirovên Anatoliya Navîn gelek baş bûye, ji aliyê kurdên van deveran de hatiye hez kirin, wek mîsal bandora wî li ser kesên mînanî nivîskar

û rewşenbîr Osman Alabay hebûye.⁴

Seîd Kirmizitoprak (1935-1971) yek ji wan şexsiyetên kurd e ku piştî salên 1960yî di tevgera kurdên bakur de bi aktîvî cîh girtiye. Ew, yek ji wan 49 kesên ku di sala 1959an de hatibûn girtin û wek bi navê “Koma 49an” hatibû nasîn û wisa jî derbasî dîrokê bûye. Îsal çawa tê xuyan tam 50 sal di ser vî bûyerê, di ser girtina van kesên welatparêz re derbas bûye. Ev nivîs bi hinceta bîranîna 50 saliya Bûyera 49an hatiye nivîsîn.

Dara Kirmizitoprak û Rohat Alakom
 Îstenbol, 2002

³ Nameya Dara Kirmizitoprak a bi 14/1 2009 terîxî.

⁴ Hevdudîtî ligel M. Şirin Dağ, Qulu. 19/5 2002

ÎSKEÎSKA BEXTA PÎNEKIRÎ

Xizan Şîlan

ez
 li nav toz û dûmanê jiyana xopan
 tawanbar hatim dinyaya
 virek û gurî
 li navbera parzemînên giyan
 ba û bahozan nalenal e
 erd û asîman lerizîn
 dar û daristan rizîn
 heyv û stêrk
 di axîna çirûskên rêgeha xwe de
 gevizîn
 newal û robar qelişîn
 çiya û kevir qefilîn
 dem û demsal werimîn
 mûyên serê temenê bêbext
 rûçikîn
 kaniya şerbeta eşq û hesretê
 miçiqîn
 awirên silavên ronîya beyanan
 di xezeba ewrên bixof de
 perçiqîn
 neynika evîna dilê xeşîm
 şikest
 şewqa çira odeya hestên şîrîn
 vemirî
 ramûsanên xunava lêvên şermok
 kezv girtin
 hêlîna beytikên gulîstana kesk
 herifî

ji kezeba şevên tenêtiya kambax
 firmêskên şewata nalînan
 diniqutin
 ji çem û lehiyên westiyayî
 qêrînên xerîbiyê diherikin
 aramiya biharên rengîn
 li nav pêlên çarenûsa pûç
 wer bûn
 hêvî û xeyal
 di konçala dewranên genî de
 fetisîn
 stûna koşk û serayên pişta ciwanîyê
 telişî û hilweşî
 hezkirin û bêrîkîrîn
 li ber bareşa feleka xayin
 têkçûn
 roj
 li tenîştaya giyanê tevzînok
 ketin xewa tiralîyê
 şev
 di kirasê xemgîniya kor û lal de
 vediciniqe
 li xewên şevistanan
 siya tirsaya xewnerêşkên bixof
 dipale ser qêrîn û hawara min
 pêşkên barana bextewariyê
 li ser zeviya daxwazên perîşan
 qet nebarî
 xêrnexwezan

bîra êş û keserê
li ser qefesa xeyalên piştxûz
kolandin
bêhna kulîlkên azadiyê
li hingurê asoya çolên ziwa
çilmisandin
giloka werîsê bextreşiyê
li stûyê şahiyên şevbihêrkan
alandin
mecnûnê çolistanên gerok
di zîndana rûreşiyê de
dîl girtin
derdora rêya fezîleta derûniya min
bi agirê talana têlstriyan
rapêçan
êşa dengvedena gewriya
şikeftên hinavê min
kes nabîhîze
êdî ez her şev
li nav baxê ramanên Manî
şereba dilovaniya Ahûramazda
vedixwim
kul û birîna sirên bîranînan
bi şeweta dengê bilûra keserkêşan
dikewînim
hevokên bedena helbesta tazî
bi keskesora asoya deryayê
dixemilînim
li nav reşbîniya hestên newêrek
zengilê dergêhên xweşbîniyê
dihejînim
bi saya tembîhgotinên Hesenê Metê
ji nav pêlên tofana gunehkariyê
difilitim
û di hembêza xewa mirinê de
bi ferîşteyên dojhê re
direqîsim

2009-03-09, Stockholm

Ew kilama Memedê Îsê li ser birayê xwe yî ku li Îsveçê mirî gotiye.

EHSAN BIRA

Min nezanî, min nezanî Keko qurban min nezanî
Feleka xain kire navbera min û te axa sar e
Min birayê xwe anî vî welatî bi mêvanî
Min nezanî felekê xain taputî wi bi dest min de
min bişîne ji Almasê re
Hevalan ji min pirsikin gotin ka kekê te?
Min go ez kurbûm, min ew bîr kir bi xwe re neanî
Serê sibê ji min re anîn xebera reş
Keko ez şaşbûm min nezanî ku ez li welatê xelkê çi xeliyê bi serê xwe kim
Gotin, kekê te yî xwe dirêş kiriye bêxwedanî
Xelkê xêra xwe ew ji erdê helnayê
Bes e were bes e were
Min hîng herdû bira xwe ji bîr nekirine
Te yî xwe da serê
Min go Almas xungê ez vê aciyê hetanî axiretê ji bîr nakim
Hetanî ku ez nerim herdê delal etkê xwe wo
Ez çûm ber deriyê nexweşxanê, gotin delalê dilê te
Tabur kirin, rapor dane
Gava ku min ew xebera bîsto ez bi çoga ketim erdê
Min hawara xwe kir Hikmet e
Min go were malê kin şewtando, ez î çi bikime malî dinê
Keko eger bi pera bihata sandin min ê bida malê dinê
Eger ew ji nebûya min ê bida canî xwe ber kêrê

Gava ku doxtor derî vekir
Min dî kekê min î bi dev rûya ketiyê erdê
Min xwe avêt herdu niga
Hikmet xwe avête ser qefesê pano
Min go bes e were bes e wer
Min bîr nekiriye Resoyê sorî, te yî xwe da sere
Min go Almas bavê Elîfê meleqîne
Bavî Elîfê yî li ba min pir bi qîmet e
Dilê kekî min sekiniye
Ne birayek ne jî xwangek li kêleka bavê min hebûye
Ku hawara xwe te kira
Wexta ku tapûtê kekî min danê ber malê
Min go Hikmet were ez î çi bikime malî dinê
Min wenda kiriye kekê xwe wo
Almasê got; heqşiz, ez bi te re deng nakim
berî xwe berve malê te nakim
Te kincê delalî min anîn li ber min velo kirin

Ew êdî ji bo min bûne yek qerpal e
Ez a wan belav bikim li fiqaran e
Kincê kekî min kirin çalan e
Belav kirin li fiqaran e
Ere bira ere bira
Hevalno ji ku kekê min gêr bûye
Min berdaye îş û kar e
Lê ez çi bikim dîsa nebûm tucar e
Bes e were bes e were
Min hîn bîr nekiriye birîna du birayê
Vêcarê te yî xwe daye serê
Keko wexta ku tu ji min qetyayî
Min dost û bira hing rind nas kirin
Bes e were bes e vê birînê min tijî xwîn neke

Keko min go tu here têr rakeve,
 Ma çavê kekî min li dûv xwe nemînin
 Ez ê komê kekî xwe bi hêlê xwe dim
 Him bi xwe re bi ortax, him bi bira
 Hikmet keko xas bi te
 Malê te ji malê kekî min a firk e
 Tu nabînî şûnê ku kekî min lê gêr bûyî
 Keko ez ê şûnê ku tu lê gêrbûyî darkim
 Herim warim bi hestirkê çavê xwe avkim
 Almas, Kekî min î pir narîn e
 Ez ê hestirkên wî paş kim bi destmalê îpek e
 Hevalno birînê min ê pira giran e
 Min wenda kiriye kekê xwe li 51an e.
 Keko ez te bîr nakim hetanî axretê

Memedê Îsê (Mahmut Tiftikci)

CD yeka nu ji Xortên Qerejdaxê bi kilamên folklorîk yên ji Anatoliyê

- Cindî
- Tu gul î
- Îbram
- Tew tew
- Dînê te me
- Mere
- Çavreş
- Lê keçê

XÊRA MIRIYAN

Mem Xelikan

Dema xebera mirina Gulê hat, meha sibatê bû. Rojêke sar, her der berf û çamûr(herî) bû. Ji kûtigên berfê ciranek ne diçû cîranekî. Her derek cemidî bû. Rîya gundê ku diçû qezê di bin berfê de mabû.

Ji bo meytê Gulê ji qezê bînin gund, pîqaba Salo amede kirin. Zencîr avêtin tekerê. Tabûtê boş avitin ser tênte.

Çend xortan ji mala Salo de hetanî rîya ku dikeve ser rîya qezê, bi bêran rê vekirin.

Salo û du kesên din li erebê siwar bûn û bi rê ketin.

Meço li dawîya gund li ser rê li benda wesîtekê bû.

Dema ku Salo Meço dît, erebe dawestand.

Meço:

– Salo qurban, dizanî lawê min esker e! Va sê mehe ne ku me jê tu xeber û name negirtin!

Îro ne roja xwe ye, dizanim. Lê ku tu misade bikî, dixwazim bi we re herim qezê, ji PTTê pirs kim ka tu xeber hene an na.

Salo:

–Welle, li pêşiyê tu diwînî, cih tune ye. Eger tu dixwazî, li vê sermê, li paşîya erebê rêwîtiyê bikî, were.

Meço:

– Xwedê ji te razî be! Min xwe qêm

pêçaye. Ez dê li paşiyê erebê îdare bikim.

Meço li erebê siwar bû û xwe da ser têbût.

Erebe, bi şiqeşiqa zencîra berf diqelaşt û hêdi hêdi bi rê diçû. Meço ji bo ku xwe germ bike herdu destên xwe rahev dixist. Cixarek ji berîka xwe derxist û vêxist. Kûr û kûr kişande hundirê xwe.

Lê xuya dikir ku va serma zivistana romê kolay derbas nabe. Meço, çiqas xwe vir da û wir da dilivand jî, diqefilî û dicirifî. Fikrek hate bîra wî.

Bi xwe û xwe got:

– Ez bikevim hundirê têbût ê min ji sarmayê biparêze. Deriyê têpût ji hev kir û kete hundir. Derî li ser xwe girt û xwe tê de dirêj kir.

Salo û ew herdu kesên ku li pêşiyê rûnştîbûn hêdi hêdi bi rîya xwe de diçûn û sohbeta serpêhatiyên rîya dikirin.

Demekê bi şûnda ketin nava gundekî li ser rê. Rêwîyekî dest heyne û erebe dawestî.

Rêwî:

– Pismam, xêra miriyên we, ez jî bi were hetanî qezê herim.

Salo gotina ku ji Meço re goti bû jî wî re jî got:

– Hilkişe ser tênte.

Rêwî hilkişîya ser tênte û xwe da ser

têbût. Erebe bi rê ket. Rêwî hay ji Meço tunebû.

15-20 deqa bi şûnda Meço di hundirê têbût de xwe livand û got:

– Em hîn di qezê negêhiştinî?

Dema rêwî ji têpût ew denga bihîst, ji ser têbût de firîya û xwe ji erebê de avite erdê.

Bi ser wan dengana de, Salo erebe dawestand.

Salo:

– Meço we çikir? Te li mêrikî mîvan xist?

Meço:

– Na! Na! Kîjan mêrik, nizanim çi bû? Salo li însanê ku li erdê di nav berfê de

dernexûn dirêjbûyî, nêrî.

Dest û piyên wî livandin, lê mêrik ne li xwe bû. Guhê xwe da ser dilê wî, tu deng jê nedihat. Dilê wî dawestibû.

Salo çexê Meço bû:

– Lo, te dît te li me çi kir? Te mêrikê xelkê kuşt.” Çend deqan bi şunda hatin xwe.

Li çareseriyekê gerîyan.

Salo û hevalên xwe meytê wî rêwîyî kirin têbût û çûn qezê.

Li ser vê bûyerê serê Salo û Meço pir hat êşandin. Bi salan çûyîn û hatina meh-keman bi şûnda ji Salo re salek û ji Meço re jî dû sal, cezayê hepsê hate dayîn.

Şevbider im

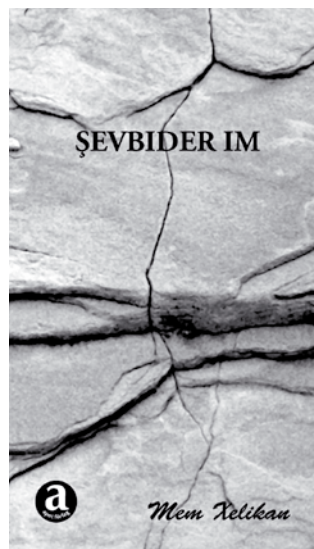

Mem Xelikan, yek ji wan şairên kurdên Anatoliya navîn e ku ji zû ve ye nivîs û helbestên xwe bi zimanê kurdî dinivîsîne. *Şevbider im*, kitêba wî ya pêşîn e ku helbestên xwe tê de ber hev kirine.

Di helbestên Mem Xelikan de meriv bi hîsên gotinan, bi hukmê gotinan, bi îzet-î nefsa gotinan, bi pîrozî û bi sadiqîya gotinan dihesin.

Mem Xelikan yek ji wan nivîskarê ehl-î gotinên xwe ye ku helbestên xwe ji kurahîya dilê xwe derdixe û bi wan re diji. Û ev yek jî dihêle ku gotin bibe xwedîyê stîleke xas, hunereke tîr û têr, bibe kubarîyeke edebî: helbest.

Weşanxana Apecê

LÎ SER ŞÊXBİZINÊN HAYMANEYÊ Û KOKA NAVÊ WAN

Nuh Ateş

Kurd li Anatolîyayê li ser herdêkî mezin bi cî û war in. Lê ku meriv mêla xwe bide nava Anatolîyayê, xwesma dorberê paytexta Tirkîye, Enqereyê û deşta Konyayê dê bibîne ku 3 navend li wê derê hene, te bibe jî mohra Kurdan li ser e: Haymane, Cihanbegli (Hespîkêşan, Înevî), Çîçekdagi (Mecîdiye, Çîçek). Haymane qezaya Enqere ye, Cihanbeglî ya Konya ye û Çîçekdagi jî ya Kirşehîrê ye. Ku navê van her sê qezayan tê heldan, li ba Tirkan jî hema Kurd tèn bîr û berçavên wan.

Ji van her sê navendan ya kevntir û navdartir Haymane ye. Ji sê eşîrêtên mezin yên li van navandana yek jî eşîra Şêxbizinî ye. Piranîya Kurdên Haymaneyê Şêxbizinî ne. Şêxbizin navê eşîreteke (Konferderasyoneke) mezin û kevn e. Ew ê di pey barkirin û rêwîtiyeke dûrûdirêj va hatiye li nava Anatolîyayê ewrîye û li wir hatiye bicihkirin.

Her çiqas li ba Kurdên Anatolîyayê tevgêra eşîrtîyê ji hev de ketibe û teybet û rabûn û rûniştinên eşîrtîyê hatibin bicihîştin û gûhêrtin jî navên wan man

e û ew di navxwe da hîn bi navê eşîrê tèn heldan û naskirin.

Heta niha di kovara Birnebûnê da di pir nivîsên ji hev cihê da haydarî li ser Şêxbizinan hatin belavkirin. Helbet hîn pirs û mijarên ku li ser lêkolin çêbibin hene, nimûne, li ser nav, tarîx, ziman û folklorê Şêxbizinan.

Bi vê nivîsê merema min ew e ku çavkanîyên li ser Şêxbizinên Haymaneyê û xizmên wan yên Li Kurdistanê û cihên din bidim naskirin û çend nimuneyan ji navaroka van pêşkêş bikim. Ji vê wê da jî pirtir dixwazim ditin û mitaleyên ku di heqê navê Şêxbizin da hatine belavkirin bidim ber hev û hur li wan binêrim û hen tiştên nû bidim ser. Lê berê gerek e ku sewa xwandevanên xerîb yên ku hay jê Şêxbizinên Haymaneyê nene çend malumatên pêşkêş bikim.

Şêxbizinên Haymaneyê

Nehîye û gundên Şêxbizinan:

Ji 86 gund û nahîyeyên Haymaneyê 52 Kurd in yan jî Kurd lê dijînin. Û li 33 yên ji vana Şêxbizin lê dijînin.

Gundekî Şêxbîzînî bi ser Polatliyê û 4 gundên Şexbizînîyan jî bi ser Kuluyê va ne [1]. Nahîya mezin ya Şêxbîzînî Yenice (Gozgoz, Sindiran) ye û navê wê ye kevn Şeyhbîzînî bû. [2]

Hejmara gund û nahîyayên Kurdistan bi ser Haymaneyê va berê, hetanî çaryekê sedsala bîstan ye pêşî hîn pir bûn. Hen jî wana di pey guhêrtinên îdarî va bi ser qezayên Polatli, Bala, Gölbaşı (Enqere) û Kuluyê (Konya) va hatine berdan [3].

Hejmara Kurdên Şexbizînî li Haymane û derdora wê bi tehmîn kêmtir di ser 20 hezarî ra ye [4].

Kanên debarîyê, Jîyana sosyal û rabûn û rûniştinên civatî: Mîna Kurdên din yê li nava Anatolîyayê, li ba Şêxbîzînan jî binyada dewlemendî û debarîyê, di destpêkê da xwedîkirina pêz û têcirîya berên wê, goşt, herî, rûn û penêr bû. Di dûy va wan dest avêtin çandinîyê, pirtir jî rişandina genim, cêh, nîsk û kuşne. Lê ji salên 1950/60 î pê da, ji ber xerawbûna şert û îmkânên cotkarî û çandinîyê, pir ji wana sewa xewn û omdîya debarîyeke baş, pez, zevî û gund bicihîştin û barkirin çûn navanda Enqere û qezayên wê. Di serî da, wan li wir debara xwe bi paletîya di bazarxaneyê Enqereyê ya sebze da dikirin. Hen ji wan hîro li wir xwedanê kar û kargehên xwe ne. Ji Şêxbîzînan henan jî berê xwe dana welatên Ewropayê, Elmanya, Awîsturîya û Danemerqa [5].

Çavkanîyeke kevn li ser kurdên Haymaneyê Geoge Perrot ye frensî ye. Ew di sala 1861 an da çûye Haymaneyê û li gundên Kurdan jî gerîyaye û li ser jîyan, debarî û rabûn û rûniştinên wan yê hîngê nivîsandîye. Di hen cihên nivîsên xwe da wer dibê:

"Kurdên Haymaneyê ji demeke durrûdirêj ve ev gava dawîn ji jiyana koçberîyê ber bi jiyana dêmanîyê û xwecihîyê avêtine. Wan ji xwe re xanî avakirine, lêbelê ew hêna herdem xwedîye konên xwe ne. Li tevayîya Anadolê, pir kêr eku mirov hemû serdemên salê li bin zikê xaniyekî bibihurîne. Piranîya gundên deştê havînan diçin havîngehan, di nava çîyan da li qonaxa deh an panz-deh saetan, ew diçin yayla....

Ew tenê ji bo xwarina xwe hinek cêh û genim diçinin. .... Bi rastî hesp, pez û dewarên ku ew xwedî dikin dewlemandîya wan e. Ew dewarên xwe li Îstebolê, li Îzmîrê, li Trabzonê difroşin. Keriyên ku ew li ber xwe ji Haymanayê ta Konstantinoplê bêrawestan dajon, nêzikî çel rojî bi rê va dimînin ....

Ez paşê li gundên din bêtir matmayî mam gava min dît ku jinên rûvekirî dihatin beşdarî civaka me dibûn. Wekî ku di axaftineke giştî de jingundîyên me li Fransayê dikin, jinên kurd jî di nava mêran de, li mala ku em lê bûn rûdiniştin....

Desthilatîya tirk bi nermî bi Kurdistan re dide û distîne. Ji aliyê bacê û

leşkergiriye, ew di rêya serokên wan an begên wan karê xwe encam dide û tucarî daxwaz û niyazmendiyên xwe bi xurtî najo ser wan.....

Li Angorayê, navûdengê Kurdan derketiye ku ew ji dizîtiya xwe ne têr dibin, ne jî dixwestin û xuya ye ku ev navûdeng ne biderewan li wan hatiye kirin.....Bi wî dilê saf û sade ku Odiseyos, qehremanê kiteba Homeros, pesnê dizîtiya xwe ya dervayî dike, Kurd jî bi wî dilê saf pesnê dizî û rêbirriya xwe dikin..." [6].

Çavkanîyeke din ya biyanî Mark Sykes yê ingliz e. Ew ji di sedsala 19 an da li nav Kurmancan û li Kurdistanê gerîyaye. Di berhema xwe ya li ser eşîrên kurmancan da cih daye Şêxbizinan û hen meziyet û teybetên Şêxbizinen li Kurdistana Îraqê yên wê demê heldide. Ew î wer dibê:

"4000 mal in. Eşîreke mezin û şerxwaz e, hêrişkar û bejî ye. Bi dizîtiya xwe tê naskirin. Siwarîyên bê hemsal in. Weqas bi heş in ku sileha Martîni ya Henry bixwe çêdikin. Zivistanê li gundan û biharê li kêleka gundan di konan da dijinin. Li meha hezîranê, ji helmana ber bi şûn da bi keriyên xwe va berbi hudûdê Ecem dikişin û li Îlonê yan jî ku pir germ dibe hîn dereng vedigerin...." [7].

Guman heye ku ji awayê bilêvkirinê hen dîtin û gotinên Perrot û Sykes, xwesma yên di derheqa dizîti û şerkarîyê da, wekî pêşhukim bên fehmkirin. Ji bîr

nekin ku şan û şeref, avakarî û şerkarî, wêrekî û tirsekî, jîrekî û dizekî, meziyet û teybetiyên han li gorê dem û şertan kêr û zêde li ba her xelkekî hene.

Ya rast ew e ku ji nav Şêxbizinan cihê mêr yan mêrxasên binavûdeng derketine. Bi tirkî ji wana ra "kabadayi" tê gotin. Kurmancê Enqereyê Ahmet Turgut yê ku bi naznavê bi tirkî "Kürt Ahmet" nas û navder e yek ji wan e û hîro xwedîye pir kargeha ye. Ew bi eslê xwe kurdê şêxbizînî ye û ji Haymane/Yenice ye. Di ber wî jî mêrxasê Enqere yê rehmetî, Cemal Coşar yê kû bi naznavê "Kürt Cemalî" navdar bû, bi eslê xwe Kurdê Şêxbizînî e û ji Bayburt/Gümüşhanê ye. Ew di sala 1962 an da, bi destê cihê mêrê tirk yê ku bi navê Dundar Kiliç nas e, hatibû kûjtin [8]. Teybetiyeke kesên han ew e ku ji xizan, xerîb û bêkesan ra destfereh û xêrxwaz in. Lewma ew nas û navdar in û rewayî naznavê cihê mêr yan mêrxas tên dîtin. Di nav meşhorên Şêxbizinan da, di hen çavkanîyan da navên wekî Bedrettin Dalan (serdarê kevn yê bajarê Stembolê), Selahattin Duman (rojnamevan) Bülent Ulusu (Serokwezîrê Tirkîye yê kevn) tên heldan [9]. Rast e ew e meşhor in, lê ji hêla xwaztin û parêztina heq û hukukên Kurdan yên milî û kulturî da bê xêr û bê kêr in. Şêxbizinen ku sewa heq û daxwazên Kurdan bi xîret kar û xebat dikin û kîrîne jî hene. Nimune, şexsiyetên wekî

Hatice Yaşar, Şevki Özkan, Mehmet Özkok û Vahit Başaran yê mirî [10]. Ji aliyê bawerîyên olî da Şêxbizinên Haymaneyê muslimanê şafi û çend komên xwe jî heneftî ne.

Eşîr û qebîleyên Şêxbizinî: Cuînet eşîra Şêxbizinî li ser van bavikan parve dike: Xorasanî, Hevedanî, Herfodanî, Jîrdikîyanî, Lêranî û Nosalanî [11]. Wî "li" ya tirkî pê paşiya navên eşîran va kiriye û ew, nimune wekî "Herfodanlı", "Lêranli" binavkirine. Ji vê binavkirinê meriv têdigihê ku dev û çavkanîyên ku wi malumet li ser vê mijarê jê wergirtine tirkî/osmanî bûne. Lewendî ji devê Demîr, kurdekî Şêxbizinî li Parîsê navê du eşîrên mezin yên Şêxbizinîyên Haymaneyê neqil dike: Hesenî û Silênî (Silêdnî) [12]. H. Î. Uçak li gor gotinên kurdên Şêxbizin yên Hamaneyê Şêxbizinîyên Haymanayê li ser du tayfeyan parva dike: Palanî û Kerkukî [13]. Uçak bixwe kurdê Haymaneyê ye û qasî ku ez pê dizanim, yekem kurdê wê heremê ye ku li ser Haymaneyê û Kurdên wê derê lekolîn kiriye. Lê çî heyf e ku wî di kîteba xwe da nexwaztiye yan newêriye ku navê eşîrên Kurd li Anatolîyayê bi nasnameya kurdî bilêvbike û qala ziman û kultura wan ya resen bike. Li vir, dixwazim bibîrbînim ku di cedwelê eşîrên Kurdên Kurdistana Îraqê da navê Şêxbizinîyan wekî eşîr bi awayê *Şêx Bizeynî* li navçeya Xanekîn û Kerkuk

"Gavurkale" li Heymaneyê ji dema Hitîta de maye û navê Palanî jî wekî eşîreke li navçeya Xanekîn derbas dibe [14].

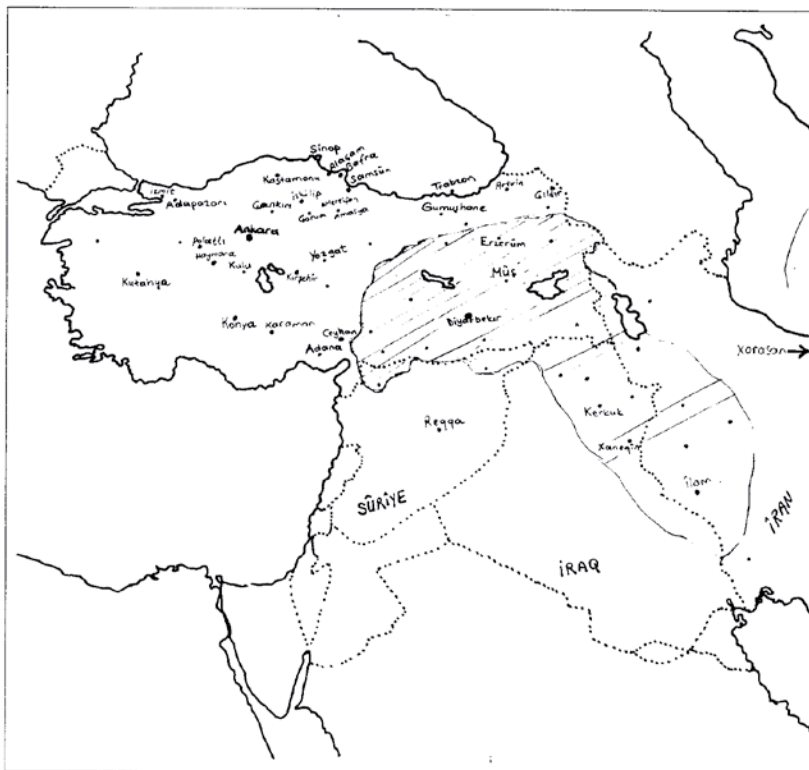
Şêxbizinî kingê û ji ku derê hatine Haymaneyê û li wir bicihbûne?

Bersiva pirs û mijarên han hîn bi awayekî zelal nehatiye kifşkirin. Di navbera hayadarîyên di çavkanîyên ji hev cihê da li ser vê mijarê lihevnehatî heye. Hütteroth dibê, Kurdên Şêxbizinî ji wî ra gotine, ew di salên 1800 û 1810 an da li Haymaneye bi cî û war bûne [15]. Nivîskar û siyasetvan Hatîce Yaşar, bixwe kurdekî Şêxbizinî ye, dibê, Şêxbizinî di dema hukimdarîya Abdulhemîd da li Haymaneyê hatine bicikirin [16]. Li gorê hen çavkanîyan jî Şêxbizinî di sala 1514 an da hatine li haymaneyê bi cî û war bûne [17]. Ez dirêj nekim, li gorê çavkanîyên di destê min da Şêxbizinî 200 yan 300 salî yan jî 500 salî di ber vê li Haymaneyê bi cih bûne yan hatine bicihkirin. Li gorê agahdarîyên ku M. Sykes dide, Yavuz Selîm ew ê ji Kurdistana Îraqê (Kerkuk/Xaneqîn) ajotîne nava Anatolîyayê [18]. Li ser pirsê Şêxbizinî ji ku derê hatine Haymaneyê

jî dîtînen ji hev cihê tèn pêşkêşkirin, yanê lihevnehatî heye. Hen kes dibên ji Kerkukê û Paluyê (Elezîz), hen jî dibên ji Bedlîs û Sêrtê hatine. [19].

Zarawayê Şêxbizinî: Şêxbizinî li gundên Haymaneyê û li navenda Haymane û Enqereyê tê dengkirin. Lê wî ji bend û derbên asimîlayonê çiqas zîyan dîtîye û hîro di çi halî da ye em pê nizanin, li ser vê mijarê di dest me da tu lêkolîn tunin. Ji aliyê zarawanasiyê da li ser şêxbizinîya Haymaneyê nivîs û lêkolîn pir kêmtir in. Mehmet Özkök di nivîse xwe ya ku min li jor qalkirî da li ser zarawayê Şêxbizinî dawestîye. Mahmûd Lewendî pirtir serê xwe bi zarawayê şêxbizinî ra eşandîye û hur û kur li teybetîyên wî zarawayî

nihêrîye [20]. Ew di vê lêkolîna xwe da zarawayê şêxbizinî bi zarawayên din ên zimanê kurdî va dide ber hev û li dawîye digehe wê encamê ku zarawayê şêxbizinî ji zarawayê kurmancî, hewramî-goranî û dimilî bêtir nêzikî zarawayê soranî/mukrî, erdalanî, lurrî/beyreyî (feylî) ye. Lê jî hêla tawandina fiilan û bi karanîna zamîran da ew î nêzikî soranî ye. Ji aliyê peyvan va jî pirtir nêzikî feylî/lurrî ye [21]. Di eslê xwe da erdalanî û mukrî ji jêzarawayên kurdîya başûr (soranî) in. Erdalanî li Senendejê (Îran), mukrî li Mahabad û Bukan (Îran) tê dengkirin [22]. Li ser zarawayê lorî/feylî (jê ra Lurî jî tê gotin) dîtînen ji hev cihê tèn pêşkêşkirin. Hen çavkanî lorî di nav kurdî da heldidin û hen jî wî bi ser

Nexşeya ku cih û warên Şêxbizinan nişan dide

Xiraweyek li gundê Boxazköyê

farisî da dihesibînin [23]. Welatê Loran, Lorîstan li ser herdê Îranê ye. Feylî (Pehla) jî berek ji Lora ye û li Îraqê dijînin û xwe Kurd dizanin. Li wir, cihê bibîranîyê ye ku li gorê Şerefnameyê Şêxbizînî bi eslê xwe digêhin Kurdên Lak (Lakî, Lekî) [24]. Îzady zarawayê lakî teve zarawayên goranî yên bingehî, hewramî, kirmanşahî û kelhorî heldide û goranî û dimilî jî digêhine pehlewani. Goranî/Hewramî di wexta xwe da

zimanê Qiraltîya Kurd ya Erdalanî bû û li herêmên wekî Merîvan, Hemedan, Kirmanşah, Xaneqîn û Mandelîyê zarawayê serdest e. Senendej (Sine) paytexta Qiraltîya Erdalanî bû. Neslê Mirên Erdalan digêhe Fermanrewayên Dîyarbekirê, Merwanîyan [25]. Îzady dibê, lakî pir di bin tesîra lorî da maye û hîro li herêma Îlam (Êlam), Gelan û Pahlala (Îran) û li navberê Semsur û Ceyhanê û li herêma Edeneyê jî tê dengkirin [26]

Cih û war û xizmên Şêxbizinan

Kurdên Şêxbizinî, ji Haymaneyê (Tirkîyê) bigre hetanî Xaneqînê (Îraq) û ji wê jî hetanî Îlamê (Îran) li coxrafyake pir fereh belav bûne. Mezinahîya vê kevnêşîrê bi ferehîya herdê ku ew li ser va lihevhati ye. Ci û warên ku Şêxbizinî hîro lê dijin bi yekbiyek heldanê teva nabin. Navên wan di destenexşa li jêr da hatine nîşankirin [27].

Destenexşa Lewendî jî bi me dimêrîne ku koma Şêxbizinan pir mezin e û li coxrafyake fereh belav bûye. Lê ku kom mezin bû, ciran, xizm û mervatî ji pir dibin. Vê cara jî ji nav derketin û ji hev derxistina wan çetin dibe. Ji hayadarîyên li ser ziman û zarawayan derdikeve pêş ku di navbera Şêxbizinan û Kurdên Lor, Lak, Soran/Mukrî, Goran, Hewraman, Kelhor, Erdalan da xizmtî û merivetîyeke nêzik heye. Va jî di lêgerîna li nav, nasnameya û kevnawarên Şêxbizinan da şop û nîşaneke bi kêr e. Nêziktîyeke weng di navbera wan da ji alîyê cografyayê de jî heye. Ji nexşeyan wer xuya dike ku herd û herêmên ku ew li Îraq û Îranê lê dijin bi ser hev va ne. Ji ber jî ji gumanan ne dûr e ku ji hêl û mêla êşîrtî û ejdadî da jî nêziktîyek di navbera wan da heye.

Navên ku pê Şêxbizinan va hatine kirin û bingeha wan

Ciranên Şêxbizinan yê Kurmanc wan pirtir bi navê Şêxbizin nas dikin. Kurdekî

Şêxbizinî, bi navê Şewqî dibê, em li ba xelkê xerîb xwe bi navê Kurd û zimanê xwe jî bi navê kurdî didin naskirin. Ew dide ser û dibê, lê li ba Kurmancên cîran em ji xwe ra dibên, Şêxbizin û ji zimanê xwe ra jî dibên, şêxbizinî [28]. Balkêş e ku navê bi awayê Şêxbizin yan Şêxbizinî tenê yan pirtir li Tirkîyê û Kurdistana Tirkîyê derbas dibe. Di Şerefnameyê (wergera tirkî: M. Emin Bozarslan) da bi du awaya, *Şêxbizinî* û *Şêxbizeynî*, lê di wergera kurmançî (weşana apek) da bi awayê *Şêxbizinî* derbas dibe [29]. Di destnivîsên Şerefxan da wer hatiye nivîsandin yan ji wergevana wer nivîsîne, em pê nizanin. Bi heldana Lewendî, Kurdên Iraq û Îranê navê *Şêx Bizenî* û *Şêx Bizênî* bikar tînin. Ew dide ser dibê, navê Şêxbizinî di eslê xwe da ji *Şah Basnî* yê tê [30]. Îzady awayê *Bazaynî*, *Bezani* û *Bezeynî* bikar anîye [31]. Dr. Mikailî dibê, ji wan ra *Şixbizinî/Şeyhbizinli* tê gotin û Kurdên herêmê wan wekî *Şaxzîniya* jî bi nav dikin û ya rast jî va ye. Bi dîtina wî cih û warê esas yê ku Şêxbizin jê hatine Xaneqîn û dorberê we ye. Li wir ew, bi gotina wî, bi navên *Şêxzîni/Şeyh Bezenî* tên nasîn. Binyada vî navî jî, li gorê ku Dr. Mikailî helnaye, digihînin navê *Şeyh Huseynî*. Di çerxa zemên da, ew hatiye guhêrin û bûye *Şêxzîni* [32].

Hen kes û çavkanî jî navê Şêxbizin digihînin navê herêma *Bazan/Bazeyan/Bazîyan* û gotinên *Bazin* û *Bizin* [33].

Aşkere ye ku li ser koka navê Şêxbizin û awayê bilêvkirina wî dîtîna û mitaleyên ji hev cihê hene. Hen ji wan, xwesma yên ku koka navê Şêxbizin digihînin gotina *bizin* û *bazin*, bi merivan va mîna lihevanîyan tîn. Hen jî ji cihêta mêrandina delîl û çavkaniyan da sist in. Lê hemahema gîştên wan li ser girêdana navê Şêxbizin bi herêma Bazeyn ya li Kurdistana Îraqê va hemfikir in. Bi heldana Şemseddîn Samî herêmeke (qesebayeke) bi navê *Bazyân* heye û ew 30 kîlometrî li bakûrê rojavayê Sancaxa Silêmanîyê dikeve [34]. Di cedwelê eşîran yê ku Îzady amadekirî da, warê eşîra *Bezeynî* (yan *Şeyh Bezeynî*) li eynê herêmê, li navbera Erbil û Kerkukê hatiye nîşandan [35]. Gumaneke ji aqilane dîr e ku wê herêmê/qesebayê navê xwe ji eşîra *Bezeynî* yan *Bazyân* helnaye.

Bazyân, Bazeyân, Bazîyan, Bazeynî, Bezeynî, Bizeynî, Bizêynî, Bizênî...

Mimkun e ku koka van navan gîştan yek be û ew jî Baz be û ji Baz jî Bazî> Bazyân>Bazîyan>Bezeyn>Bazeynî>Bezeynî> Bizeynî>Bizênî peyda bûye. Di pîr çavkanîyan da meriv raste navê Baz tê. Di çavkanîyên erebî da navê Badh/Badh Baz derbas dibe. Îzady dibê, wextekê (bi tehmîn salên 1200-1300 î da) li rojavayê Azerbacanê û çîyayên Sabalanê eşîreke Kurd bi navê Badh bi cih û war bûye û ew eşîra hîro bi navê Baz û Bazaynî dijine. Vê eşîrê di wex-

ta xwe da navê xwe li qesebaya Badh kiriye [36]. Qesebaya Badh paytexta peşrewayê tevgera huremîyê, Babek bû. Navenda serheldana Babek (816) li Azerbaycanê keleya Baz bû [37]. Yekî ji eşîra Badh di sala 983 an da, li Ahlatê (Xelat) li bakûrê gola Wanê û derdora wê xanedanîyekê ava kiriye. Paşê va xanedanîye mezin bûye û li ser hîmên wê dewleta Merwanî (983-1085) hatiya venan. Îzady dibê, eşîra ku xanedanîya Badh jê peyda bûye, hîro li Kurdistana Başûr û Kurdistan Rojava bi navê Baz û Bazaynî dijine [38].

Şopeke li ser navê Baz dihere digêhe eşîra Kelhor. Kelhor eşîreke mezin û navdar e û li ser herdê Zohabê (Îran) hetanî Mendelîyê (Îraq) dijine. Hêlek ji wan li Erdalanê ye. Celîlê Celîl ji Lerch heldine dibê, Kelhor ji du serîyan peyda dibin: *Şahbazî* û *Mansurî* û dide ser dibe, Kelhor bixwe tevê Goranê Lak dihatin navkirin [39]. Di çavkanîyeke din da navê *Şahbaz* wekî *Şabaz* derbas dibe. M. Emîn Zekî ji Rawilson heldine dibê: "*Eşîreta Kelhurê gelek kevnare ye. Hejmara wan 20 hezar malan zêdetir e. Nivê wan di nav Îranê da û nivê wana ê din jî li çîyayê Zagrosê li cîyê wan ê berê ye dijîn. Ev jî du qebîle ne: Yekemîn Şahbazî ne û nêzîkî 8 hezar mal in, li Kirmanşan, Mahîdeşt û Mendel dimînin..*"[40]. *Şahbaz*, *Şabaz* mimkun e ku di eslê xwe da Şah Baz be. Eger wer be, hîngê meriv dikane wekî gumaneke din pêşkêş

bike ku Şah Baz di çerxa zemên da hatiye gûherîn bûye Şêxbizin, Şah bûye, Şêx û Baz jî bûye Bizin: Şah Baz>Şah Bazî>Şah Bazîyan> Şeh Bezîyan> Şeh Bezeyn>Şeh Bizeyn>Şêx Bizin. Şêx navek e lê naznavekî olî û civati ye jî. Kurdê Şêxbizinî, Şewqî dibê, li ba Şêxbizinan Şêx tune, mele heye. Ku wer be, hîngê va jî gumana ku pêşnavê Şêxbizin, Şêx ji Şah peyda bûye piştrast dike. Şopeke li ser navê Baz digihê dem û dewrana Babilonyayê. Di çavkanîyê da qala xanedanîyêke bi navê Bazî tê kirin. Tê gotin ku ji Xanedanîya Bazî 3 qiralan li Babilonyayê di pêy hukumdariya Xanedanîya Deryayî û

berî hukumdariya Xanedanîya Elaman hukumdarî kiriye [41].

Berî Elaman hukumdariya Babilonyayê di destê xelkê entîq Kasîyan (Kasu, Kassît) da bu û wan 400 salî hukumdariya babilonyayê kiribûn. Hîngê mimkun e ku Bazî berek ji xelkê Kasî ne. Li gorê hen çavkanîyan, di strandina hevîrê ku xelkê Kurd ji çebûyî da Kasî jî xwedî par in [42].

Elmanya, Mainz, 04. 03. 2009

Jêrenot: Kîteba Şoreş Reşî ya li ser navê, "Diroka Kurdên Koçber" I û II, Çavkanîyêke li ser Şêxbiziniyan e jî. Mixabin ev dereng, ku min nivîsa xwe xelas kir bi şûn da, kete destê min. Lewma dixwazim bi vê jêrenotê mêla xwendevanan bikşînim ser vê çavkanîyê.

Çavkanî

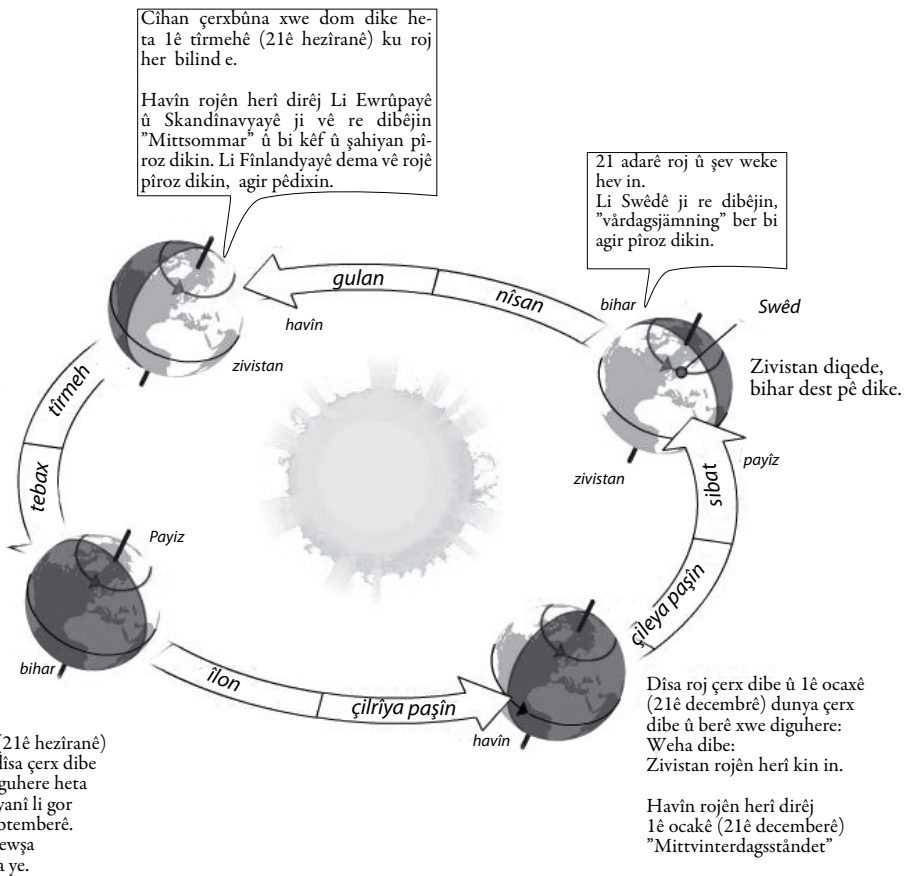
- [1] Mehmet Özkök, Haymana Şeyhbizirlari üzerine, Bîrnebûn Hejmar. 4, r. 14 û Mahmûd Lewendî, Kurdên Şêxbizinî, Bîrnebûn 3, r. 81, M. Şîrîn Dag, Kulu Kürtlerî, Bîrnebûn 3, r. 23 û Dr. Mîkaîlî, İki Kitap, Bîrnebûn 37, r.55-56
- [2] Enver Yurtdaş, Hamdî Çeker, Faik Coşkun, Dünden Bugüne Yenice ve Şeyhbizirlar, ISBN 975-288-525, r.9
- [3] Çavkanîya berî vê, r. 11.12
- [4] Nuha Ateş, İç Anadolu Kürtlerî, weşana Komkar, 1992, r. 48-54, Rohat Alakom, Orta Anadolu Kürtleri Litertürüne Bir Katki, Bîrnebûn 8, r. 69
- [5] Mehmet Özkök, Haymana Şeyhbizirlari üzerine, Bîrnebûn 4, r. 16, 19 û Enver Yurtdaş, Hamdî Çeker, Faik Coşkun, Dünden Bugüne ..., r. 23, 24
- [6] Georges Perrot, Kurdên Haymanayê, weşana apec, werger: Fawaz Husên, r. 33, 34, 43, 49, 50, 51
- [7] Mark Sykes, The Kurdish Tribes of The Ottoman Empire; The Journal of The Royal Antropological Institute Great Bratin and İreland, 1908, r. 455, wergera ji îngilizî: Eva Karlovics û Nuh Ateş
- [8] M. Bayrak, Keşanlı Ali mi Kürt Cemali mi?, Bîrnebûn 25, r. 81-84 û Ahmet Fatih Yılmaz, Ankara/Altındag Şeyhbizirlari, www.seybizin.com, wergirtin: 1 ê Adarê 2009
- [9] Enver Yurtdaş, Hamdî Çeker, Faik Coşkun, Dünden Bugüne Yenice ve Şeyhbizirlar, r. 9
- [10] N. Ateş, Muzaffer Özgür, Kürt Ulusal Mücadelesinde Orta Anadolu Kürtleri, Bîrnebûn 19, r. 24,25,26
- [11] Mahmûd Lewendî, Kurdên Şêxbizinî, Bîrnebûn 3, r. 79, 82 û Seyyah Kandemir, Haymana ve Bala Kürtleri, Bîrnebûn 7, r. 39

- [12] Çavkanîya berî vê (Ç.b.v.), r. 97
- [13] Halîl İbrahim Uçak, Tarih İçinde Haymana, 1986, r. 151
- [14] Mahmud Aziz Hesen, Kurteyek Le Mêjûy Hozî Caf û Basî Hendek Le Tîrekanî, 1985, Silêmanîye, r. 7-10 ; Transkripsiyon: Mahmud Lewendî, Bîrnebûn 4, r. 64- 65
- [15] W. D. Hütteroth, Ländliche Siedlungen im Südlichen Inneranatolien in den Letzten Vierhundert Jahren, Heft 46, 1968, Universität Göttingen, r. 45-49
- [16] Rafet Balli, Kürt Dosyası, İstanbul, 1991, r. 83
- [17] H.İ. Uçak, Tarih İçinde Haymana, r. 151
- [18] Li ser vê mijarê li van çavkanîyan jî binêre: M. Lewendî, Kurdên Şêxbizîni, Bîrnebûn 3, r. 82, 97 û Rohat Alakom, Orta Anadolu Kürtleri, weşana apec, r. 69 û Dr. Mikailî, İki Kitap ..., Bîrnebûn 37, r. 52 û Mark Sykes, The Kurdish Tribes of The Ottoman Empire; The Journal of The Royal Antropological İnstitute Great Britain and İreland, 1908, r. 481
- [19] Enver Yurtdaş, Hamdi Çeker, Faik Coşkun, Dünden Bugüne..., r. 9-11 û
- [20] Mahmûd Lewendî, Kurdên Şêxbizîni, Bîrnebûn 3, r. 80-96 û Bîrnebûn 5, r. 86-99
- [21] Mahmûd Lewendî, Kurdên Şêxbizîni, Bîrnebûn 3, r. 79, 80, 89
- [22] Amîr Hassanpour, Kürdistan'da Milliyetçilik ve Dil, avesta, r. 80-81
- [23] Ç.b.v. r. 79
- [24] Mahmûd Lewendî, Kurdên Şêxbizîni, Bîrnebûn 3, r. 82
- [25] Şerefxanê Bedlêsi, Şerefname, weşana apec, r. 128
- [26] Mehrdad R. İzady, Kürtler, weşana Doz, r. 308-310
- [27] Li van çavkanîyan jî binêre:Şerefxan Bedlêsi, Şerefname, weşana apec, r. 158, Celîlê Celîl, XIX. Yüzyıl Osmanlı İmparatorlug'unda Kürtler, Öz,Ge, r. 21, 24, 29, 61, 75 û Cevdet Türkay, Osmanlı İmparatorlug'unda Oymak, Aşiret ve Cemaatlar, Kaynak Eserler Serisi: 1, r. 154, 700
- [28] Mahmûd Lewendî, Kurdên Şêxbizîni, Bîrnebûn 3, r. 97
- [29] Mahmûd Lewendî, Kurdên Şêxbizîni, Bîrnebûn 3, r. 82 û Şerefxan Bedlêsi, Şerefname, weşana apec, r. 158
- [30] Mahmûd Lewendî, Kurdên Şêxbizîni, Bîrnebûn 3, r. 82
- [31] Mehrdad R. İzady, Bir El Kitabı Kürtler, Doz, r. 102, 168, 171, 173, 177
- [32] Dr. Mikailî, Aşiretler Raporu`nda Orta Anadolu Kürtleri, Bîrnebûn 21, r. 64: Jêrenota Dr. Mikailî bi nişana DM
- [33] H. İ. Uçak, Tarih İçinde Haymana..., r. 151 û Enver Yurtdaş, Hamdi Çeker, Faik Coşkun, Dünden Bugüne Yenice ve Şeybizinlar, r. 5-6 û Rohat Alakom, Kurdên Anatoliya Navîn Li koka xwe Digerin, Bîrnebûn 20, r. 21
- [34] Şemseddin Samî, Tarihteki İlk Türkçe Ansiklopedide Kürdistan ve Kürtler, weşana Deng, r. 65, werger: M. E. Bozarslan
- [35] Mehrdad R. İzady, Bir El Kitabı Kürtler, Doz, r. 171
- [36] Çavkanîya berî vê, r. 102
- [37] Arşak Poladyan, VII.-X Yuzyıllarda Kürtler, Öz-Ge, r. 45.
- [38] Mehdad R. İzady Bir El Kitabı Kürtler, r. 107, 109
- [39] Celîlê Celîl, 13 Rûpelên Balkêş ji Dîroka Gelê Kurd, İnstituta Kurdzanîyê, Wien, r. 63
- [40] Şerefxan Bedlêsi, Şerefname, weşana apec, jêrenota C. Rojbeyanî, r. 520
- [41] Reallexikon der Asyriologie, erster Band, Hrsg. Ernest Jacob Eberlin, Bruno Meissner, 1978, r. 440
- [42] Cîgerxwîn, Tarîxa Kürdistan, 1, Roja Nû, 1985, r. 69 – 72 û Dr. Cemşid Bender, Kürt Tarihi ve Uygarlığı 2. Baskı, Kaynak Yayınları, 1991, r. 17-26

SALNAMEYA ZERDEŞTÎ Û SALNAMEYA MÎLADÎ

Li gor salnameya Zerdeştî sal û demsal weha ne. Roja 1ê nîsanê (21ê adarê) rast li nava dunyayê dixê (ekvator) û roj û şev dibine weke hev. Yanî roj dibe 12 saet û şev dibe 12 saet. Dunya ber bi ronahî û germbûnê dere, zivistan diqede û buhar tê. Kurd û ew xelkên ku berî Zerdeştî bûn bi vî hawayî rabûn navê Newrozê yan jî Roja Nû ji xwe re weke sersal qebûl kirin. Heta nuha jî weke sersal pîroz dikin.

Rewş weha ye:

Ji 1ê temûzê (21ê heziranê) şûnda cîhan dişa çerx dibe û berê xwe diguhêre heta 1ê oktobêrê, yanî li gor mîladi 21ê sebtembêrê. 1ê oktobêrê rewşa dunyayê weha ye.

Payiz dest pê dike

Ji 1ê temûzê (21ê hezîranê) şûnda cîhan dîsa çerx dibe û berê xwe diguhere heta 1ê oktoberê, yanî li gor mîladî 21ê sebtemberê.

1ê oktoberê rewşa dunyayê weha ye.

Payîz dest pê dike

Buhar dest pê dike

Roj û şev weke hev in

Roj 12 saet, şev 12 saet

Ev dem jî cuhu (yahûdî) weke sersalê pîroz dîkin. Li gor baweriya wan sal diqede û saleke nû dest pê dike.

(Hevalekî min î bi navê Jacki Jackobsi vê Newroza me pîroz dike û ez jî hersal serê sala wan pîroz dikim.)

Bi swêdî "Höstdagsjämning" dibêjinê û êdî destpêka zivistanê ye.

Dîsa roj çerx dibe û 1ê ocaxê (21ê decembrê) dunya çerx dibe û berê xwe diguhere:

Weha dibe:

Zivistan rojên herî kin in.

Havîn rojên herî dirêj in.

1ê ocakê (21ê decemberê)

"Mittvinterdagsståndet"

Berî ku ji Kurdistanê bê Ewrûpayê ev roj weke sersal dihat pîrozkirin. Dema ku salnameya mîladî li Romayê çêkirin, rojçêbûna hezretî Îsa weke destpêka sersalê qebûl kirin, 24ê decemberê. 6 roj şûnda weke sersal qebûl kirin.

Yanî sal 10 rojan bi paş ve xistin. Ji bo vî hawî demsal herdem dikeve 21ê decemberê, 21ê adarê, 21ê hezîranê, 21ê sebtemberê. ESASEN.

Şexmus

Rojek ji rojên min

Ji bo pîrozbayiya Newrozê, Federasyona Komelên Kurdan, li Stockholmê şevêk şênayîyê amade kiribû. Min xwest ez herim, min cilûcorên xwe hazir kirin, ji stresê re lingê min terîşî û ez bi çoka ketim erdê. Ez li mal bi tenê bûm. Qirîniya min yek erd û yek jî li ezmana bû! Kesekî ku di vê demê de li hawara min bihata tunebû. Min xwe bi zorê gihand telefonê û ji kurê xwe re telefon kir. Lawê min hema hat û ez birim nexweşxaneya Huddingê.

Em çûn akûtê, doktor lê mêz kir û got; di bin kapaxa textikê junîyan de torbên avê hene, ew teqîyane. Tişteki ku em bikin tuneye! Ev ê bi xwe û bi xwe di hundirê du heftan da xweş bibe.

Bi dûre ez hatim mal, tişteki ku bê kirin tunebû.

Di hejmara Bîrnebûnê ya 40 î de min bi sernivisa "*daxkirin*"ê de bahsa bavê xwe kiribû. Wê dema ku tişteki wisa dibû, dermanek bi navê *heweş* çêdikir û dida ser. Ew hat bîra min ku bavê min çing çêdikir. Ez rabûm min ew dermanê bawê xwe, bi xwe çêkir û da ser çoka xwe.

Ew dermana weng tê çêkirinê; ard, av, rûn, xwê û hinek şekir li hev dixî û

mîna tîrtê li ser êr dikelînî. Dûra dixî ser cawekî ecer û bi germî li ser birînê dipêçî.

Min ew dermana eynî weng çêkir û pê birîna xwe pêça û li malê bi tenê rûniştim. Ji ber êşa xwe û neçûna şênayîya Newrozê, dilê min zîz bû û kelagirî da ser min û ez bi xwe û xwe girîyam.

Di vê navberê de hate bîra min ku ev hejmara dawî ya kovara me, Bîrnebûnê bi deng û li ser CDyê jî hatibû belavkirin. Ji bo belavkirinê jî min re çend heb hatibûn. Min bi xwe hîn guh nedabû ser.

Dilê min nedixwest ez tişteki bikim. Min got ka ez vê CDyê guhdarî bikim.

Min CD da ser û guhdarî kir. Ew deng ji min re bû hevalek û tenêtiya min bi min re par ve kir. Her nivîsek bi serê xwe xezîneyek bû. Kêfa min ji giştîkan re hat. Mala hemû nivîskarên Bîrnebûnê ava be, ev nivîsên xweş nivîsandine. Bi taybetî silavên germ bo Dr. Mîkailî ku lêkolîneka dîrûdirêj li ser koka malbata xwe kiriye. Min pir tişt jê hu kir û pê serbilind bûm!

Herwiha disan ji kekê Nuh Ateş ku li ser Bilika lêkolîneka berfireh kiriye. Wan herdu lêkolînan zanetiyeka baş

dan min, wek hemû nivîsên din.

Lê divê li vê derê, ez bahsa nivîsa kek Beko jî bikim, ji bo ku wek herdem bi gotinên xwe yê îronîk û ken hêstirk di çavên min de hişk kirin. Min ken û girî tevehêv kir û ew roja min ya tarî li min ronahî bû ku min êşa xwe ji bîr kir û ketim nav çêroka Beko!

Beko, mala te hezar carî ava be û tu hertim bi wan çêrokên xwe yê xweş bi me ra bî!

Dora dina rê(royê) divê ez biçûma kongra "Komela Dostaniya Kurd û Swêdiyan" ku ez bi xwe jî di komita rêvebirîya komelê de me. Ji ber vê jî pêwîst bû ez li kongrê bihatima dînê.

Ez ji wê jî mam!... Herçiqas ez li kongrê nehatim dîtin jî, di kongrê de ez dîsan hatim hilbijartin. Min dixwest ew bar li ser min biçûya. Lê mala wan ava, ez ji vî barê xilas nekirim!

Piştî ku min bi xwe çend caran guhdarî li CDya kovarê kir, min li derûdora xwe re bahsa wê kir û pênc kes bûn abone. Kêfa wan jî wek min jê ra hat. Ji bo ku xwendin zehmet e. Guhdarkirin ji wan re hîn rihet e!

Ez bawer dikim feyda wê yê pir bibe. Însanên me ê hin pir bixwazin guhdarî bikin.

Altun Başaran ji Altîlera

Reinerstraße 34 47166 Duisburg, W. Tyskland

Seyfi Doğan

Min li saetê mês kir ku saet tê yazdehan.
Piçeke din jî di nav nivîna de xwe tev da
û li saet dazdeh re çeyrek derbas bû ra-
bûm ser xwe.

Yêkê gulanê bû.

Osê Yêxip û Hesê Hecê danî şevê
kar kirin. Ew ê hîng raketine. Hesê
Gulê di cîyê xwe da tune. Ew dîsa çû
ber derî.

Fevziyê Malê Lalê û Hacikuşî Malê
Gulê danî sibê çûne kar. Ez û Hesî Gulê
em î wê rojê azad bûn.

Çar vardiyên li fabrikê kar dikirin û
bi novê danek azad diman.

Em seş kesên jî gundî hevdû, di ode-
kê da timan û me giştike jî li Thyssenê
kar dikir.

Min ava çayê da ser êr û çûm ber

Bruckhausen - Thyssen

Foto: Harald Finster

Fabrika Thyssen

Foto: Harald Finster

pencerê û li derva mês kir. Dumanêki qîlîsipî ji pacên Thyssênê wek axûyê ko-brakî berve ezman rêz dibû.

Di navbarê malê me û fabrikê re rê derbas dibû. Me netiverî ku tekên malê vekinî.

Mala Thyssenê bişawita, xopanê wek dêlegureke har e. Çi tê ber devê dadî-qultîne û dike hesin û pola.

Fabrikê ne serî xuya dike ne paşi. Wan hesin û polan kuve terin? Kî dikire? Pê çi dikine? Xwedanê Fabrikê kî ye?...

Min bi xwe û xwe got; here nûhe gû-negingên ku yê li ber firinê kar dikine. Fewzî bi Heckuş ve, here ku heta niha, li ber çikên hesine ku dipişkên û germiya firine çend caran kirasên xwe guherandin û xu ji canî wanan herikî.

Min çay dem kir û ji bo ku bangê Hesî Gûle kim û dest û serçavê xwe bişom daketime jêr. Di xaniyê ku em tê da timanî banyo tune bû. Me li fabrikê duş dikir. Bi hemî xanî tuvaletê tenê ew jî yê li qatî dawîyê bû.

Bruckhausen - Thyssen

Foto: Harald Finster

Hesê rojên xwe yên betal li ber derî xanî ku em têda timanî derbas dikirin. Hes, li ser linga heta êvarê li ber derî da-diwestî.

Sokaxe ku male me têda, himê kin û him jî xewle bû. Li hemberî malê me *gasthauseke* yekî tirk habû, wê jî xwedên ji nivro bi şunda vedikir û mivanên xwe piranî aynê insan bûn.

Wekî din jî ne dukanek ne jî qehvex-anek habû. Karkerên ku di malên li ser kuçê da timan, karkerên Thyssenê bûn û piranî ji wanan *gastarbeitare* bûn. Ji

her welatan karker habûn. Lê piranîyê wanan tirk û kurd bûn. Piranîyê kurdên ji Anatoliyê Navîn bûn.

Xanîyê li dor alîyê fabrîkên jî dumên reş dikirin. Wextê ku merî li xanîyan mês dikir hundirî însanan reş dibû.

Jîyan li gore kar û barê Thyssenê hatîbû pîlankirin. Hertişt giredayê fabrikê bû. Tatila me, perê me, kar û sewtê me.

Me bi Hesê ve kahvaltîya xwe kir bi şun da, Hes dekate jêr min ji hazirîye xwe kir ku ji xwe ra herim li nav

dukanan bigerim. Havîne nezik dibe. Hezirîyê îzinê bikim. Ji mal û merlixîyê re xelatan bikirim.

Min qêmişê pera nebir û pêya da rê ku herim cîhê dan û sandinê. Jîyana me li ser pere qazanckirine û tasarûfê hatibû dagirtin. Ne kincekî rind ne jî xwarine ke xweş. Bi hevdişîne! Rojekê pêş da vegere. Jîyana me li navbarê mal û fabrikeda derbas dibû.

Ez tam hatim ser pira viadukta di ser rîya hesin re derbas dibe ku du kes bi ber ve min da têne. Di navbera min û wanan da wîqasî du û sê gav mabû ku ew ji yêk re dawestîyan û herduye bi hevdu re, bi dengêkî otoriter gotin; *"raus scheisse ausländer"*.

Ez mat bûm. Min nizanî ku cing hekeret bikim. Mina darake hişîkbûyî, bêcan wextekê dawestiyam. Min xwe winda kir. Wextê ku ez heşare xwe bûm, ew cûm bûbûn.

Serê min êşî. Hundirê min li hev diket. Dilê min teng bû. Dunê bi ser min da helşîya. Min ew cima bi wê qûnê berdand!.. Qehirîm!..

Ez ji çûyîna carşîyê poşman bûm û vegeriyam mal. Ku Hesê Gûlêyî hîng li ber derî dawastiyê. Hesê tu şor nekirin. Min jî jê re buyêra ku hatî serî min kat nekir û helkiştime qatê ku em têda diman.

Min xwe li ser doşekê dirij kir û kati-

me nav xem û xeyalan. Min pir fedî kir û bi ber xwe ketim. Wa herdu însanan ez ji welati xwe qewitandim. Erê wanan ez qewitandim!..

Min di jîyanê xwe da çand carên din wîqas fedî kir û ber xwe ketim; berî ku ez herim Almanya, wexta ku min simbelên xwe birin û xwe serqot kir. Carekê jî li mektebê, dema ku mexlim ji bo ku min bi kurmançî deng kir li min xist.

Eger Meister ekstra kar bida, va ji nedihate serê min. Min ê pere kazanc bikirana û rokê pêşda vegeriyama gundê xwe.

Li gund, min her derek gav bi gav nas dikir û dizanî. Ji kurikên gundê ku di qundaxê da bigre heta gorên goristên nas dikirin. Min dizanî roj ji kuda heltê ji kuda diçû ava.

Bi şev hestirk nasên min bûn. Min çavên xwe girtî, di bihnê re dizanî ku ezî li ku derê gund im. Her cihêkî bihneke xwe î taybetî habû.

Min heywanên çolê nas dikirin. Dêlegura ku li çîyayî ortê û qartalî çîyayî inê gewr.

Li hemî gundên cîwaran geriyame û nas û dostên min î hene. Li gundên tataran, çerkezan, tirkan û kurdan. Taw û taw! Di vê navberê de, dema ku min ew mal û xilena dikirine ez î ketime xewê. Ez ji xewê rabûm ku ez î di xuyê da reş bûme.

Min xewnên xwe dîtî; Kalekî rî-

sipî li ber firinê hesin, li ser postî bizi-
nekê runiştîyê û î li bilûre texê. Ziravekî
kezabşewitî, giran, xemgin û xembar;
her notake xwe wek perikekî şikeştî .

Car û caran di navbera da bi şor di-
got; "were komê" û dîsa dest bi bilûre
dikir.

Dengî bilûrê di hundirî fabrikê da
wek barxê ber kozê î sêwî dinalî. Hesin
û bêton deng nedidan. Wanan dunê xwe
dunêke din bû.

Du gogirciyên sipî yê ku perikên xwe
dişewitî berve ezman firin. Dengî bilûrê
ne ezman ne jî erdî dibihist. Lê ne xem
kalê bû. Wî ji xwe re lêtexist.

Bahozek rabû. Xulîyê bi xwê barî.
Çav şewitîn. Çav çavan nedîdîtin. Însan
li ser rîyan bûn. Kurik, keçik, bûk, kal
û pîrên bêtaqet bi rêhêlê kerwanan ke-
tine.

Kincên li sirt nemane. Çarixê di ling-
an da bûne yek kêr zendiyan dibirine.

Zarokî digirîne. Pêsirên wek çermekî
li ber rojê hişk bûne. Kalê dîsa li navba-
ran digot; "were komê".

Dema ku kalê zirafe qedand; bi hêrs
bilûre xwe avite firinê. Dengên ku di
hundirî bilûre da mayî bi hevdi re kiri-
ne qirinî, hawar û hawar heta ku bilûr
helî.

Kalê destê xwe kira nav firinê hesin û
çengek hesin derxist. Hesin, li ser erdê
lût kir û tîrê marak ji barîyê xwe derx-

ist û di navbarê hêsin re derbas kir û he-
sin kire lolibek. Bi didanî xwe heft qul
vekirin.

Deme ku li bilûr ceriband, ji her
quleke bilûrê, ziravên çeşit û çeşit pey-
da bûn.

Erê.. Hans erê... Ez ê rojekê vegerim
Hans. Ez ê roké ji vir herim. Li paş xwe
jî mês nekim. Va kêmasiyên min en ku
mayî, berve hevdu hunim. Ez rojekê
tenê danawestim!

Ez ê şiv û kulavî xwe ji sanduqê bi
merasim derxim. Ez ê ji xwe re keriyek
pez û John Deereyek xwe yî kesk biki-
rim.

Pezî xwe zivistanan li hefşoyan îdare
bikim. Havînan jî fêz bi fêz bigerînim.

Berbangan li zozanan li zirafî qamuşî
Qul xim.

Devdevê rojhilat, berî mîyên xwe
berve mal kim. Bi şîrî mîyên karamanê
xurînîya xwe bikim.

Xwe li ser kulevî xwe yî ji herîyê direj
kim û laşî xwe, bi ber rojê dim.

Ez ê hewayê serî sibeyî wek şîrî day-
ikê pak bikşînim hundurê xwe. Kîngê
dilî min xwast wê wextê rakevim.

Zivistani sobê xwe dagrim, bi arî ker-
me dadim. Nanî xwe li ser hişk bikim,
runî û penêrî mîyan di nav kim.

Ez dê John Deerî xwe rûn kim. Depo
tiji diesel kim, wextê ku bihar hat ez dê

ergê xwe bikim û firiskîyê mîna Mexmî
Hucê ji dil da lêxim.

Ez ê, li ba mal û merlixiyê xwe bim.
Axê gundî xwe gav bi gav kim û li si-
yê xaniyê ji kerpiçê ku bihne jiyane jê tê,
runim û bi nasên xwe re sohbet bikim û
bi heneke jiyane qelaw bikim.

Dîsa jî mala we ava be, Hans!.. Va
çend sal in, we ez kirim mîvan. Min
rizqê kurikên xwe tedarik kir. Gerçî
tişteki bêbedel neketîye destên min.

Her fennigî ki ku min qazanc kirîye
xuyê henîyê min e. Lê dîsa jî Hans, ez
nehatibûma Almaniyayê kirîk çî bikim?..
Bi milyonan insan, li cîyêkî ku emegî
xwe bifroşin digerine.

Danke Schön Hans! Danke!

Va dera ne ji min re ye. Ez li colê, li
bin ewrên heşin mezin bûme. Dem û
war ên min bûn. Roj a min bû. Tuneyî
habû, lê bedelî xwe yî hendik bû, Hans.
Saet wiqas ne bi kiyet bû!..

Dimenek ji fabrika Thyssen

Foto: Harald Finster

gotin malê te av heyneye
dilê min jî amade bû
dûnê bi insanan şîrîn e
ez rêz bûm çûm gund

ez ji demê derûdorê şungerîyê
meha adarê û nîsanê hezdikim
cîhê ku anahîta û armaitî lê bu yî
ez ê cima li xizanîyê bi hewes kim
jîyan xelete mirnîyê
xwazkê ku sîdurî jî li keleke min habûya
minê guh bi ser şîretên wê da

qirinên cezb kirine ku
bi sabir we dema payî
li hewa dihilîzine
ayînên çûçikên ku li ser daran daniştine
min digehinin ezmanên hundirî min
mesaj hevdu dibînin
hisên xwe ji hefsaran difilitînin
çemên avê û xwînê damarên ferah û tiji dikin
ajdan axê diwerimînin
xewê direve avê li didanên tabietê dilîzê
welhasil jîyan î dewlemend e
û demeke ku tabiet mirnîyê ji bîr dike.

ez î li ser axe xwe me
bîranînan ez î xemilandime
ji xwedê hîn çî dixwazime

hewesên sîwar in
tabietê qelender e
her zindîyekî bedewîyên xwe teşhîr dike
şewq û bihnên xweş ortalexê heynaye
xwînê germ e bûx û dumanî ji erdê berve ezman diherike
ax bihar ax zu û zu vegere
aynê roj du caran ji rojhelat da helnayê

ez î li ocaxî kevîrê gewr bûm
ji nişka ve
li kêlekê hevdu
di jîyangeha xwe ya esil da mest
du kûçîkên sipî
wek hakate çerokekê
mina du kûzê tiji şir
wek du hotên ji êr
li dawîyê çîyayî herşîd pêyda bûn
ji xwe xweş
bi xwe bawar
boçên wanan li hewa
bi lez û bez
wek du birûskên biharê
berjor bi çîyê da hêl bûn çûn
min li doralîyê xwe nerî
tu kerîyên pêz min nedîn

çîyayê ku
          heta wê demê
                  bi tenê
                          bêmane
                                  tamsarkî
  sêwî

û
tazî
      germ bû
          kelî
                  şewitî
                          xemilî
û
şen bû

Seyfi Doğan

Lewendê

Amedekar: Gursel Dayan (Qemerî)

Ev strana "Lewendê" di nav kurdên Anatoliya Navîn de weke sitraneke gelêrî nav û dengê xwe heye. Gelek dengbêjên ji herêma Anatoliya Navîn vê sitranê dibêjin. Gursel Dayan tev gotinên vê sitranê, notayên wê jî amade kiriye. Em di vê hejmarê Bîrnebûnê de amadekirina vê sitranê jî ji bo we xwendevanên heja diweşînin. Red.

Toy toy toy lewendê
Sîng gewrê baliq zendê
Ez qurbana wê rindê lê
Rind hat kete govendê
(Çîng dikşîne govendê)

Berfek barî kepek e
Rebbî ullah weng neke
Pir silava li xwesî ke lê
Ma îşev qêpî veke
-dîsa gotin- (tekrar)

Baran barî nebarî
Xelk û alem gişt cot guherî
Min bi te va dilek girt lê
Gundî gidiya li me qarî
- dîsa gotin-(tekrar)

Bazda bazda di cî da
Binê nigê wê xu da
Hûn li rinda digerin lê
Rindî van e di vir da
- dîsa gotin- (tekrar)

MAHMUTLU KÖYÜ ANATOMİSİ ÜZERİNDEN ŞÊXBILAN AŞİRETİ TARİHİ -1-

Şêxbilan aşireti'nin, Kırşehir'e iskanını ele alacağımız bu çalışma, "Kırşehir Kürdleri tarihini bilme ve öğrenme süreçlerine katkı" motiv ve kaygıları ile yapıldı. Hazırlık aşamasında birçok kaynak ve belge gözden geçirildi. Onlarca bireysel anlatım tek tek değerlendirildi. En ufak detay dahi değerlendirildi. Bütün bu uğraşlar sonucunda ortaya bu çalışma çıktı.

Beni bu çalışmayı yapmaya cesaretlendiren, ortak kaygıları paylaştığıma inandığım dostlarım oldu. Yadsınmayacak katkılarını gördüğüm; Hacı Deniz, Nurettin Çiçek, Metin Dinç, Cüneyt Dağdalan, Cengiz Demir ve Mila Kara ya metavazi katkılarından dolayı teşekkürlerimi iletmek isterim.

Muhterem Hacı Deniz'in ismini yeniden zikr etmem gerekiyor. Verdiği bilgiler bu çalışmanın ana çatısını kurmakta belirleyici bir rol oynamıştır. İlerlemiş yaşına rağmen, hafızasına yüklediği ve yıllarca özenle beslediği bilgileri benimle severek paylaştı. Onun yer yer gıpta ettiğim

hafızasına, hayran kaldığımı bu arada itiraf etmeliyim. Günlerce süren uzun sohbetlerimizde bana değerli ölçülmez bilgiler verdi. Bu bilgilerin ışığında tarihi kaynakları, belgeleri belirli bir sistematik içerisinde inceleme, doğruluklarını sınaama olanagım oldu. Bu anlamda kendisine teşekkürlerimi yeniden iletmeyi bir borç biliyorum.

Mahmutlu, Şêxbilan aşiretinin Kırşehir'de kurduğu ilk köylerden birisidir. Nüfus yoğunluğu ve kabile dokusu açısından etkin ve büyük bir köydür. Birçok köyün kurucu aileleri Mahmutlu'dan ayrılmadır. Mahmutlu'nun tarihi bir anlamda Şêxbilan'ların tarihidir diyebiliriz. Bu sebebledir ki yazımızın başlığını "*Mahmutlu Köyü Anatomisi Üzerinden Şêxbilan Aşireti Tarihi*" olarak aldık. Dileğim bu çalışmanın Kırşehir Kürdlerinde çoktan başlamış olan "Tarihini Bilme ve Öğrenme süreçlerine katkıda bulunmasıdır.

Silav û hurmet
Vahit Duran

KIRŞEHİRDE BİR REŞWAN AŞİRET KOLU: „ŞÊXBİLAN”LAR

Kadim ve tanınmış bir Kürd aşireti olan Reşwan`ların (Reşî, Rışvan) ana yaşam merkezlerinin Adıyaman-Maraş-Antep dolayları olduğu bilinmektedir. Tarihi süreç içerisinde iskan ve sürgün yaptırımlarına maruz kalan aşiret geniş bir coğrafya ya dağılmış veya dağılmak zorunda kalmıştır. Suriye`nin kuzey-batısına düşen Halep`ten başlayarak, Kilis, Çîyayê Kurmênc, İslahiye, Mardin, Urfa, Diyarbakır, Kars, Ağrı güzergahından geçerek, Horasan ve Kafkasyanın içlerine kadar uzanan Kürd yerleşim alanlarında Reşwan kabilelerinin izdüşümlerine rastlamak mümkündür.

Reşwan`ların yoğun olarak yaşadıkları bir bölgede Orta Anadolu`dur. Ankara-Konya-Kırşehir il sınırları içerisinde iskan olmuş olan aşiret, yaygınlığı ve nüfus yoğunluğu açısından bölge içi bir “Aşiretler Konfederasyonu” özelliği taşır. Orta

Anadolu`daki Reşwan`ların 6 kolu Kırşehir il sınırları içerisinde bulunur. Çalışmamıza konu olan “Şêxbilan” aşireti bu kollardan biridir. Diğerleri ise Mifkân, Molîkan, Bilikan, Oxçîyan ve Berketî aşiret kollarıdır.

Şêxbilan`lar, il merkezinin kuzeyine düşen, halk arasında “Axzê Çole” olarak tanımlanan bölgede toplam 10 köy

Konên Eşîran

Çavkanî: Gertrude Bell 1905

kurmuşlardır. Coğrafik konumlanışları il merkezi ile Çiçekdağ ilçesi arasındaki geniş ve düz alana yayılmış olan Mifkân ve Berketî köyleri arasındaki bölgedir. On köy içerisinde Çewêrme (Çevirme), Torino (Bahçepınar) ve Qişle (Mahmutlu) yerleşime açılan ilk köylerdir. Diğerleri yani Çemala (Çamalak), Çîdali (Çiğdeli), Zêqere (Zekere), Üçqî (Üçkuyu), Remiko (Doğankaş), Hociko (Çanakpınar) ve Gêder (Pöhreng) bu üç köyden ayrılan kabileler tarafından kurulmuşlardır.

Özellikle Çemala, Çîdali, Gêder, Üçqî ve Zêqere köylerinin kabile dokusu Qişle ile hemen hemen aynıdır.

Reşwan aşiretinin çoğunluğunda olduğu gibi Şêxbilan`larda sünnî inancın “Hanefî” yorumunu benimserler. “Axzê Çole” de yapılan ilk camii -Çevirme köyü 1874- ve tanınan iki dini şahsiyet “Xoce Sor” ve “Xoce Reş” Şêxbilan`lıdır.

Kürdçenin Kurmancî lehçesi ana dilleridir. Kırşehir il merkezi, Yerköy, İstanbul, Viyana, Ankara, İzmir son-

Ava Reş

Çavkanî: Gertrude Bell 1905

radan göç edip yerleştikleri şehirlerin başında gelir. Karakteristik özellikleri açısından gelişmeye, yeniliğe gayet açıktırlar. Eğitim seviyesinin diğer kollara oranla daha hızlı geliştiği ve hatta ileri olduğu genel bir görüştür. Bu bilgilerin ışığında Şêxbilan aşiretinin temel özellikleri ve Kırşehire iskanına geçebiliriz. İlk önce aşiretin ismi üzerinde duralım.

AŞİRETİN İSMİ ÜZERİNE

İsimlerin etimolojik değeri, tarih ve köken araştırmalarında önemli bir yer tutar. Geçmişini bilme ve öğrenme açısından bazen anahtar bir rolde oynar. Bu anlamda Şêxbilan aşiretinin ismi üzerine durarak bazı çıkarsamalarda bulunmak istiyoruz. Aşiretin ismi halk arasında “Şıxbıl”, “Şıxbıla”, “Şeyh Bılan” biçimleri ile telaffuz edilir. Biz tekil anlamda Şêxbil, çoğul anlamda ise Şêxbilan söyleniş ve yazılım biçimini tercih edeceğiz. Sebebi de anadilimiz olan Kürdçe`ye yani özgün hali ile örtüşmesidir.

İsmin kelimesel anlamı ve kökeni, bizi kesin yargılara götürebilecek veriler sunmamakla birlikte bazı çıkar-samalar yapmamıza olanak sunmaktadır. Birisi: ismin iki kelimededen oluşma halinin verdiği anlamdır. Diğeri ise: Aşiretin geçmişte yaşadığı ve kış aylarını geçirdiği (Kışlak) bölge olan “Belen” ilçesinin asli ismi ile olan ilişkisidir.

Bir açıdan baktığımızda aşiret isminin “Şêx” ve “Bil” veya “Bilo” kelimesinin birleşiminden oluşmuş olabileceğini söyleyebiliriz. Şêx türkçede anlaşılacağı gibi Şeyh anlamına gelir. Bil (Bıl) veya Bilo (Bilo) da erkek ismidir. Bilan (Bılan) derken burada an eki türkçedeki „ler“, „lar“ ekine denk gelirken; “Şeyh Bıolar” veya „Şeyh Bılanın Efradı“ gibi anlamlar ortaya çıkarılabilir. Buradan yola çıkarak, aşirete adını veren ve aynı zamanda Şêx (Şeyh) olan bir şahsiyetin olduğunu iddia edebiliriz. Nitekim aşiretler tarihinde benzer isim oluşumlarına çokça rastlanılmaktadır. Bir kaç örnek vermek gerekirse: Omeran (Omar), Xalîkan (Xallo, Xelîl) , Nasiran (Nasır) vb.

Bu çıkarsamanın doğruluğu, yani böyle bir şahsın olup olmadığı, nerede ve hangi zaman dilimleri içerisinde yaşadığı konusunda başta ifade ettiğimiz gibi elimizde kesin bir bilgi ve veri bulunmamaktadır. Diğer yanda, aşiretin Kırşehire yerleşmeden önce yaşa-

dığı bir bölgelerden biride “Belen” dir. Bugün İskenderuna bağlı bir ilçe olan Belen, Osmanlı döneminde Halep sancağı içerisinde olan ondört kazadan birisiydi. O dönemki ismi Belen değil “Bilan” dır. Sonradan Belen olarak değiştirilmiştir. İskenderun–Halep şose yolu, Bilan kazasının içinden geçer (di). Yüksek dağ üzerinde bulunan iki yamacı birbirinden ayıran yol anlamında gelebilen Bilan kelimesinin kökünün “Bil” olduğu, çoğul anlamı dolayısı ile Bilan olarak ifade edildiği tarihi kaynaklarda geçmektedir. Aşiret Bilanlı mıntıkasında yaşayan bir şeyh ile tanımlanarak Şêxbilan veya „Şeyhbilanlı“ ismini almış olabilir.

Bu çıkarsama bize daha mantıklı gelmektedir. Çünkü aşiretin Kırşehir gelmeden önceki tarihine baktığımızda „Bilan“ la ilgili verilere çokça rastlamaktayız. Muhtemelen burası Şêxbilan`ların Kırşehirden önce ana yaşam merkezlerinden birisidir. Kış aylarına doğru geri döndükleri merkezin burası olduğunu tahmin ediyoruz. Bilan daki yaşamlarını betimleyen bir çok anı ve anlatım arşivimizde bulunmaktadır. Bir tanesini burada örnek vermek gerekirse. Tarihe Egîte Şêxbilan (Şeyhbilanların Yiğiti) diye geçen bir şahsiyet Belen`de yaşamıştır. Yiğitlik sıfatını aşireti savunma da gösterdiği cesur ve kararlı tavırları ile el-

Gunede Qishlè
www.mahmutlu.com

Çavkanı:Mehmet Pala

de etmiş olan Egît bir çarpışmada yaşamını yitirmiştir. Mezarı Belen`dedir. Ölümünden sonra dillere destan Atı-Hespê Dîgno -sahipsiz kaldığından yıllarca başıboş dolaştığı söylenir.

Bu durum halk arasında bazı deyimlere tema olmuştur. Tek başına ve avare avare dolaşanlara: Lo çi mîna Hespê Dîgno vêkes û bi tenê digeri de-yimi söylene gelmiştir.

Bu örnekle ifade etmek istediğimiz Belen`in (Bilan ) Şêxbilan`ların tarihinde önemli bir yerinin olduğudur. Diğer yanda bu çıkarsamamızı kuvvetlendirebilecek bir bilgi daha aktarmak isteriz. Belen ve civarı Şeyhleri ile ünlü bir bölgedir.

Onlarca şeyhin türbesi burada bulunmaktadır. En ünlü ve tanınmış Şeyhte „Şeyh Bereket“ hazretleridir. Dare-i İzzi köyü civarında yüksek bir dağın zirvesinde türbesi hala ziyaretçilere açık bir biçimde durmaktadır.

Biraz öncede ifade ettiğimiz gibi aşiret ismi üzerine yazdıklarımız daha çok çıkarsamaları içermektedir. İsmi kökeni ve etimolojik anlamı hakkında

Derwêşe Eşê

kesin bir yargıya şimdilik varamıyoruz. Ama bildiğimiz bir şey varki o da aşiretin özgün adıyla Osmanlı resmi kayıtlarına geçmiş olmasıdır.

OSMANLI KAYITLARINDA ŞÊXBİLAN'LAR

Aşiretin, ana yaşam merkezinde bu adla tanımlandığını ve kayıtlara geçmiş olduğunu tespit ediyoruz. Önemli bulduğumuz iki kaynağa geçmeden önce 16. Yüzyılda Reşwan aşiretine bağlı cemaatlerin listesi verilirken Şêxbilan isminde geçiyor olmasıdır. 16. Yüzyıl tarihli Tahrir Defterlerinde Reşî (Reşwan) aşiretine mensub Bereketli, Bektaşlı, Belikanlı, Benamli, Cudikanlı, Dalıyanlı, Dımışklı, Heycebanlı, Hıdıranlı, Hosnişın, Mahyanlı, Nasırlı, Okçuyanlı, Sevırlı, Sınkanlı, Şeyhbılanlı, Terziyanlı, cemaatleri içerisinde görüldüğü gibi "Şeyhbılanlı" isminide rastlıyoruz. ⁽¹⁾

Önemli bulduğumuz iki kayıta dönmek gerekirse, Biri 1608 ve 1752 yılları arası Kilis kazası idari kayıtları

dır. Diğeri ise 1865 yılında İslahiye ilçesine bağlanan nahiyelerin kayıtlarıdır ki her iki belgede aşiret özgün adı ile geçmektedir.

Sunduğumuz bu kayıtların bahsini ettiğimiz Şêxbilan aşireti üzerine olduğunu belirtmeden geçmeyelim. Bir isim benzerliği olabileceğine bir ihtimal vermiyoruz. Çünkü devamında verilen bilgiler elimizdekilerle çakışmakta ve örtüşmektedir. Yani bu konuda kuşkuya düşülecek bir durum yoktur.

Bununla birlikte şunuda bilmeliyiz ki Osmanlı idari düzeninde, hareket halinde olan (konar-göçer; yılın belirli dönemlerini yaylak, yazlak ve kışlak arasında geçiren) aşiretler nahiye veya başka bir adla kaza statüsünde kayıt altına alınmışlardır. Bu şu anlama geliyor. Her ne kadar hareket halinde olsalarda, bağlı oldukları bir merkez, tabii oldukları yerel bir yönetici (Boybeg, Beg, Kethüda vs.) vede sahip oldukları bir adresleri vardı.

Yukarıdaki önbilginin ışığında mevcut kayıtlara geçebiliriz. İlk kaynak biraz önce bahs ettiğimiz gibi 1608 ve 1752 yılları arasında Kilis kazası üzerine tutulmuş kayıtlardır. Osmanlının egemen olduğu birimlerde her yıl tutulan bu bilgilerin düzenli bir biçimde merkeze iletildiğini ve „Mühimme Defterleri“ adı altında tasnif edildiklerini biliyoruz. Tutanlarda bizzat dö-

nemin Osmanlı yerel yöneticileridir. Bu kayıtlar bugün Başbakanlığa bağlı Devlet Arşivlerinde durmaktadır.

Bunları inceleme, tasnif etme hakkı veya imtiyazı geçmişte belirli araştırmacıların eline verilmişti. Anlaşılacağı gibi bizde ancak onlardan öğrenebiliyoruz.

Bu araştırmacılarından birisinde Cevdet Türkay'dır. „Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaatler“ çalışmasında verilen aşiretler listesinde Şêxbilan`larda geçmektedir. Verdiği bilgilerde aynen şunlardır. Şeyhbalanlı: Hısn-ı Mansur kazası, Rakka, Sivas, Haleb, Meraş, Malatya ve Ayıntab sancakları.

Ekrad. Şeyhbalanlı cemaati, Rişvan aşiretindedir ⁽²⁾

Şêxbilan`ların yaşadığı birimler olarak belirtilen yerler bilinen tanınan ve bir çok kaynakta geçen yaşam merkezleridir.

Bu arada aşiretin „Bilanlı“ değil de „Balanlı“ olarak kayıt edilmesi pek çokça rastlanılan bir duruma örnek teşkil ediyor.

Gerek dönemin yerel yöneticileri, gerekse Cevdet Türkay`ın (Kürdçe bilmediklerinden) algılamada ve tercümede yaptığı hatadan kaynaklanıyor olmalıdır. Çünkü biraz öncede ifade ettiğimiz gibi devamında verilen bil-

Heciyê Milî Omî Usike xortaniye xwe de
Arşiv: Vahit Duran

giler, aşiretin tarihi ve bulunduğu yerler ile tamamen örtüşen ve denk gelen bilgilerdir.

İkinci kayıt ise, 1865 tarihini taşımaktadır. 1865 yılında „İslahiye hareketi“ çerçevesinde aşiretleri iskan etmek amacıyla bazı kazalar kurulmuştur. Bugünkü İslahiye ve Hassa kazaları bu dönemde kurulan kazalardır. Çevredeki birçok nahiye ve köy bu kazalara bağlanır. Yeni bir idari taksimattır bu. Şeyhler, İzziye ve Amiki nahiyeleri de bu taksimattan etkilenir. Bu 1876 tarihine kadar sürmüştür. Bundan sonraki taksimatlarda İzziye nahiye ve köyleri Kilis' e bağlanmıştır.

Şeyhler nahiyesinde bağlanan yerleşim yerleri içerisinde Hane sayısı

48 olan Şeyhbılanlı“ birimine burada rastlıyoruz.

1876 yılında Şeyhler nahiyesine bağlanan köylerin aynen şunlardır.

„Çalkama: 81, Cerhatlı: 32, Gülanlı: 47, Şeyh Bilanlı: 48, Gürganlı: 146, Gürganlı-yı Tahtanı: 93, Sarı Uşağı: 109, Sat Uşağı: 88, Sa'ulcık: 84 Gomit: 246, İncirli: 213, Şahiyanlı: 232, Kal'a: 32, Gümraş: 78, Halil Ömer Uşağı: 23, Hasan Gülgavı: 71, Kuda Köy: 122 Ömer Uşağı: 112, Ma 'mu i Uşağı: 427, Dönelli/Donilli: 205, Musiko: 216, Osmanlı: 73 Ba'oanlı 421:, Hulkiil: 38, Raco Oba: 113, Güranlı: 50, Hacı Halil: 250, Müskanlı/Müsikanlı: 62, Mamalı: 118, Cakmaklı 224 „⁽³⁾

Alnıtıdan anlaşılacağı gibi hane sayısı 48 olan adı „Şeyh Bilanlı“ olan bir yaşam birimi 1865 de Islahiyeye , 1876 yılından sonrada Kilis kazasına bağlanıyor. Diğer köy ve birimlerin isimleri de bize yabancı gelmemektedir. Bu köylerle Kırşehir`deki Şêxbılan kabilelerinin hala devam eden ilişkileri vardır. Yazımızın devamında bu ilişkilere sık sık değineceğiz.

Kuşkusuz verdiğimiz bu bilgiler aşiret Kırşehir gelmeden öncesine ve geride bıraktığı akrabalarına ilişkin bilgilerdir.

Kırşehirde bu içerikte resmi kayıtların olduğunu biliyoruz ve sırası gelince değineceğiz. Yukarıdaki bilgilerin

ışığında Şêxbılan`ların Kırşehir gelmeden önce yaşadıkları merkezlerdeki durumlarına bakarak Kırşehir kadar uzanan maceralarını ele alarak somut olgular üzerinde duralım deriz. Verilen bilgilerin daha iyi anlaşılabilmesi için kısa bir tarih gezintisi yapmamız gerekiyor.

KISA BİR TARİHİ GEZİNTİ

Reşwan`ların bir kolu olan Şêxbılan`ların yaşadığı bölge idari olarak 16. Yüzyıldan sonra Kilis kazasına bağlanmıştı.

Kilise bağlanan birimlerde aynen şunlardır. Halep, Birecik, Urfa, Samsat, Kahta, Gerger, Hısn-ı Mansur (Adıyaman) ve Amik Ovalarıdır. Bütün bu çevrelerde yaşayan aşiret mensupları İzzeddin-lü veya Kürt (Ekrad) kazası adı verilerek Kilise bağlanmıştı. Aşiretlerin Begide Mir-i Kürd olan Reşwanzade İzzeddin Beg ve onun efradıdır.

Mayıs 1696 (Eva' il-i Şaban 1107) tarihinde yayınlanan bir fermanla bu bölgedeki aşiretlerin bir bölümü o yıllarda eyalet statüsüne sahip olan Rakka sınırları içerisine iskana tabii tutulmuşlardır. Gönderilen Ferman, hangi aşiretin nereye gideceği ve nasıl iskana tabii tutulacağı konusunda gayet açık bir içeriğe sahipti. Aşiretlerin isimleri tek tek belirtilerek en ince noktasına kadar bilgiler veriliyordu.⁽⁴⁾

Hûsîne Usibî Alope
û Jina xwe Gula Husî
Qande va ber mala
xwene.

Önemli bir aşiret kitlesi bugün Suriye devleti sınırları içerisinde kalan ve o dönem eyalet statüsüne sahip Rakka ya bir anlamda sürülmüştür. (5) Fırat nehrinin dirseği olarak bilinen ve çölün başladığı yer olarak tanımlanan bu bölge aynı zamanda Arap nüfusla temas noktasıydı. Rakka eyaleti gelen aşiretlerin yaşamasına pek elverişli değildir. Sıcak çöl ikliminde yerleşik bir tarzda yaşamak, kendilerine özgü bir yaşam tarzı oluşturmuş aşiretlere uygun gelmemiştir.

Dönem dönem yaşanan kuraklık ve bitmek tükenmek bilmeyen Arap aşiretlerinin aleni saldırıları eklenince hayat tamamen yaşanamaz hale gelmiştir.

İskana tabii tutulan aşiretler buraya yerleşimi baştan beri istemiyor benimsemiyorlardı. Zaten gönüllü gitmemişlerdi.

Bunun için de bir yolunu bulup eski yaşam merkezlerine izin almadan geri geliyorlardı. O dönem bu tür davranan aşiretlere resmi çevrelerce Rakka Fırarileri veya Rakka Parakendeleri adı verilmiştir. Rakka ya iskan (sürülen) edilen Kürd aşiretlerinin önemli bir bölümü Çiyayê Kurmênc eteklerine, Çukurovanın iç kesimlerine, Sivas Uzunyayla ve eski yazlakları olan Anadoluya geri dönüp yaşamlarını bir biçimde devam ettirdiler. Bu durum bir dönem böyle devam etti.

19. yüzyılın ikinci yarısında değişen koşullar gereği aşiretler yeniden iskana tabii tutuldular. Bir anlamda bu dağılık duruma müdahale etmeyi amaç.

Merkezi idare işi bu sefer sıkı tutmak eğilimindeydi. Hemen bir Ferman çıkardı (1864 Islahiye Fermanı) bu fermanı yerine getirmesi için dönemin en

seçkin üç paşasının emrine 5 bine yakın bir askeri güç (Islahiye Fıkraları) vererek iskan işini hal etmeleri için bölgeye sevk etti. (6)

RAKKA`YA SÜRGÜN

Verdiğimiz bilgilerden yola çıkarak Şêxbilan`ların bütün bu yaşananlarla olan ilişkisi üzerinde duralım. Yukarıda bahs ettiğimiz 1695 tarihli fermanla Rakkaya iskan edilen Reşwan kolları içerisinde Şêxbilan kabileleride bulunmuş olmalıdır.

Bu aşiretin bir anlamda parçalanması anlamına gelmektedir. Bazı kabileler Rakka önlerine giderken, bazıları yerlerinde kaldılar veya bölge içerisinde dağıldılar. Rakkaya gidenlerin bir bölümü ise biraz önce bahs ettiğimiz sebeplerden dolayı eski yaylak ve yazlaklarına doğru gelmiş oralarda kalmışlardır.

Kırşehirdekilerin tarihini incelemeye başladığımızda Rakka dönemi hakkında verilere çokça rastlıyoruz. Elimizdeki anlatım ve bilgilerden iki tanesini vererek konuyu anlaşılır kılalım. Mahmutlu köyünden Asaf Keleş, „Yüksekokul Lisan

Üstü Tezi“ ni kendi köyü üzerine yapmıştır. Söz konusu tezde köyün tarihi ile ilgili bilgileri verirken amcası „Hecîyê Milî Omî Momî Usike“ (Haci Deniz) yi kaynak göstererek köyün tarihi ile ilgili şu bilgiyi aktarmaktadır. (7)

„Mahmutlu köyünü kuran atalarımız Suriyenin Rakka şehrinde iskan durumundaymışlar. 1745 li yıllarda burada yaşanan kuraklıktan dolayı Sivasın Zara ilçesine göç etmişlerdir. Fakat kendileri göçebe durumunda oldukları için buradaki yerleşik halkı rahatsız etmişler bunun üzerine valiye şikayet olmuş. Valinin padişahla istişaresi sonucu bunların tekrar güneye doğru gitmeleri yönünde karar çıkar. Bunun üzerine Malatya, Antep Adıyaman platolarına yerleşilmiştir. Göçebe hayvancılıkla uğraşan atalarımız Malatya Yama yaylasına yerleşmişlerdir. Buradan Sivas Uzunyaylaya yerleşmişlerdir. Buradan Kırşehir ilinin Malya ovasına gelmişlerdir. Fakat 1847 yılında Osmanlı Valisi Derviş Paşa tarafından Malya ovasında mecburi iskana tabii tutulmuşlardır.“ (8)

Sevgili Hacı Deniz, benzer içerikli bilgileri bizde aktarmıştır. Ara sorularla ve başka bulgularla devam ettirdiğimiz sohbetimizde bazı olgular daha bir net hale gelmiştir. Örneğin Rakkanın terk edilmesi kuraklıkla birlikte biraz önce bahs ettiğimiz gibi burasının yaşamaya elverişli olmaması ve Arap aşiretlerinin bitmek tükenmek bilmiyen saldırıları sonucu olduğudur. Diğer yanda aşiretin Uzunyayla ve Yama yaylası (biz dağı olarak biliyoruz) kalışları aşiretin rutin olarak hemen heryıl git-

tiği yaylalardır ve bu sefer zorunlu olarak uzun kalmış olmalıdırlar.

Birde, aşiret diğer Reşwan kabileleri ile birlikte Sivas eyaleti sınırları içerisinde bulunurken yerli halkın şikayetlerde çokca bulunması meselesi vardır. Tahkim Defterlerinde bu konuda yüzlerce şikayet dilekçesine rastlamak mümkündür.

Ama hangilerinin gerçek hangilerinin gerçekdışı olduğu tartışma konusudur. Nitekim yerli halktan gerçeği yansıtmayan bir çok şikayetin olduğu da bilinmektedir.

İskan işini saltanat makamı, bir dönem Maraş Valisi olan Celal Paşaya vermiştir. (Maraş o zamanlar Sivasa bağlıydı ve Celal Paşada Çapanoğlu ayanlarından) Vali aşiret çok yaygın ve kalabalık olduğundan bunların etkisiz hale getirilmelerinin ancak parçalara ayrılarak uygun yerlere iskan edilmeleriyle mümkün olabileceğini yazdığı raporlarda belirtmiştir. ⁽⁹⁾

Rakka Eyaleti ile olan ilişkilerini daha iyi betimlemek için bir biyografiden kısa bir alıntı yapalım. Mahmutlu köyünün kurucu kabilelerinden birisi olan „Mala Pare“ kabilesinin ileri geleni olan Hecelî Beg (Elîyê Hesî Kûr-1820-1905) henüz genç yaşlarda ticaret ile uğraşmış ve bununla zengin olmuştur. Rakka eyaletinde bulunan Halep şehrinden satın aldığı develeri,

Gula Husî Qande Cavkanî: Mehmet Pala

Kırşehir, Kulu ve Cihanbeyli dolaylarında satmakla ticarete atılmıştır. Bu örnekle anlatmak istediğimiz Hecelî Beg`in ve öncesi kuşakların Halebi alış veriş yapacak kadar tanıyor ve biliyor olmalarındır.

KIRŞEHİRE YERLEŞME YILLARI

Aşiretin Sivas eyaleti sınırları içerisinde kalması ve sonradan Kırşehire iskanını Eyalet valisi ve aşiret Beg`leri arasında yapılan anlaşmalar sonucu olduğunu bilmek gerekiyor. Şêxbilan`larında bağlı olduğu Beg`leri vardı. Bütün hareketlerini kontrol eden, geliş gidişleri düzenleyen, asker vergi vs. gibi görevleri yerine getiren bu Begi de aşiret ileri gelenleri kendi aralarında seçiyordu. Saltanat makamı da (Eyalet valisi) bunu tescil ediyordu. Yani bütün bu ilişkiler -Reşwan aşiret sosyolojisi içerisinde bir başına ele almamız gerekli-

“Beg” ve “Torin” kastı üzerinden yürüyordu. Torin kastı bir anlamda Begin kabileler içerisinde yaptırım gücüydü. Bugünkü adıyla söylemek gerekirse bürokratik aygıtı idi.⁽¹⁰⁾

Saltanat makamı aşiret Begi ile bir kefalet anlaşması yapardı. Buna göre Beg yönetimi altında bulunan halkın herşeyinden sorumluydu ve sorumluluklarını yerine getireceğine dair bir kefalet senedi imzalardı. Karşılığında müktedir olduğunu belirleyen belge anlamında “Mühür”, “Kürk”, “Kılıç” vs. gibi sembolik eşyalar verilirdi.

Bu sistemin Şêxbilan`lar açısından nasıl işlediğini somut bir biçimde ifade edelim. Şêxbilan`larıda kapsayan kefalet senedini saltanat makamına veren Berketî (Barkotî) Beg`leriydi. Kırşehirin Çiçekdağ ilçesi merkezine ve devamı 5 köye yerleşen Berketî`ler, Reşwanların bilinen, yaygın ve etkin başka bir koludur. Çoğunluğu bugün Islahiye merkeze yerleşmişlerdir⁽¹¹⁾ Açıkcası geçmişte ve yakın döneme kadar Şêxbilan kabileleri Berketî aşireti Beg`inin etki alanı içerisinde Kırşehirde yerleşirken, bütün ilişkiler Torin`ler üzerinden yürümüşür.

Berketî aşiretine bağlı kabilelerin, Çiçekdağ ilçe merkezi ve etrafı 5 köye yerleşmiş olduklarını belirttik. Başka bir yazımızda Berketî leri detaylı bir biçimde ele alacağız. İskan yıllarında Berketî

aşireti ileri geleni “Mistefa Beg ve ailesidir”. Mistefa Beg`te o dönem Orta Anadolu daki Reşwan`ların “Boybegi” olan “Omeranlı Hesene Bege” bağlıdır.

Bugün Konya ilinin Kulu ilçesi dolaylarına yerleşmiş olan Omeran`ların iskan öncesi Kırşehirde ve özellikle „Axze Çole“de kaldıklarını, sonradan burayı terk ederek Kuluda bir belde ve beş köy kurarak yerleştiklerini biliyoruz. Dönemin Sivas valisi bir üst statüyü temsil eden Boybeg`lik beratını aşiret Beg`lerinin isteği doğrultusunda Omeran`lı Hesene Bege vermiştir. Omeranlı Hesene Beg`in ailesi ile Mistefa Beg ve Torin olan Ališiroğulları aynı zamanda yakın akrabalarında<sup>(12)</sup> Mistafa Begin Boybeg`lik beratının Hesene Bege verilmesi yolunda verdiği çaba ise tarihe geçen anektodlardan birisidir.

Reşwanların altı kolu Kırşehirde Berketî ileri gelenlerinin tasarrufu ve aracılığı ile iskan olmuşlardır. Diğer kolların tarihini incelediğimizde hemen hemen aynı dönemde geldikleri ve aynı süreçten geçtiklerini tespit edebiliyoruz. Ve bir bütün olarak iskan macerası Çiçekdağ merkeze yerleşmiş olan Berketî ileri gelenlerinin üzerinden yürümüşür. Bu ilişkilerin en azından Şêxbilan`lar üzerinden nasıl yürüdüğünü ifade etmeye çalışalım.

ŞÊXBILAN`LARIN DAĞITILARAK PARÇALANMAK İSTENMESİ

Reşwan`ların elden geldiğince toplu iskan edilmemeleri konusunda bazı kararların devlet katında alındığını biliyoruz.

Kırşehirdeki yerel yöneticilerin bu genel kararı, Şêxbilan`lara uyguladığını görüyoruz. Diğer kolların tarihine bakıldığında özellikle Şêxbilan`kabileleri birbirinden kopartılarak parçalanmak istenmiş. Bunun nasıl bir pratik izlediğine vermeden önce yazılı kayıtlara kadar geçen kararlara bakmak gerekmektedir.

Rişvan aşiretinin Amasya, Sivas ve Konya yöresindeki köylere yerleştirilmesi sıkı denetim altına alınır ve olanaklar elverdiği sürece bu aşiretlein dağınık bir şekilde yerleştirilmesine büyük bir önem verilir. Yine öğreniyoruz ki bu konuda çeşitli talimatnamelerde vardır. "Yozgat ve Ankara'ya Kürt reisleriyle, molla ve nüfuz sahibi kişiler ilkin diğer kişilerle birlikte sevkolunacak ve orada bunlar diğer kişilerle ilişkide bulunmayacak şekilde ayrılacak ve hükümet altında bulundurulacaktır"⁽¹³⁾ Bu alıntılardanda anlaşılacağı gibi devlet iskan döneminde ince eleyip sıkı dokumuş ve aşiretin elden geldiğince dağınık halde iskanını öngörmüş. Bunun nasıl hayata geçirilmek istendiğine bakalım birde.

Yazımızın hemen başında Şêxbilan köyleri içerisinde üç köyün öne çıktığını

belirtmiş, bu köylerinde Çevirme, Bahçepınar ve Mahmutlu olduğunu ifade etmiştik. Aynı aşiret aidiyetini taşıyor olmalarına karşın Mahmutlu kabilelerinin Kırşehire toplu bir biçimde iskan olmaları istenmemiştir. Daha açık ve somut ifade etmek gerekirse ilk başta Çevirme ve Bahçepınar dışında başka bir Şêxbilan köyüne izin verilmemiştir. Bundan dolayıdır ki bir kaç köy kurma potansiyeli taşıyan Mahmutlu kabileleri Yozgat ilinin Şefaati ilçesine bağlı türk köylerine tek tek dağıtılmışlardır.

Kabile düzeyinde yapılan dağıtım Paşaköy, Karahamzalı, Kaykılı, Osman Tekke ve İbrahimacı köylerinedir. Hangi kabile hangi köye gitmiştir onuda hemen belirtelim. "Mala Baxdê" ve "Mala Pare" kabileleri, Paşaköy, Kaykılı ve Osman Tekke köylerine, "Remkî`kabileleri ise İbrahim Hacı, köyüne dağıtılmıştır.

Aşiret bu dağılımı kabul etmeselerde aynen Rakka örneğinde olduğu gibi gitmek zorunda kalmışlardır. Yaklaşık üç yıl bu köylerde kaldıklarını biliyoruz. Buralarda yaşamayacaklarını tamamen anladıktan sonra yeniden bir araya gelmek ve Axzê Çole`ye iskan olma gayreti içerisinde olmuşlardır. ⁽¹⁴⁾

İsteklerini heyetler aracılığı ile bağlı oldukları yönetici olan "Mistefa Beg`e" defalarca iletmişlerdir. Bir karar çık-

mayınca, gizlice bir araya gelerek ne yapmaları gerektiğini ele almışlardır. Aldıkları ortak karar sonucu köyleri terk ederek Mahmutlu köyü civarına Kon`larını yeniden kurarak Axze Çole`ye geri dönmüşlerdir. Yapılan birçok görüşmeden, İstanbula gönderilen heyetlerden sonra Qışle kabilelerinin bugünkü köy yerinde yani “Mahmutun Evleri” civarına iskan ol-

maları kabul edilmiştir. Qışla merkez yer olarak tutulduktan sonra zamanla diğer köyler kurulmuştur.

Bu süreci ve hangi kableden kimlerin gittiklerini tek tek ele alacağız. Bu anlamada Mahmutlu köyünün Anatomisine gelebiliriz.

-Devam edecek

DIPNOTLAR

1. Malpera Kurdên Kırşehîrê Reşwanlar- 2
2. Cevdet Türkay...
3. Aktaran, Kâmil el-Bâli' I. Halebî. Kitâbu Nehru 'z-Zehab fi Tarih-i Haleb 1, (Neş. Dr. Şevki Şa'as Mahmud Fahûri. İkinci Baskı, Haleb. 1991)
4. 1691 yılında Fazıl Mustafa paşa döneminde etki alanı oldukça geniş bir iskan politikası yürürlüğe sokuldu. Osmanlı kurulduğu andan beri bu tür politikalara aşınaydı zaten. Yani iskan politikasına yabancı değildi. Yüzyıllara dayanan bir tecrübeye sahipti. Köprülüzade Fazıl Mustafa Paşa döneminde kararı alınan iskan teşebüsü 5 ana bölgeyi kapsıyordu. O zamanki deyimle 5 eyalet sınırları içerisinde iskan teşebüssüydü. Bu eyaletler şunlardı. A. Rakka ve Halep Eyaletleri içerisinde bulunan bölgelere iskan B. Hama ve Humus sancağına iskan C. Anadolu Eyaleti ve topraklarına iskan D. Adana Sancağında Ayaş Berendi ve Kınık kazaları bölgesine iskan E. Bozok sancağına iskan. Cengiz Orhonlu „Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskan“ adlı çalışma.
5. Yine Cengiz Orhonlu. „Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskanı“ adlı çalışmadan.
6. Rakka eyaletine iskanı Cengiz Orhonlu aynı şu cümleler ile tanımlar: Özellikle Rakka eyaletine Belih nehri mıntikasına bazı oymaklar sürgün şeklinde getirildikleri için, bunları yerleştirmek toprak sahibi yapmak bir bakıma büyük güçlükler göstermişti. Hatta bunun için yerleştirecek oymaklar üzerine asker sevk etmek dahi icap etmişti. Cengiz Orhonlu. Sayfa 90)
7. 934 yılında Mahmutluda dünyaya gelen Hacı Deniz şuan Antepte yaşamaktadır. Gerek kendi ailesinin gerekse aşiretin tarihi hakkında adeta canlı bir kütüphanedir.
8. Asaf Keleş, „Yüksekokul Lisan Üstü Tezi“
9. Başbakanlık Osmanlı Belgeleri 31) 31 BOA, HH, nr. 22265.
10. Torin kastını kapsamlı bir çalışma ile ele almaktayız.
11. Bugün Antepe bağlı İslahiye ilçesinde 50 bine yakın Berketi li olduğu tahmin edilmektedir. Geçen dönem Belediye başkanlığı yapan ve 29 mart yerel seçimlerinde eşi Melike Uludağı aday gösteren Mehmet Uludağ kendi aşiretinin desteğini arkasına alarak, aşiretin İslahiyede ne denli güçlü olduğunu göstermiştir.
12. Hesen Beg ailesi (Kayhan) ile gerek Mıstefa Beg gerekse Alişiroğulları ailesi arasında yakın akrabalık lar vardır. Bunun için Kurdên Kırşehîre sitesindeki yazışmalara balılabılır. Bu paşalarda „Ahmed Cevdet Paşa“, “Derviş Paşa” ve Kurt İsmail Hakkı Hatunoğlu” dırlar.
13. Cevdet Türkay adı geçen çalışması.
14. Şefaatiye bağlı türk köylerine yerleşmek istemeyişlerinin nedenlerini aslında tahmin etmiyor da değiliz. Doğal olarak toplu halde iskan olmak istemişlerdir. Parçalanmanın yok olmak anlamına geldiğini bilmiş ve his etmiş olmalıdırlar. Bunun içinde dağılılımı istemediklerini kendi ana dilleri ile aynen şöyle ifade etmişlerdir. „Lo kare me li virçîye ? Eme bi tirk bibini, kûrike me zımanı me birbikin“.

Danimarka parlametosunda milletvekili Özlem Çekiç

Muzaffer Özgür

**Orta Anadolu bozkırından Danimarka
Parlamentosuna; Özlem Sara Çekiç**

İçimizden biri olarak Danimarka Parlamentosunda SF-Sosyalist Halk Partisi Milletvekili olarak yer alan Özlem Sara Çekiç ile tanışmak, okuyucularımıza tanıtmak, hatta örnek alınması gereken başarılarını dergimiz yoluyla okuyucumuza ulaştırmak istedim. Kendisi ile Danimarka Parlamentosunda görüşüyoruz. Demokrasiyi başarılı bir şekilde uygulayan örnek bir parlamento burası. Çok sade bir müracaattan sonra içeri giriyoruz.

Bekleme esnasında, yıllar önce Ankara'da TBMM. İlk gittiğim anımı anımsıyorum. Binbir zorlukla girmiştik içeri. Arkadaşla birlikte görüşme talebinde bulunduğumuz Milletvekilinin odasında beni gören bölgemiz Milletvekilinin; "Ne yüzle buraya gelirsin" diye bana çıkışmasını anımsadım. Bir öteki olmanın, sonucu olarak oradan kovulmuştum.

Özlem Çekiç, Danimarka'da tanınan bir kişilik. 2000 yılında Okuldan Hemşire olarak mezun olduktan sonra kendi mesleğinde çalışmış ve Sendikal faaliyetlerde etkin rol almış. Her parmağında bir hüner misali. Yazar, köşe yazarı, TV. Yorumcusu, çeşitli derneklerde kurucu üyelik ve yöneticilikler yapmanın yanında, işsizlik, Entegrasyon, Sosyal yaşamı güçlendirici konularda, tedaviler hakkında konferanslar veren aktivist.

Özlem Hanım'ın gelmesiyle düşüncelerimi bir kenara bırakıyorum. bizi Ersen yiğenimde yanımda, girişte alıyor ve kısa bir gezinti yapıyoruz. Önce Parlemtentonun işleyişi hakkında bilgiler alıp, genel kurul salonu başta olmak üzere bazı bölümleri geziyoruz. Bu gezinti esnasında Kopenhag kriterlerini anımsıyorum. Demokrasiyi uygulamada başarılı olmuş bu tarihi binada özellikle de genel kurulda tartışmalar varmış gibi heyecanlanıyorum. Özlem

Özlem Hanım Parlemtodaki ofisinde

Hanım işleyiş hakkında bilgiler aktarıyor. Bizi çalışma odasına alıyor. Sohbetimize devam ediyoruz.

– *Özlem Hanım kendinizi okuyucularımıza tanıttirmisiniz?*

– Orta Anadolu Kürtlerindenim.

Yunak'ın Hacıömeroğlu Köyündenim. Baba tarafım Çorum'dan gelip yerleşmiş. Annem Kaşıören köyünden, Diyarbakır tarafından gelip buraya yerleşmişler. 1986 yılında işçi bir ailenin çocuğu olarak Danimarka'ya geldim. Evli ve 3 çocuk annesiyim. Hemşirelik eğitimi aldım ve uzun yıllar bu işte çalıştım.

Dünya görüşümü sorarsanız Sosyalistim. Bu nedenle dünyaya bakış açım farklı. Politik yaşamım Hemşire olarak çalıştığım zaman başladı. Sendika faaliyetlerinde aktif yer aldım. Oradan da politikaya geçiş oldu. 2001 yılından beridir SF. üyesiyim. 2007 yılı seçimlerinde Sosyalist Halk Partisinden-SF milletvekili olarak seçildim. Şunu açıkça belirteyim; ben Kürt kimliğimi siyasal çalışmalarımından sonra aldım. Kürtçeyi de o zaman öğrendim.

– *Milletvekili olmanız yaşamınızda neleri değiştirdi?*

– Hemşirelik yaparken sendikal faa-

Muzaffer Özgür Özlem Çekiç ile

liyetlerimden dolayı çok yoğunum. Şimdi daha fazla çalışıyorum, sorumluluklarım arttı. Parti içinde sorumluluklarım çok fazla. Çok yoğunum. Haftada 70 saat çalışıyorum. İnsanların bana bakış açısı farklı. Yabancı, Türkiyelilik içinde Kürt, Kadın kimliklerimden dolayı hata yapmak istemiyorum.

Babam politikada yer alırken kadınlara örnek olmam gerektiğini söylemişti, Bunu meclisteki ilk günümde çok ciddi olarak hisettim. Ofisimin açık olması çok önemli, insanlarımızla ilişki

ağımız oldukça geniş. İlk olduğumuz için gözler üzerimizde. Kürtler, Türkler arasında Milletvekili olmak çok önemli görülüyor. Bununda sorumlulukları var. Örnek alınmak büyük sorumluluklar taşıyor.

– *Bilindiği gibi Orta Anadolu Kürtleri Danimarka'da çok büyük nüfusa sahipler. OAK.'nin ilişkileri konusunda ne düşünüyorsunuz, mevcut kurumları ile ilgili çalışmaları takip edebiliyor musunuz?*

– Bölge Kürtleri birbirlerine ekonomik ve sosyal olarak çok yardım ediyorlar, Düğün, cenaze ve toplantılarda birlikteler. Kürt dayanışma kültürünü geldikleri yerden buraya taşımışlar. Dayanışma içinde olmaları sevindirici bir olay.

Bölgemizden olan dernek ve kurumlarla belli bir ilişkimiz var. Planlı-programlı işleri, çalışmalarını az olduğundan düzenli ilişkilerimiz zayıf. Yerel çalışmalar yapan kurumlarla çalışmak beni sevindirir. Bu kurumlar çalışmalarında bana ihtiyaç duyarlarsa ve burada bazı çalışmalar, etkinlikler yaparlarsa sevinerek yardımcı olurum. Gerek parti olarak, gerekse Parlamento grubumuz olarak çalışmalara yardımcı oluruz.

– *Federal Irak - Yerel Kürt Hükümeti tarafından 2008 yılı için Kürtlerin temel ulusal ve sosyal hakları için verdiğiniz mücadeleden dolayı "Yılın Kürdü" ödülüne layık görüldünüz neler söylemek istersiniz?*

– Bu haberi aldığımda çok duygulandım. Bu benim için büyük bir onurdur. Tören esnasında Gözyaşlarımı tutamadım. Tören esnasında konuşulanları anlayamadım ve bu çok zoruma gitti. Umarım bu onurlu ve büyük sorumluluğun hakkını veririm.

Kürt kökenli olduğum için elimden geldiğince Kürt kültürüne ilişkin faaliyetleri ön planda tutuyorum. Sergilere, konserlere, newroz etkinliklerine katılıyorum. Beni destekleyen gençler beni buralarda görünce örnek alıyorlar. Örnek olmak çok önemli. Bunun çok önemli sorumlulukları da var. Başarmaya çalışıyorum.

– *Sizleri örnek alan gençlerimize neler söylemek istersiniz?*

– İnsanın geldiği toprakları unutmaması çok önemli birşey. İnsanın Tarihini unutmaması, bilmesi gerekir. Genç kızlarımızın, erkeklerimizin, kadınlarımızın daha aktif olmaları gerekir. Seslerini duyurabilmeleri için derneklerde ve benzeri kurumlarda yer almalıdırlar. Genel politika ile ilgilenmelidirler. Buradaki insanlarımızın problemleri sosyal sınıflarından dolayı mevcuttur. Sorunlar ulusal kimliklerinden değil eğitimsizlikten doğan sosyal yapıdan kaynaklanmaktadır. Bu sorunları aşan çok büyük bir genç nüfus var. Burada gençlerimizin çok aktif çalışmaları var. Üniversiteden bana gelen gençler var. Burada, büromda birlikte çalışıyoruz.

– *Teşekkür ediyoruz sohbetimiz için.*

– Bende teşekkür ederim ve çalışmalarınızda başarılar dilerim.

GİZLİ BELGELER IŞIĞINDA DERSİM KATLIAMI VE DERSİM'İ TASFİYE

Mehmet Bayrak

Giriş

Kürt halk hareketlerinin ulusal bir kimliğe büründüğü 19. yüzyıldan sonraki Kürt tarihini, hele hele 20. yüzyıldan itibaren İttihad-Terakki hareketiyle başlayıp Kemalist yönetimlerce yeni bir kılıfla devam ettirilen zoraki Türkleştirme sürecini bilmeyenler için, genelde Kürdistan'da özelde Dersim'deki son gelişmeler yadırgatıcı, hatta şaşırtıcı olabilir. Oysa, bana göre yaşamakta olduklarımızın hiçbiri sürpriz değildir. Buna tarihin tekerrürü denmese bile, Kürt sorununa ilişkin yarım kalmış gizli bir tasfiye planının, silahların gölgesinde yoğunlaştırılmış biçimde uygulanmaya konması denilebilir. Neden mi?

1- Dersim başta olmak üzere Alevi/Kürt topluluklarının baştan beri Osmanlı ve Safeviler'le anlaşamadıkları biliniyor. Bu durum, Türk askeri çevrelerince de bilindiği içindir ki, 1937'de Askeri Mecmua eki olarak Genelkurmayca yayımlanan bir kitap “Osmanlı

Devrinde Dersim İsyanları” adını taşıyor ve burada üç büyük Dersim isyanını anlatılıyor.

2- 1919/21 yılları arasında, Kürdistan Teâli Cemiyeti gibi dönemin demokratik Kürt örgütlerinde yer alan **Vet. Dr. Colikzâde Mehmet Nuri**, Koçgiri konfederasyonunun liderlerinden **Alişan Bey**, kardeşi **Haydar Bey** ve **Alişer Bey** gibi aydınların önderliğinde Koçgiri halk hareketi gerçekleştiriliyor. “Güneybatı Dersim” olarak da adlandırılan Koçgiri bölgesi dışında; **Sarıoğlu Hüseyin Hüsnü** (eczacı), **Dersimli Halil Bey** (miralay), **Dersimli Necip** (doktor) ve **Sarısaltıklı Dersimli Halil** gibi birçok Dersimli Kürt aydını da o dönemde demokratik Kürt örgütlerinin aktif üyeleri idi.

3- Kemalist yönetim, Koçgiri'yi vurduktan sonra; Sünni Kürt aşiretlerin Koçgiri'ye destek vermemesini ve Şeyh Said hareketindeki dinsel parolaları iyi kullanarak, Dersimlileri 1925 hareke-

tinden uzak tutmayı başardı. Dahası, hareket bastırıldıktan sonra ilk meclisin Dersim Mebusu **Hasan Hayri Bey** gibileri asılırken, yine aynı Meclis'de bulunan **Diyap Ağa** ve **Mıço Ağa** gibilerinden isyan aleyhtarı demeçler alınıyordu. Bununla da yetinilmiyor, 1926'da Elaziz Valisi **Ali Cemal** (Bardakçı) **Bey** ve Malatya Valisi **Bozan Bey** aracılığıyla 30'a yakın Dersim aşiret reisi Ankara'ya getiriliyor ve Mustafa Kemal'le görüşürülüyordu.

Bu tarih, Alevi/Kürt kimliğinden ve değişimlere açık olmasından dolayı Dersim'in asimilasyona tabi tutulacak, giderek tasfiye edilecek öncelikli yöre olarak seçildiği tarihtir. Dersim'i, diğer Kürt topluluklarından yalıtma ve zamanı geldiğinde dersini vererek tasfiye etme, bu gizli politikanın temelini oluşturuyor. Nitekim, diğer hareketler bastırıldıktan kısa süre sonra sıra Dersim'e gelmiş ve 1926'da Ankara'ya çağrılan aşiret reislerinin hemen tamamı 937-38 olaylarında katledilmişlerdir.

4- Kürdistan'ın diğer bölgeleri gibi Dersim'de mezraları ve köyleri yok edip halkı belli merkezlerde toplama, 1925'te hazırlanan **Şark Islahat Planı**'nın bir öngörüsüdür ve bu uygulama 1960 darbesinden sonra yeniden gündeme getirilmiştir.

1921'de **Sakallı Nureddin Paşa**'nın öncülüğünde, 140'ı aşkın köyün yoke-

dilmesi ve çok sayıda insanın katledilmesinden sonra; damadı Dersim kasabı **General Abdullah Alpdoğan** tarafından da, çok daha kapsamlısı Dersim'de gerçekleştirilir.

1938 Dersim katliamı aşamasında, Tunceli Valiliği ve Kumandanlığı'nca Elazığ'da basılan bir kılavuzda köylerin ve ormanların nasıl yakılacağı bile belirlenmiştir. (Bu gizli kitapçığın künyesi şöyledir: **Tunceli Bölgesinde Yapılan Eşkiya Takibi Hareketleri, Köy Arama ve Silah Toplama İşleri Hakkında Kılavuz**, 1938.)

Dersim'deki 400'ü aşkın köy ve mezranın bugün 300'den fazlası ya yakılmış veya boşaltılarak tahrip edilmiştir. Yani devlet daha 1938'de bu uygulamanın yöntemine ilişkin kitapçık bile hazırlamıştı. Üstelik o zamanlar evlerin içine çalıcırpı toplanarak ateşe verilip yakılması öngörülmekteyken, günümüzde buna da ihtiyaç kalmamış ve lav silahlarıyla bu işlem alabildiğine kolaylaştırılmıştır.

5- Jandarma Umum Kumandanlığı'nın, 1938 Dersim katliamından birkaç yıl önce (tahminen 1934'te) yayımladığı, gözetim altında 100 adet basılmış **"Dersim"** adlı bir gizli rapor vardır. Bu raporda, Dersim'in Kürt kimliğinin yanısıra Alevi kimliğine de değinilmekte ve şöyle denilmektedir: *"Yavuz Sultan Selim'in gazabı olma-*

saydı bugün güzel Türkiyemizde tek bir Sünni'ye tesadüf etmek imkânı belki de mümkün olmayacaktı. Eğer Yavuz'un garazı Dersim'in yalçın dağları içine girebilmiş olsaydı, herhalde Dersim'i de bugün maddi ve manevi başka bir yol üzerinde görürdük.” (age. s.37)

Söz konusu Rapor-Kitap'ta; 1860'lı yıllardan itibaren Dersim'e karşı düzenlenmiş askeri hareketler anlatılmakta ve bölgede yöneticilik yapmış çok sayıda asker ve sivil yöneticinin raporlarına yer verilmektedir. Kitabın cep bölümünde de, hem eski hareketlere hem de yapılması planlanan harekate ilişkin askeri planlar ve krokiler yer almaktadır. Rapor-Kitap'ta ayrıca, katliamdan sonra hangi aşiretlerin Batı bölgelerinde nerelere sürüleceğine ilişkin listeler de yer almaktadır.

Bilindiği gibi, 1925'ten sonra Kürt/Nakşibendi tekkelerinin yanısıra Alevi tekkeleri de kapatılmış; ancak 1927'de Bektaşî tekkeleri üzerindeki baskı göreceli olarak yumuşatılırken; **Alevi/Kürt kimlikli Dersim ve çevresi dergâhları ve tekkeleri süresiz yasaklanmıştı.** Bu yasaklanmanın yanısıra başta Dersim bölgesi olmak üzere çoğunlukla Alevi/Kürt yerleşimlerine cami yapılmaya çalışılması herhalde yukarıdaki anlayışın bir ürünü olsa gerek.

Yukarda anılan ve 1998'de Kaynak Yayınları'nca yayımlanan gizli Rapor-

Kitap'takilerin yanısıra, elde edilebilen kimi açık ya da gizli resmi belgeler, Faik Bulut tarafından **“Belgelerle Dersim raporları”** (İst. 1991) adıyla yayımlandı. Dersim'le ilgili hemen tamamı yayımlanmamış birçok gizli belgeye de biz **“Kürdoloji Belgeleri”**nde yer verdik (1994). Konuya ilişkin bir başka yayın ise M. Kalman'ın **“Belge ve Tanıklarıyla Dersim Direnişleri”** (İst. 1995).

Bu belgelerin ortaya koyduğu temel gerçekliklerden biri, Alevi-Kürt kimliğinden dolayı Dersim'i önce Kürdistan'ın diğer kesimlerinden yalıtma, sırası gelince de “hizaya getirme ve tasfiye etme”dir. M. Kemal'in daha Diyarbakır'daki kolordu komutanlığı aşamasında, tümüyle Kürtlerden oluşturduğu Muhafız Taburu'nun komutanlığına getirdiği, 1923'te Kürt ulusal giysileriyle Meclis'e çağırıp Lozan'a telgraflar çektiirdiği Dersim Mebusu Hasan Hayri Bey'i 1925'te idam ettirmesi; yine 1926'da Ankara'ya davet ederek görüştüğü Dersim aşiret reisleri heyetinin hemen tümünü 1937-38'de katletti; 1925 hareketinden başlayarak diğer Kürt hareketlerinden uzak tutmayı başardığı Dersim'i son çıban olarak görüp 937/38'de vurmaşının birkaç örneğidir.

Yukarda da vurguladığımız gibi; Kemalist yönetim, daha 1930'lu yıllar-

rın başlarında hazırladığı gizli **Dersim Raporu**'nda; kimi Osmanlı yöneticilerinin de görüşlerini dayanak yaparak, Dersim katliamının altyapısını hazırlarken, katliamdan sonra hangi aşiretlerin Batı illerinde hangi belde ve köylerde iskân edileceğine ilişkin bir listeye de yer veriyordu.

Bazı muhbir-gazeciler, çoban kılığında Dersim yöresinde gizli araştırmalar yaparken; kimi Elazığ Halkevi temsilcileri de, halk arasına karışarak, sözde etnolojik ve folklorik derleme yapma adına halkın malvarlığı, insan gücü ve silah sayısı konusunda da tesbitler yapıyordu.

Mustafa Kemal'in, bu ön incelemelerin ardından 1936'da yaptığı şu açıklama, bir askeri manevra bahanesiyle 1937 yılı sonlarında başlayacak katliamın adeta habercisidir: *"İç işlerimizde en önemli bir safha varsa, o da Dersim sorunudur. İçte bulunan iş bu yarayı, bu korkunç çıbanı temizleyip koparmak ve kökünden kesmek işi her ne pahasına olursa olsun yapılmalı ve bu hususta en acil kararların alınması için, hükümete tam ve geniş yetkiler verilmelidir."*

Dönemin Başbakanı Celal Bayar da, gerek o dönemde gerekse daha sonra yaptığı açıklamalarda bu katliamı açıkça itiraf eder: *"Dersim'de birtakım hareketler olduğunu duyuyorduk. O sıralar askeri manevralar vardı. Mareşal*

Fevzi Çakmak, bu manevraları idare ediyordu. Bir haber geldi. Eşkiya bir karakolumuzu basmış; bazı askerlerimizin, jandarmanın tüfeklerini almış. Durumu Atatürk duymuş... Beni çağırdı. Durumu biliyorsun, gerekeni yap, dedi... Hemen işe başladım. O gün Dersim'i vurduk..." (Akis der. Sayı:13/1987)

Burada, Dersim olayını bir "eşkiyalık" olarak sunmaya çalışan Celal Bayar, bundan bir yıl önceki bir açıklamasında ise şöyle demektedir: *"Dersim İsyanı tamamen Kürtler'in siyasi düşünceleridir. Bunlar ne anarşisttir, ne şudur budur. Bunlar doğrudan doğruya müstakil Kürt hükümetini kurmak istiyorlardı."* (Tercüman gaz. 10.9.1986)

Bu katliam devam ederken, Kemalist kalemşörler şu iddiada bulunuyorlardı: *"Şefkat ve merhamet gibi en yüksek insanlık duygusuyla hareket edilmemiş olsaydı, Dersim onbeş günde tamamen yok edilebilirdi. (...) Son Dersim hadisesi, ordumuz için bir manevra, kötü düşünenler için bir ibret sahnesi olmuştur."* (Elazığ Halkevi/Altan Dergisi, 28 Eylül 1937)

Üzerinde durulması gereken ilginç hususlardan biri, döneme ilişkin belgelere ve Atatürk'ün, Dersim'i bizzat bombalayan (Ermeni asıllı) manevi/pilot kızı Sabiha Gökçen'in açıklamalarına rağmen; bazı kesimlerin, hasta yatağında olduğu için Atatürk'ün bu

katliamdan haberdar olmadığı yolundaki garip iddialarıdır.

Oysa, Atatürk, 1 Kasım 1938'de yani ölümünden yalnızca dokuz gün önce, Başbakanı Celal Bayar aracılığıyla Meclis'e gönderdiği mesajda, katliamın tamamlandığını şu sözlerle açıklamaktaydı:

"Uzun yıllardan beri süregelen ve zaman zaman gergin bir şekil alan Tunceli'ndeki toplu haydutluk olayları belli bir program içindeki çalışmalar sonucunda kısa bir sürede ortadan kaldırılmış, bölgede bu gibi olaylar bir daha tekrarlanmamak üzere tarihe aktarılmıştır." (Hıdır Göktaş; **Kürtler/İsyan-Tenkil**, 1991, s.141)

Mustafa Kemal, 1926 yılında İsviçreli sanatçı ve gazeteci **Emile Hüderbrand'** a şu açıklamada bulunuyordu: *" Geçmişte, birçok durumlarda Kürdistan'a ve Anadolu'nun diğer iç bölgelerinde, Cumhuriyet'in iradesine karşı çıkmak eğilimi gösterdikleri zaman, onları demirden bir elle ezdim. Örneğin bir defasında önderlerinin altmışını şafakla astırdım. O unsur (Kürtler) dersini almıştır ve bir daha benimle kılıç ölçüş-türmeye kalkışmayacaktır. "*

Burada kastedilen hareket 1925'teki Kürt ulusal-direnış hareketidir. Bu, 1923'te Kürtler'in reddi ve inkârı karşısında örgütlenmeye başlayan, 1924'te "Türk'ün süngüsünün görüldüğü yer-

de Kürtlük biter! " tehdedi karşısında kendini dışavuran ve 1925'te gerçekleşen bir hareketti. M. Kemal'in üstteki demeci verdiği tarihte, yalnız onlarca lideri asılmamış; yüzlerce köy yok edilmiş, binlerce ev yıkılmış ve 15 bini aşkın insan katledilmişti.

Mustafa Kemal'in "demirden eli", Dersim kasabı Abdullah Alpdoğan'da "Dersim'in tepesine inan tunç el"e dönüşmüştü. İşte, Dersim'in yerine "Tunceli" adı buradan geliyordu...

Şunu özellikle vurgulamamız gerekiyor ki, 1937/38 Dersim olayı, bir isyan değil; gerçek anlamda bir katliam ve tasfiye hareketidir... Yukarıdan-beri anlatılan acılı gerçek karşısında, büyük Kürt yurtseveri **Mehmed Nuri Dersimi'** nin şu sözünü birkez daha hatırlatalım:

"Yüzyıllardan beri hep yenildiğimiz, hep ezildiğimiz doğrudur. Ama en az bunun kadar doğru olan bir şey vardır ki, o da direnişten asla vazgeçmediğimizdir."

Şark Islahat Planı ve Dersim'in Asimilasyonu

1925'de uygulamaya konulan gizli **Şark Islahat Planı'**nda Dersim'in durumu şöyle değerlendirilmektedir:

"Dersim'in diğer yörelerden farkı, hükümet görevlerinin diğer yerlerden daha fazla bulunması, aralarındaki anlaşmaz-

lıkların kendi silahlarıyla halledilmesi, reislerine daha bağlı olmaları; Dersimlilerin hâlen Kürtçe konuşmalarına ve Alevilikten dolayı Kürtlük iddiasında bulunmalarına rağmen, çoğunluğunun Türçeyi bilmesi ve konuşabilmesi önemli hususlardır. Dersimliler de diğer yerler halkı gibi çifterli ateşli silaha sahiptir. Özellikle şimdiye kadar Dersim’de kesin bir cezalandırmanın yapılmamış olması, 1916 harekâtının cezasız kalması bunlara daima güç vermektedir.” (M. Bayrak: **Kürtler ve Ul. Dem. Müc.** 1993, s. 456)

Söz konusu Plana ilişkin gizli raporlarda, “Alevilik sebebiyle Kürtlük iddiasında bulunan” ve kendilerinin Horasan’dan geldiklerine inanan Dersim aşiretlerini asimile etmenin, diğer Kürtleri asimile etmekten daha kolay olduğu savunuluyor ve “özellikle Dersim, öncelikle ve ivedilikle yatılı bölge okulları açılmak suretiyle Kürtlüğe karışmaktan bir an önce kurtarılmalıdır” deniliyor.

Planda ayrıca, “Dersimlilerin Dersim’den çıkmak isteyen kısımları Sivas’ın batısında gösterilecek yerlere nakledilebilirler” görüşüne yer veriliyor.

1927 yılından başlayarak hükümetlere değişik periyodlarla Kürtler konusunda raporlar veren Prof. Hasan Reşit Tankut da, 1960 darbesi sonrasında hükümete verdiği bir raporda; Dersim’e Türk göçmenlerin yerleştiril-

mesinin uygun olmayacağını, en uygun çarenin “Dersim’de Dersimlileri yerleştirmek yani Dersimlileri dağlardan ve perakende köycüklerden ovaya indirmek” olduğunu söylüyor. Dersim’de küçük sanayinin geliştirilmesini ve okullaşmanın yaygınlaştırılmasını öneren raporör, “Dersimli çabuk uygarlaşır, yapı olarak uygardır; çabuk Türkleşir çünkü dili Türk fonetiğine uyar” önerisinde bulunmaktadır.

Sonuç

Özetle, Kürdistan’ın diğer bölümlerinden sonra sıra yine Dersim’e gelmiş ve bu zoraki plan yine uygulanmaya çalışılmaktadır. Senaryo aynı senaryo, film aynı film; yalnızca araçlar gelişmiş ve aktörler değişmiş. Peki nereye kadar devam edecek bu kirli ve talihsiz oyun? Nerde görülmüş “zorla güzellik” yaratıldığı? Ne diyor Kürt bilge ozan Cegerxwîn:

“Sedan sal, hezaran zimanê meye
Wekî me di bin destê dijmindeye

Çi gernas û mêre di meydanê ceng
Ne şûr ne mertal, ne top û tifeng.”

* 70. Yılında Dersim Katliamı üstüne hazırlanmış bir bildiri...

ÜNLÜ KÜRT ŞAİRİ ŞEYH RIZA TALABANİ VE TÜRKÇE ŞİİRLERİ

Mehmet Bayrak

Selçuklu ve Osmanlı gibi çok kültürlü toplumlarda, ana dilin yanısıra diğer komşu ya da egemen dillerle şiir yazmak, bir bakıma modaydı. Nitekim, sözgelimi **Mevlana Celaleddin-i Rumi**, dönemin egemen resmi ve edebiyat dili Farsça'yı başat dil olarak kullanıp; bunun yanında Türkçe dahil üç dilde daha şiir yazarken; 16. yüzyıl Kürt şairlerinden **Şükri-i Kürdistanî**, anadili Kürtçe'den başka *Osmanlıca, Farsça, Arapça, Ermenice ve Hindçe* dahil altı dilde şiir yazıyordu.

Osmanlı divan edebiyatının en büyük ustaları kabul edilen 16. yüzyıl şair ve yazarlarından *Kürt kökenli Mezopotamyalı Fuzuli*, 17. yüzyıl şairlerinden *Kürt kökenli Erzurumlu Nef'î*, aynı yüzyılda yaşayıp 18. yüzyıl başlarında ölen *Kürt kökenli Urfalı (Ruha) Nabi*, eserlerini Kürtçe yerine egemen- moda diller olan *Osmanlıca, Farsça ya da Arapça* olarak vermişlerdir. Fuzuli'nun Osmanlıca, Farsça ve Arapça divanları; Nef'î'nin Osmanlıca ve Farsça divanları vardır.

Bir örnek olarak belirtelim ki; salt *Diyarbakir ve Yöresi Şairleri* üstüne

Tezkire-i Şuara- yı Amid adlı bir çalışma yapan Kürt edebiyat tarihçisi **Ali Emiri**, sözkonusu eserinde 250 dolayında Kürt kökenli şaire yer verir ki, bunların tamamına yakını da egemen- moda dillerle eser vermişlerdir.

Tüm bu moda kültür politikalarının etkisine rağmen, MÖ. 4. yüzyılda yaşadığı bilinen ilk Kürt şairi **Borazboz'** dan bu yana zengin bir Kürt Edebiyatı da yaratılmıştır. Ancak, ana eğilimin yukardaki doğrultuda olduğunu ve bu tutumun birçok nedenle günümüzde de devam ettiğini belirtmek durumundayız.

1923 Lozan Antlaşması'na kadar Güney Kürdistan, Osmanlı memleketlerinden biri olduğu için, özellikle bu tarihten önce Kürt şair, yazar ve edebiyatçıları da kendilerini bu sürecin içinde bulmuşlardır. Güney Kürdistanlı, bugünkü Irak Cumhurbaşkanı Celal Talabani'nin de mensubu bulunduğu **Talabani** aşiretine mensup **Şeyh Rıza Talabani** de, bu süreçte yer alan bir Kürt aydını ve şairidir.

Rıza Talabani Kimdir?

Kürt edebiyat tarihlerinin ve antolojilerinin tümünde yer alan **Şeyh Rıza Talabani**' den, belirleyebildiğimiz kadarıyla ilk söz eden Türk edebiyat tarihçisi **İbnülemin Mahmud Kemal İnal** olur.

Yazar, *Son Asrın Türk Şairleri* adlı üç ciltlik antolojik çalışmasını hazırlarken, **Süleyman Nazif** aracılığıyla Rıza Talabani'nin oğlu Mülkiye Kaymakamı **Halis Efendi** ile görüşür. Vaadettiği halde babasının özgeçmişini ve şiirlerini yollamaz, daha sonra da vefat eder. Görüştüğü, Şeyh Rıza'nın damadı **Mehmed Rasih Bey** de yeterli bilgiyi veremez. Oysa, o da Kürtçe ve Farsça şiirler yazmış bir şairdir. Özellikle güzel Farsça şiirler yazan ve çok sayıda Farsça şiiri ezberden okuyan bu kişi de, 1936'da vefat eder.

İbnülemin Mahmud Kemal İnal ise, daha çok ona, 1923'de yayımladığı *Encümen-i Ediban-ı Kurd* adlı Kürt Edebiyatçıları Antolojisi'nde geniş yer veren, yakın dostu Emekli Miralay **Emin Feyzi Bey**' den gerekli bilgileri alır. Bu iki eserdeki bilgiler, daha sonra diğer Kürtçe, Türkçe, Farsça ve Arapça eserlere de kaynaklık eder.

Bu eserlerde verilen bilgilere göre; Şeyh Rıza, 1842 yılında Kerkük sancağına bağlı Çemçemal nahiyesinin Çirix köyünde doğdu. Talabani aşiretinin önde gelenlerinden Şeyh Abdurrahman Halis'in oğludur. (Prof. Dr. Qanatê

Kurdo: **Tarixa Edebyeta Kurdî**, 2. bas. Özge yay. Ank. 1992, s.211)

Kerkük'de eğitim gördükten sonra, hac ziyaretini yaparak İstanbul'a gider. Burada, başta **Namık Kemal** olmak üzere birçok edebiyatçının ve aydınının meclislerine katılarak, onlardan iltifat görür. Özellikle Namık Kemal, Şeyh Rıza'nın zekasına ve siyasetine hayran kalır. Daha sonra Kerkük'e geri döner. Zaten yaşamının büyük bölümünü burada geçirir. Daha sonra Bağdat'a giderek, babasının kurduğu dergâhta kalır. Yaşı 80'e yakınken 1910'da burada vefat eder ve Abdülkadir Geylani Türbesi'nin yakınına gömülür.

Mezar taşına yazılan dörtlüğün Türkçesi şöyledir:

Ey Allah'ın elçisi, ne olur Eshabulkehf köpeği gibi

Senin sehabelerinin cemaatinde cennete girsem

O köpeğin cennete, benimse cehenneme gitmem caiz midir?

O, Eshabikehf'in köpeği, bense senin Eshab-köpeğimim.

Edebi Kişiliği ve Yaşamından İlginç Kesitler

Kürtçe, Türkçe, Farsça ve Arapça gibi dört dilde şiir yazan Şeyh Rıza; güzel konuşmasıyla, hazırcevaplığıyla ve garip nükteleriyle renkli bir kişilik olduğu gibi; şiirsel eleştirilerinde çok şiddetli ve acımasız, övgülerinde ise şefkatli ve ılımlı bir çizgi izliyordu. Bu özellikleriyle, Namık Kemal üstünde oldukça

etkili olduğunu söyleyebiliriz.

Emin Feyzi Bey, onun edebi kişiliğini şöyle yansıtıyor:

„Kürtçe'nin yanında, Türk, Arap ve Fars dillerinde güzel şiir söylerdi. Büyük bir konuşmacı idi. Hiç bir bilimsel sohbette yenilmemiştir. Tarikat mensubu olmasına rağmen, son derece hoş-meşreb ve laübali bir kişiliğe sahipti. Hiç bir şeye önem vermezdi. Eserlerini toplama külfetine de katlanmamıştır. Onun latifeleri ve şiirleri İran'a ve Hindistan'a kadar yayılmıştır. Hele Musul ve çevresinde, edebiyat-sever olup onun şiirlerinden yararlanmayan ve kimini ezbere bilmeyen yok gibidir. Şiirlerini yeniden yazmak ve bozmak gibi birşey bilmezdi. Genellikle irticalen (doğaçlama) şiir söyler ve eğer orada bulunanlardan biri kaydederse, şiir kaybolmaktan kurtulurdu. Aksi takdirde unutulur giderdi. Bu yüzden çok sayıda eseri kaybolup gitmiştir. Türkçe ve Farsça kasideleri çoktur. Filizofik, tasavvufi ve öğretici sözleri de oldukça fazladır.

Ömrü sıkıntılar içinde noktalandı. Hükümetçe kendisine bağlanan 500 kuruşluk maaşı bir gün gecikse, hemen valileri ve defterdarları hicvederdi. Onun yapısını ve güçlü yergilerini bilenler, ondan oldukça çekinirlerdi.“ (İ. M. K. İnal: **Son Asrin Türk Şairleri**, 3. bas. İst. 1988, 3. Cilt, s. 1500)

Babası **Şeyh Abdurrahman Talabani** hakkında bir makale yazan eski Şeyhülislamlardan Haydarizade İbrahim Hakkı, kendisini,

„...Osmanlı dilinde Nef'î ve Farsçada Firdevsi ve Kâni gibi seçkin şairlerin şiirsel güçlerini şiirlerinde layıkıyla yansıtan bir şairdir Şeyh Rıza „ sözleriyle övmekte ve bir anısını aktarmaktadır:

„Çoklukla eski Sadrazamlardan Yusuf Kâmil Paşa'nın konağında bulunan Şeyh Rıza'nın, konakta kavga etmediği kimse kalmamıştı. Birgün konakta ağalar ve uşaklarla her zaman olduğu gibi dövüştür. Onlar da birleşip kendisini sokağa atarlar. Bayezid Meydanına bakan bir kasap dükkanının üstündeki bir odaya taşınır. Bir gün mahallede meydana gelen bir yangına giden yarı-çıplak genç tulumcuları görünce, kendisi de şevke gelir ve yangın yerine kadar arkalarından koşar. Ateşi söndürmeye çalışan delikanlıları seyrederken, kendisi de tutuşur, bu sırada elini cebine saldıığında tek serveti olan üç liranın yerinde yellere estiğini anlayınca büsbütün yanar...“

Şeyh Rıza Talabani, tıpkı Namık Kemal gibi, Osmanlı padişahları dahil kimseyi yermekten geri durmaz.

Hoşuna gitmeyen bir Musul valisini yererken şöyle diyor:

Babiâli'den çıkan valilere yoktur sözüüm

Böyle bombok vali ancak bab-ı safilden çıkar

Kendisi de Kürt kökenli olup, Musul ve Kerkük'te insanlara zulmeden Süleyman Nazif'e ilişkin şu yergisi meşhurdur;

*Kerkük oldu vilayet,
Süleyman ona vali,
Veyl, size ahali!..*

1908 Yılında Padişah Abdülhamid'e bombalı bir suikast girişiminde bulunulur. Ancak, bomba erken patladığı için Abdülhamid ölümden kılpayı kurtulur. Şeyh Rıza, bu kurtuluş karşısında tıpkı Tevfik Fikret gibi hayıflanarak; „Keşke maksadımızı hasıl edeydi dinamit“ anlamına gelen bir şiir söyler. Dostlarının, Padişah işitirse kendisini sürgüne yollayabileceği yolunda şaka yapmaları üzerine derhal lafi değiştirerek, „Padişah zıll-ı Huda'dır ona neyler dinamit“ şekline sokar ve gülüşürler.

Yakın dostu, Kürt şairi Emin Feyzi Bey, 1904'te Hacca gideceğini söyleyince, kendisine „Sana Hac farz değildir, gitme“ demiş. Emin Feyzi ise kendisine şu şiiri okumuş;

*Maksadın halık ise halka niyaza gitme
Emelin aşk-ı hakikiyse mecaza gitme*

Şeyh Rıza ise, kendisine şu beyitle karşılık vermiş:

*Kâbe-i dil gibi bir Tur-u tecellin vardır
Sendedir menzil-i maksud Hicaz'a gitme!*

Bugün olduğu gibi o tarihlerde de Musul vilayetinin her yanında cinayetler işlendiği halde, her hafta vilayet gazetesinde „Saye-i asayiş vaye-i Padişahide vilayetinin her tarafında emn ü asayiş berkemaldır“ ibaresi yazılmakta olduğu için, Şeyh Rıza kızarak şu beyti yazar:

*Katl ü nehb-i eşkiyadan millet oldu paymal
Emn ü asayiş yine elhamdülillah berkemal.*

Maaşını vermeyi geciktiren defterdara şöyle seslenir:

*Namus arayan kimse hecadan hazer eyler
Şairler ile hoş geçinen def-i şer eyler
Bir faide vermez sana tehir-i maaşın
Ey mâni-i rızkımd, görelim kim zarar eyler*

Kendisi şiirde ve edebiyatta sivililirken, dinde ve tarikatte öne çıkan ağabeyisi **Şeyh Ali'** yi de yermekten geri durmaz:

*Hazret-i Şeyh-i şerifin pek garib mutadı var
Zulme meyli yoktur amma zâlime imdadı var.*

Şiirlerinden Örnekler

Şeyh Rıza Talabani'nin divanı 1935 ve 1946 yıllarında olmak üzere Bağdat'ta iki kez yayımlanıyor. İkinci basımında; 3-81. sayfalarında Kürtçe; 84- 198. sayfalarında Farsça ve 201-258. sayfalarında Türkçe şiirler yer alıyor. Biz bu Türkçe, daha doğrusu Osmanlıca şiirlerden yalnızca ikisini vermekle yetineceğiz:

*Bu şafak kim feleğin lekke-i damanıdır
Paymal ettiği mazlumların kanıdır*

*Ah-ı mazlum, nesim-i çemen-i mefhareti
Dehen-i zahm-i çiğەر, gonca-i handanıdır
Üstüne konmuş esed, sırtına binmiş seretan
Ruz u şeb melabe-i âlem-i hayvanidir*

*Geç bu ikbal-i cibandan ne saadet umulur
Bu binadan ki sitem âzam-ı erkânıdır*

Ger bu vahşiler ise nutfе-i âbа-i felek
Medeniyet sıfat-ı ğul –i beyabanidir
Bir (bok)un göksüne cevherli nişanlar dikilir
Ki filan memleketin koca kumandanıdır
Bir .....surğani eder postnişini irşad
Sanki Veysal Karani'nin zübde-i akranıdır
Bül... kelb-i Haleb mahlası nâpâki iken
Şimdi (Şeyhuluzma) turre-i unvanıdır

Böyle mahsul-i zina hain-i mader behata
Rahnecu-yi nesebi Hazret-i Geylani'dir

II

Haberin var mı alınmış, ne alınmış? Rüşvet
Alınan şey ne imiş? Lira; kim almış? Hey'et

Hey'etin adı nedir? Daire- i Adliye
Anı icad edenin ruhuna yüzbin lânet

Kaç aded lira alınmış acaba? Yüz elli
Sikke-i halisa üstünde yazılmış duribet

Bilmedik kimler imiş rüşvet alanlar? Heyhat
Gidişinden bilinir hâin-i mülk-ü millet

Biri Müstantik efendi, biri Çingâne reis
Öbürün söyleyemem, söyle babana rahmet

Hazret-i daver-i ekrem Mutasarrıf Paşa
Eşeğin başını tut, Hamza'ya geldi nöbet

Otuzun Ragıb alıp, yuttu yirmisin Emin
Yüzünü, söylediğim zat-ı veliyün-nimet

En büyük hisse bu aldı yine hoşnud değil
Hepsini almadığından çeker ah-ı hasret

Hisse vermek bana da lâzım iken hakk-ı sükut
Vermedi, ağzımı zannetti kapanmış zimmet

Çoğunun adı yazılmıştı bu kumpanyada
Almadı fasık-ı mahrum gibi hiçbir kısmet

Adı defterde, özü haib ü hasir biri ben
Bir de Musul'da olan Vali-i âli himmet

Söyle mafat-ı tedarikte bulunsun yoksa
Anı ibret ederim hicv ile amma ibret (1)

Acaba aldı kumandan dahi bir şey? Haşa!
Var mı dünyada kumandan gibi sahib- iffet (2)

Bu satırların karşısına iki de not düşülüyor: 1- Kalemli haydut ve hırsızlar, silahlı haydut ve hırsızlardan daha beterdir; 2- Askerin namuslu olduğunu söylemek zorunludur, çünkü onda güç vardır, kendisine dil uzatanı tepeler...

Şeyh Rıza Talabani'nin, „şiiysel öz-deyiş“ sayılabilecek çok sayıda dizesi ve beyti vardır. Bunlardan iki beytle sözlerimizi noktalayalım:

Sözü eğri olana postnişin-i irşad
Sözü doğu olana şair-i gümrak denir
(yolunu sapıtmış MB)

Bir kuru nâm kazanmakta Rıza faide ne
Üstühan-pâre-i satranca dahi şah denir
(satrançtaki kemik parçasına da şah denir...MB)

AKSARAY ZAZACASI

-|-

Nêçirvan Qilorî**Başlarken**

Zazaca Kürtçe'nin önemli lehçelerinden birisi olduğu halde hak ettiği önemi görmemektedir. Zazaca üzerine yapılan sınırlı çalışmalar bir kaç Kürt aydınının özverili ve ısrarlı çabalarıyla devam ederken, Kürtçe'nin bu nadide lehçesinin geniş kitlelerce sahiplenilmesi maalesef sözkonusu değildir.

Zazaca'ya ısrarla sahip çıkan ve standardize edilmesi konusunda yıllardır çaba sarfeden saygıdeğer bir kaç aydınının çabaları bu lehçenin ileriki kuşaklara da aktarılmasına yeterli gelecek mi bunu zaman gösterecek. Anadilin öğrenilmesi ve yeni kuşaklara aktarılması bir hak olduğu gibi aynı zamanda bir insanlık görevidir de.

Zazaca üzerine yapılan sınırlı çalışmaları ve dilin standardize edilmesi girişimlerini oldukça önemsiyoruz. Bu çerçevede Zazaca'nın her yönüyle ortaya çıkartılması, gramerinin yazılması, kelime hazinesi-

nin kayda alınması, deyim ve atasözlerinin kaybolup gitmemesi için derlenip toplanması gibi önemli çalışmaların eksik kalmaması için Zazaca'nın bütün varyantlarının bu çalışmalara dahil edilmesi gerekir. Bilindiği gibi Zazaca'nın konuşulduğu bölgelerden bir tanesi de Aksaraydır. Bu anlamda Aksaray Zazacası'nın da araştırılması ve kayda geçirilmesi mevcut çalışmaları bütünleyici bir işleve sahip olacaktır. Biz de bu yazı dizimizle bu eksiği gidermeye çalışacağız. Hem Aksaray Zazacası'nın dil özelliklerini göstermeye çalışacağız hem de sözlü folklorik kültürün yazıya geçirilmesini deneyeceğiz.

Aksarayda Hilkeçik (Ekecik) Dağı'nın eteklerine kurulmuş irili ufaklı kırk kadar Kürt köyü bulunmaktadır ve buradaki Kürtler'in nüfusu tahminen 50 bin kadardır. Bunların aşağı yukarı yarısı Zazaca konuşmaktadır. Bu köylerin bazılarında ya Zazaca yada Kurmanci konuşulurken bazılarında da her iki lehçe birden konuşulmaktadır. Her iki lehçenin konuşulduğu

köylerin bazılarında Kurmancca konuşanların, zamanla Zazaca'ya geçiş yaptıkları görülmektedir. Bu sevindirici bir gelişme gibi görünse de, bölge genelinde, Zazaca konuşanların anadillerini yeni nesillere aktarmadıkları gözlemlenmektedir. Acaba 30 sene sonra buralarda Zazaca ve hatta Kürtçe hala konuşulur mu, bu konuda ciddi endişeler duymaktayız. Aksaray Zazacası'nın yavaş yavaş yok olmaya yüz tuttuğu gerçeği bir fenomen olarak karşımızda durmaktadır ve bu gidişatı tersine çevirecek tek yol da bu dilin konuşulanlarınca, öneminin kavranıp, yaşatılması için üzerlerine düşen görevin bilincine varmalarından geçmektedir.

Aksaray Zazacası'nın yazılı tarihi on yıl öncesine dayanır. Memê Hilkeçîki'nin ve benim geçmişte yazdığımız ve bir kısmı Bîrnebûnda yayınlanan Zazaca yada Zazaca'yla ilgili yazılardan ibarettir bu tarih. Çok sınırlı sayıdaki bu çalışmalar varolan eksiği dolduramamıştır. Bu yapacağımız yeni çalışmayla, bu tarihi misyonun gereğini yerine getirmeyi ümit ediyoruz. Aksaray Zazacası'nı yazarken Bedîrxan'ın alfabetini kullanmayı uygun gördük. Aksaray Zazacası'nda olan bazı sesleri her ne kadar bu alfabeyle vermekte zorlansakta, dil ve alfabe birliği esası açısından ortak alfabenin önemini farkında olduğumuz için farklı bir eğilim içerisine girmeyi doğru bulmuyoruz.

Aksaray'da konuşulan Zazacaya, bu dili konuşanlarca, *Dimilî*, *Dimilîke* ve *Kurdalî* denmektedir. Diğer yandan, Aksaray Zazacası'yla ilgili ilk yazan Memê Hilkeçîki, bölgenin adına mahsusan, Zazaca'nın burada konuşulan ağzına *Hilkeçîki* demiştir. Bu konuda genel konsensüs sağlanana kadar biz şimdilik Aksaray Zazacası demekle yetineceğiz.

Bu yazımızda kullandığımız bazı kısaltmalar şunlardır:

(AZ): Aksaray Zazacası

(E.): Eriş

(D.): Dişil

Gramer

1. Şahıs zamirleri

Aksaray Zazacasında (AZ'da) şahıs zamirleri iki gruba ayrılmaktadır. Birinci grup şimdiki zamanda ve geçişsiz fiillerin geçmiş zamanlarında özne işlevi görmektedir. İkinci grup, geçişli fiillerin geçmiş zamanında özne işlevi görmesinin yanı sıra nesne olarak ve iyelik zamiri olarak kullanılırlar.

1. Grup Şahıs Zamirleri (cümlede özne işlevi gören şahıs zamirleri):

	Tekil	Çoğul
1. Şahıs (E. & D.)	Ez Ben	Ma Biz
2. Şahıs (E. & D.)	Ti Sen	Şima Siz
3. Şahıs (E.)	We O	Yê Onlar
3. Şahıs (D.)	Ya O	Yê Onlar

2. Grup Şahıs Zamirleri (cümlede özne işlevi gören şahıs zamirleri):

	Tekil	Çoğul
1. Şahıs (E. & D.)	Mi Ben	Ma Biz
2. Şahıs (E. & D.)	To Sen	Şima Siz
3. Şahıs (E.)	Yi O	Yini Onlar
3. Şahıs (D.)	Yê O	Yini Onlar

2. Grup Şahıs Zamirleri (cümlede özne işlevi görmeyen şahıs zamirleri):

	Tekil	Çoğul
1. Şahıs (E. & D.)	Mi Beni / Benim	Ma Bizi / Bizim
2. Şahıs (E. & D.)	To Seni / Senin	Şima Sizi / Sizin
3. Şahıs (E.)	Yi Onu / Onun	Yini Onları / Onların
3. Şahıs (D.)	Yê Onu / onun	Yini Onları / Onların

Dikkat edileceği gibi ikinci grup şahıs zamirlerinin birden fazla işlevi vardır. Bu zamirlerin cümle içerisindeki konumlarına göre aldıkları anlam ve gördükleri işlev değişir.

2. Bîyayiş (bîyiş) (olmak) Fiili

Kürtçe'nin bütün lehçelerinde, dolayısıyla AZ'da da en önemli fiil, *olmak* anlamına gelen, ve Kurmanci de *bûn* olan, "BÎYAYIŞ" (BÎYIŞ) fiilidir. Olmak manasına gelen bu fiil, fiillerin zamanlara göre çekimlerinde önemli bir rol oynar. Diğer taraftan bazı isim ve sıfatların arkasına gelerek yeni isim ve fiillerin oluşmasında kullanılan yardımcı bir fiil konumundadır.

BÎYAYIŞ fiilinin şahıs zamirlerine göre çekimi şu şekildedir:

Ez ... û/yû	benim
Ti ... yê/ê	sensin (E.)
Ti ... ya/a	sensin (D.)
We ... yo/o	odur (E.)
Ya ... ya/a	odur (D.)
Ma ... yê/ê	biziz
Şima ... yê/ê	sizsiniz
Yê ... yê /ê	onlardır

Bîyayiş fiilin yukarıda görüldüğü gibi şahıslara göre çekilmiş şeklinin değişik hal alması kendisinden önce gelen kelimenin son harfiyle ilintilidir. Eğer kendisinden önce gelen kelimenin son harfi sessiz ise başına "Y" harfi alarak çekilir. Y harfi Kürtçe'nin diğer

lehçelerinde olduğu gibi AZ'da da kaynaştırma harflerinden biri olarak kullanılır. Şimdi örneklere geçelim:

Ez Hesên û	Ben Hasan'ım
Ez Eli yû	Ben Ali'yim
Ti Hesên ê	Sen Hasan'sın
Ti Eli yê	Sen Ali'sin
Ti Meryem a	Sen Meryem'sin
Ti Zeyno ya	Sen Zeyno'sun
We Hesên o	O Hasan'dır
We Eli yo	O Ali'dir
Ya Meryem a	O Meryem'dir
Ya Zeyno ya	O Zeyno'dur
Ma yîsûn ê	Biz insanız
Şima yîsûn ê	Siz insanısınız
Yê yîsûn ê	Onlar insanlardır
Ma divicî yê	Biz köylüyüz

3. İsimlerde cinsiyet durumu ve dişilik takısı "I"

Kürtçenin bütün lehçelerinde dolayısıyla AZ'da bütün isimlerin bir cinsiyeti vardır. Bütün isimler eril yada dişil cinsiyete sahiptir. Hint Avrupa dil ailesinin Avrupa kolunda kalan dillerde görülen tarafsız cinsiyet kavramı Kürtçede yoktur.

AZ'da diğer lehçelere nazaran gözle görülen bir fark, dişil isimlerin aldığı 'i' takısı ve bunun yoğunlukla kullanımınıdır. Kürtçenin diğer lehçelerinde ve ve başka bölgelerde konuşulan Zazacada isimlerin yalın halleri cinsiyet takısı almazken, AZ'ın bu takıyı aldığı görülmektedir. Buna dişil şahıs isimleri de dahildir. AZ'da ki diğer dişil

lik takısı da 'a' dır. Örnekleri görelim:

Qelemi	kalem
Kutiki	köpek (D.)
Heri	eşek (D.)
Neyli	düve (D.)
Zinci	burun
Ningi	ayak
Bardaxi	bardak
Koçiki	kaşık
Nuçiki	yumruk
Masa	masa
Ereba	araba
Munga	inek

Görüldüğü gibi bütün dişil isimler yalın halleriyle de 'i' yada 'a' takısı alırlar. Eğer zaten son harfi a ise bu değişmeden kalır. Buna karşılık eril isimler yalın hallerinde herhangi bir takı almazlar.

Dik	horoz
Her	eşek (E.)
Fek	ağız
Dest	el
Defter	defter
Kutik	köpek (E.)

AZ'da ilginç olan bir diğer konu da dişil şahıs isimlerin de yalın halde aldığı 'i' takısıdır. Bazı örnekler:

Yêtiki	Yeter
Eliki	Elif
Guliki	Gül/Gülizar/Gülbahar v.s.
Pemiki	Pembe
Yêmiki	Emine
Fatiki	Fatma

Tekil dişil isimlerin dişilik takısı almış halleri, ismin yalın halinde (Nominative), ismin -i halinde (Accusative), ismin -e halinde (Dative), ismin -de halinde (Lokative), ismin -den halinde (Ablative) ve ismin -in halinde (Genetive) kullanılırlar. Sadece hitap şekli değişiktir. Hitap, “ik” ve dişilik takısı olan “i” atıldıktan sonra, nida takısı olan “ê” eklenerek yapılır. Örnekler:

Yêtê! Yeter!
Elê! Elif!
Pemê! Pembe!
Fatê! Fatma!

AZ'da ki eril ve dişil şahıs isimlerinin çoğunluğu “ik” takısı alırlar. Bu takıya ilaveten dişil isimlere bir de “i” eklenir. Bazı isimler hem “ik” takısı ve dişilik takısı olan “i” takısı olarak kullanılırlar, hem de sadece “i” takısı almış halleriyle. Bazılarıysa sadece dişilik takısı alırlar. Son harfi sesli olan dişil şahıs isimlerinin son sesli harfi ‘a’ ya dönüşür. Örnekler:

Miyriki / Miyremi	(Meryem)
Yêtiki / Yêteri	(Yeter)
Nuriki / Nurayi	(Nuray)
Yêmiki / Yêmîna	(Emine)
Fadiki / Fadîma	(Fadime)
Fidiki / Fidûni	(Fidan)
Canûni	(Canan)
Filîzi	(Filiz)

Dişil şahıs isimlerine verilen örnekleri yukarıda görmüştük. Şimdi de eril şahıs isimlerine bakalım:

Memik	Mehmet
Yisik	İsmail
Husik	Huseyin
Musik	Musa
Elik	Ali

AZ'da şahıs isimleri, ismin yalın halinin ilk hecesi, artı ilk sessiz harfinin bırakılarak, geri kalan kısmın atılması, ve “ik” takısının eklenmesiyle, yeni yalın hallerine bürünürler.

Yukarıda, bütün dişil isimlerinin “i” takısı aldığını söylemiştik. Bu durum sadece tekil dişil isimler için geçerlidir. Eril ve dişil isimlerin çoğulu, çoğulluk takısı olan “ı” takısının ilave edilmesiyle elde edilir. Dişil isimler çoğulluk takısını aldıkları zaman, dişilik takısı olan “i” ve “a” düşer. Örnekler:

Kutikî	köpekler
Erebî	arabalar
Keyî (kî)	evler
Mungî	inekler
Kergî	tavuklar
Destî	eller

Aksaray Zazacası'yla ilgili yazımızın birinci bölümünü okudunuz. Devamını Bîrnebûn'un bir sonraki sayısında okuyabilirsiniz.

Şayiya Bîrnebûnê dengê Anatoliya Navîn

Gürsel

Cengiz Acar
071-744 3725

Serdar 071-901 0821

071-906 4778

Yaşar

Salih Delen

Koma Qerejdax

23 gulanê 2009

Saet 17⁰⁰

Restaurang Parabolen

Rudsjöterrassen 2, 136 40 HANDEN

(Pendeltåg 150 m. från Handen C)

bîrnebûn

Waqifa Kurdên Anatoliya Navîn li Stockholmê
Komela Ziman li Almanyayê

ZIMAN Û ZAROKÊN ME HEBÛN Û PÎROZÎYÊN ME NE!

Bi deng
li ser CD
pêre!

Bi deng
li ser CD
pêre!

Bi deng
li ser CD
pêre!

Bi deng
li ser CD
pêre!

Bi deng
li ser CD
pêre!

MIZGÎNÎ JI BO ZAROKAN

Gelî zarokên qenc û şîrîn!

Mizgînîya me li we. Va ye APECê ji bo we bi kurdî: bi zaravayê zazakî, soranî û kurmancî ev kitêbên şîrîn weşandine. Her kitêbek CDya xwe jî heye. Ku hûn bixwazîn, hûn dikanîn di ber xwendina kitêbê re bi deng jî guhdarî bikin.

Navnîşana xwestinê:
Box 8121
163 08 Spånga/Sweden
Telefon: 0046 (0)8 761 81 18
Fax: +46-8-761 24 90
E-mail: orderapec@telia.com

Navnîşana xwestinê:
Muzaffer Özgür
Postfach 900 348, D-51113 Köln
Telefon: 0049-172 298 24 51
Fax: 0049 (0)2203-30 16 30
E-mail: birnebun@hotmail.de